

“TARIM VE MÜHENDİSLİK” DERGİSİ

YAYIN-YAZI KURALLARI

Dergi Yayın Süresi: 3 ayda bir yayınlanır.

Yayın Türü: Yaygın süreli yayın

TMMOB-ZMO Tarım ve Mühendislik Dergisi Tarım, Ziraat Mühendisliği, Tütün Teknolojisi, Balıkçılık Teknolojisi ve Su Ürünleri Mühendisliği alanındaki makaleleri yayınlar. Eğer makale herhangi bir yayından üretilmişse (kitap, proje, tez çalışması vb.) dip not olarak belirtilmelidir. Basılacak makalelerin daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olması, yayınlanmış ise belirtilmiş olması ve/veya yayın haklarının verilmemiş olması gerekir. Dergide yayımlanacak makalelerin her türlü sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir. Makale dili Türkçe olmalıdır. Çeviri ise mutlaka not düşülmelidir.

Dergiye gönderilen makaleler yayın ilkeleri doğrultusunda Yayın Kurulu tarafından ve/veya gerekli görüldüğünde Bilim Kurulu tarafından incelemeye alınır. Makale yayınlanmaya değer nitelikte değilse Yayın Kurulu yazara/yazarlara iade kararı verme hakkına sahiptir. Ayrıca yazım kurallarına uymayan veya anlatım dili yetersiz olan makaleler üzerinde Yayın Kurulu tarafından düzeltmeler yapılabilir.

Makaleler, A4 boyutunda, 12 punto Times New Roman yazı tipinde ve 1,5 satır aralıklı yazılmalıdır. Sayfanın sağında, solunda, altında ve üstünde 2,5 cm boşluk bırakılmalıdır. Makalenin her sayfası numaralandırılmalıdır. Yazar isim(ler)i açık olarak yazılmalı ve varsa unvan belirtilmelidir. Makalede sade ve öz Türkçe kullanımına özen gösterilmelidir.

Makale; Ana Başlık, Alt Başlıklara numara verilmelidir. 1.GİRİŞ, 2.MATERYAL VE YÖNTEM, (makale içeriğine göre yer alabilir), 3.ALT BÖLÜMLER, 4.SONUÇ-TARTIŞMA ve KAYNAKLAR bölümleri ile şekil, grafik, harita ve çizelgelerden oluşmalıdır. Makalede kullanılması durumunda Çizelgelere mutlaka numara verilmeli ve kaynak gösterilmelidir.

KAYNAKLAR bölümünde makale içinde yer alan tüm kaynaklar alfabetik olarak verilmelidir.

Dergide yayınlanması kabul edilen ve yayınlanan makalelerden, yazılardan Tarım ve Mühendislik Dergisi kaynak gösterilmek kaydıyla yararlanılabilir.

Dergimizde yayınlanması istenilen makaleler zmo@zmo.org.tr adresine gönderilmelidir.

TARIM VE MÜHENDİSLİK

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI YAYIM ORGANI
ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANIR
YEREL SÜRELİ YAYIN
ISSN-1300-0071

SAHİBİ

Özden GÜNGÖR

SORUMLU YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ

Prof. Dr. Cem ÖZKAN

YAYIN KURULU

Prof. Dr. İlhami BAYRAMİN

Hamdi ARPA

Murat ASLAN

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Belgin ÇAKMAK

Prof. Dr. Celalettin KOÇAK

Prof. Dr. Cem ÖZKAN

Prof. Dr. Dilek BOSTAN BUDAK

Prof. Dr. Gökhan ÇAYCI

Prof. Dr. Gökhan SÖYLEMEZOĞLU

Prof. Dr. Hasan SİLLELİ

Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL

Prof. Dr. İbrahim ORTAŞ

Prof. Dr. Kemal BENLİOĞLU

Prof. Dr. Mehmet ERTUĞRUL

Prof. Dr. Serap PULATSÜ

Prof. Dr. Tacettin YAĞBASANLAR

Prof. Dr. Uygun AKSOY

Prof. Dr. Zeliha BARUT

Doç. Dr. Eylem POLAT

Doç. Dr. Yener ATASEVEN

YAYINA HAZIRLAYAN

Funda GACAL-ZMO

GRAFİK TASARIM

R. Figen KURAL-ZMO

KAPAK FOTOĞRAFI: H.Haliloğlu

YÖNETİM YERİ

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Karanfil Sokak 28/18 Kızılay / ANKARA
Tel: 444 1 966 - Faks: 0 312 418 51 98 www.zmo.org.tr zmo@zmo.org.tr

BASIM

Tam Pozitif Reklamcılık ve Matbaacılık İç ve Dış Ticaret Ltd. Şti.
Adres: Çamlıca Mah. Anadolu Bulv. 145. Cad. No: 10/11 Yenimahalle / Ankara
Tel: 0 312 397 00 31 | Faks: 0 312 397 86 12
E-Posta: pozitif@pozitifmatbaa.com

3.500 Adet Basılmıştır. 10 Mart 2020

YAZI YAYIN KOŞULLARI

Gönderilen yazılar yayınlansın, yayınlanmasın yazarına geri verilmez. Özgün derleme yazılarda fikir ve görüşler yazarına, çeviriden doğacak sorumluluklar ise çevirene aittir. Ziraat Mühendisleri Odası ve Tarım ve Mühendislik Dergisi yazılardan hiçbir şekilde sorumlu değildir. Yayın Kurulu gönderilen yazı üzerinde gerekli gördüğü değişikliği yapmaya yetkilidir.

Dergide yayımlanmış yazılar kaynak gösterilmek koşuluyla başka yayım organlarında kullanılabilir ya da aktarılabilir.

SUNUŞ	3
TARIM SEKTÖRÜNE BAKIŞ 2019	5
<i>Ahmet ATALIK</i>	
TÜRKİYE TARIMINDA ÇÖKÜŞ: NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI	18
<i>Prof.Dr. Mustafa KAYMAKÇI</i>	
DÜNYA'DA TARIMSAL YÜKSEKÖĞRETİM ÇEŞİTLİLİĞİ VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM	32
<i>Prof. Dr. Atilla Eriş</i>	
TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK	40
<i>Prof. Dr. Haşim ÖZÜDOĞRU Arş. Gör. Nuriye VAROL</i>	
SÜRDÜRÜLEBİLİR GIDA AÇISINDAN TÜKETİCİLERİN SATIN ALMA DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRMESİ	45
<i>Zir. Yük. Müh. Osman İNAN</i>	
YAŞ SEBZE& MEYVE TİCARETİNDE BELEDİYELERİN ROLÜ ZİRAAT MÜHENDİSLERİNİN İSTİHDAMINDA FARKLI YAKLAŞIMLAR ÜRETİCİ & TÜKETİCİ İLİŞKİLERİ	52
<i>Zir. Yük. Müh. Okay SERÇİNOĞLU</i>	
TARIM VE ÇEVRE	58
<i>Caner AKSAKAL</i>	
TARIMDA GERİLEME ve KÖY MEKÂNINA YANSIMASI	61
<i>MUSTAFA SÖNMEZ</i>	
"TARIMSAL BURJUVAZİ"	74
<i>Ergin KAHVECİ</i>	
BİYOLOJİK MÜCADELEDE ENTOMOPATOJEN NEMATOTLARINLARIN KULLANIMINDA YENİ BİR SİSTEM	82
<i>Hilal ERDOĞAN, Tufan Can ULU</i>	

SUNUŞ

Merhaba Sevgili Meslektaşlarım,

“Tarım ve Mühendislik” Dergimizin 128. Sayısı ile sizlerle yeniden beraber olmaktan büyük mutluluk duyuyoruz. Hepinize, şahsım ve Yönetim Kurulu Üyesi arkadaşlarım adına en içten sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

1954 yılında kurulan ODA'mız 66 yıllık hizmet hayatına, gerek teknik- mesleki ve bilimsel eserler ile, gerekse sempozyum- panel- konferans- kongre gibi toplantılarla, ülkemiz tarım sektörüne ışık tutacak ve yön gösterecek pek çok çalışmayı sığdırmıştır. Bu kapsamda, Türkiye’de Tarım Öğreniminin 174. Yıl Dönümü, ODA'mız tarafından 13-17 Ocak 2020 tarihlerinde düzenlenen “Türkiye Ziraat Mühendisliği IX. Teknik Kongresi” ile kutlandı. IX. Teknik Kongremiz için düzenleme ve bilim kurulumuz iki yılı aşkın bir süre büyük bir özveri ile çalıştı. Türkiye’de ziraat eğitimi veren 44 farklı üniversiteden 500 bilim insanımızın katılımı ile 80 bildiri hazırlandı. Odamız 1800 sayfadan oluşan 2 ciltlik Kongre kitabını hazırladı. Kongremiz için hazırlanan bu bildiriler ile 19 oturum ve 2 panelde değerlendirildi. Tarım sektörünü ekonomik, sosyal ve politik yönleriyle irdeleyerek, sorunların saptandığı ve çözüm önerilerinin belirlendiği Kongremizde, sektörün geleceği için bir yol haritası da çizildi. Kongre katılımcıları, uzmanlar, akademisyenler, tarımın paydaşları son 5 yılda yaşanan gelişmeleri büyüteç altına alıp sektörün bütününe değerlendirirken, aslında bir anlamda tarımın içinde bulunduğu durumu da gözler önüne serdi.

Sevgili Meslektaşlarım,

Tarım ve Mühendislik Dergimizin her sayısında tarımı farklı bakış açıları ile irdeleyerek sizlerin beğenisine sunuyoruz. 128. Sayımızda; İstanbul Şube önceki dönem Başkanımız **Ahmet ATALIK** sizler için “**Tarım Sektörüne Bakış, 2019**” konu başlıklı bir makale hazırladı. Bu makalede, tarım sektörüne yönelik olarak net rakamların verilmesi ve karşılaştırmaların yapılması nedeniyle aynı zamanda önemli bir veri kaynağı olduğunu da düşünmekteyim.

Dünyada ve ülkemizde ekonomik göstergeler geriye giderken; küresel kapitalizmin, liberal piyasa sisteminin krizi derinleşiyor. “Çözüm ne?” soruları soruluyor. İşte bu noktada, geçmişe dönüp bir bakmak gerektiğini düşünüyorum. Atatürk devrimleri ve Cumhuriyet’in bozkırda yarattığı bir mucize var, kurumlar ve kuruluşlar var bu topraklarda... Aslında emperyalistlerin, küreselleşmecilerin reçetelerine ihtiyacımız yok. Cumhuriyet devrimimizin başarısı, iktisadi başarısı ortadadır. Dergimizin bu sayısı için, **Prof.Dr. Mustafa KAYMAKÇI** tarafından hazırlanan “**Türkiye Tarımında Çöküş: Nedenleri ve Çözüm Yolları**” konu başlıklı yazıda işte bu çözüm yollarını sizler için irdeledi. Olayların geniş bir bakış açısıyla değerlendirildiği bu yazıyı ilgiyle okuyacağınıza inanıyorum.

“Dünya’da kabul edilmiş temel bir ilke olarak, üniversitelerin eğitim-öğretim politikalarında bağımsız olmaları, siyasi ve merkezi yönlendirmelerden etkilenmemeleri (yani politikacılar veya başka otoriteler tarafından akademik birim veya program açılmaması) üniversitelerin varlığının olmazsa olmaz koşullarıdır.” Bu sözlerin sahibi olan **Emekli YÖK Üyesi Prof. Dr. Atilla ERİŞ** tarafından hazırlanan “**Dünya’da Tarımsal Yükseköğretim Çeşitliliği ve Türkiye’deki Durum**” konu başlıklı makale, tarımsal yüksel öğretimin tarihsel sürecini anlatırken, aslında alınan kararlarda neden ve sonuçların nasıl bir girift bir yapı gösterdiğini de gözler önüne sermektedir.

Ülkemizde, tarım kesiminde üretim koşullarına bakıldığında tarımsal kooperatifçiliğin zorunluluğu kendini daha güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Bu konuya yönelik olarak, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu Sigortacılık Bölümü'nden Öğretim Üyesi **Prof. Dr. Haşim ÖZÜDOĞRU** ve Öğretim Elemanı **Arş. Gör. Nuriye VAROL** tarafından hazırlanan "**Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik**" konu başlıklı makalede kooperatifçilik konusu her yönüyle değerlendirilmiştir.

Günümüzde tüketiciler, herhangi bir ürün satın alırken sadece ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade; çocuk işçileri, çevre kirliliğini, CO₂ salınımını, biyolojik çeşitliliğin azalmasını, etik ticaret ilkelerini, doğal kaynakların sınırlılığını ve daha pek çok konuyu göz önünde bulundurmalıdır. Bu konuya yönelik olarak **Ziraat Yüksek Mühendisi Osman İNAN** tarafından hazırlanan "**Sürdürülebilir Gıda Açısından Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarını Etkileyen Gelişmelerin Değerlendirmesi**" konu başlıklı makaleyi ise sizlerin beğenisine sunuyoruz.

Ziraat Mühendisleri Odası, tüm üyeleri ile birlikte büyük bir ailedir. Büyük ailemizin her bir bireyinin, ODA'mıza etkin katkıları ise bizleri mutlu etmektedir. Bu katkılardan biride **Ziraat Yüksel Mühendisi Okay SERÇİNOĞLU** tarafından yapıldı. Kendi görüşlerini içeren "**Yaş Sebze-Meyve Ticaretinde Belediyelerin Rolü, Ziraat Mühendislerinin İstihdamında Farklı Yaklaşımlar, Üretici- Tüketici İlişkileri**" konu başlıklı bir projeyi bizlere sundu. Çalışmalarımıza katkı sağlayan bu proje için Değerli Üyemiz SERÇİNOĞLU'na teşekkür ederek projesini sizlerle paylaşıyoruz.

Bir diğer yazımız ise Yönetim Kurulu Üyemiz **Caner AKSAKAL** tarafından hazırlandı. Bitkisel ve hayvansal üretimin çevreye olan etkilerine yer verildiği "**Tarım ve Çevre**" konu başlıklı makaleyi Dergimizin ilerleyen sayfalarında bulabilirsiniz.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de siyasilerin aldıkları kararlar çok uzun vadede olumlu veya olumsuz yönde izler bırakmaktadır. Bu nedenle siyasilerin aldıkları kararların domino taşı etkisi yarattığını düşünmekteyim. Bir taş yerinden oynayınca tüm taşlar yerinden oynar! Dergimizin bu sayısında **iktisatçı-Yazar Mustafa SÖNMEZ** tarafından hazırlanan "**Tarımda Gerileme ve Köy Mekânına Yansması**" konu başlıklı makale; tarımda neden gerilediğimizi, bu gerilemenin sadece gıda üretiminde, ithalatta, ihracatta, gıda güvenliğinde değil aynı zamanda; kırsal alanda, kent yaşamında, kültürde, konut inşasında ne gibi değişikliklere yol açtığını da gözler önüne sermektedir.

ZMO 1990-1997 Yılları Artvin İl Temsilcisi/ **Köşe Yazarı Ergin KAHVECİ** tarafından farklı bir üslupla kaleme alınan, düşündüren-sorgulayan "**Tarımsal Burjuvazi**" başlıklı yazıyı ilgiyle okuyacağınızı düşünüyorum.

Ziraat Mühendisleri Odası olarak, genç meslektaşlarımızın başarıları bizlerin geleceğe yönelik olarak umutlarını tazelemektedir. Bu genç meslektaşlarımızdan **Hilal ERDOĞAN** ve **Tufan Can ULU**, Türkiye Ziraat Mühendisliği IX. Teknik Kongresi sırasında bizlerden ZMO Teşvik Ödülü aldılar. "**Biyolojik Mücadelede Entomopatojen Nematotların Kullanılan Yeni Bir Sistem**" konulu patentlik fikirlerini Dergimizde sizlerle paylaşıyoruz.

Değerli Meslektaşlarım,

ODA'mızın 47. Dönem Olağan Kurulu, 14-15 Mart 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilecektir. Genel Kurul sürecinin, demokratik bir olgunluk ve örgütlülük bilinciyle gerçekleştirileceğine inanıyorum.

Tüm üyelerimize selam ve saygılar sunarım.

Özden GÜNGÖR

Başkan

TARIM SEKTÖRÜNE BAKIŞ 2019

Ahmet ATALIK¹

ÇİFTÇİNİN ALACAĞI GİDEREK BÜYÜYOR

Çiftçinin tarımsal desteklerden ne şekilde faydalanabileceği konusunun çerçevesi 2006 yılında çıkarılan Tarım Yasası ile çizildi. Buna göre yıl içerisinde çiftçiye sunulacak tarımsal destek miktarının milli gelirin %1'inden az olamayacağı hüküm altına alındı. Ancak, bu hükmün uygulanmaya başlaması gereken 2007 yılından bu yana bu oran ortalama %0,5'te kaldı. Diğer bir deyişle çiftçi alması gereken desteğin sürekli yarısı kadarını aldı. Bu oran son yıllarda daha da gerileyerek %0,4'te sabitlendi. Bu durum 2019 yılında da değişmedi.

Tarım Yasasına göre çiftçimizin 2019 yılında alması gereken tarımsal destek miktarının 42 milyar 694 bin TL olması gerekiyordu, ancak Maliye Bakanlığı'nın kesinleşen hesaplarına göre çiftçimiz 16 milyar 985 milyon TL destek alabildi. Buna karşın 2019 yılında faiz ödemelerine ise 99 milyar 940 milyon TL ile tarımsal desteğin tam 6 katı fazla kaynak ayrıldı.

Tarımsal desteklerin yeniden düzenlenmesi konusunda yasanın 2007 yılından itibaren uygulanması gerekiyordu. O tarihten günümüze tarım sektörüne 119 milyar 834 milyon TL destekleme ödemesi yapıldı. Ancak yasaya göre verilmesi gereken destek miktarının 269 milyar 45 milyon TL olması gerekiyordu. Buna göre ülkemizin fakir çiftçisinin Tarım Yasası çerçevesinde devletten alacağı 149 milyar 211 milyon TL'ye ulaştı. (Çizelge 1.)

Çizelge 1. Ekonomik göstergeler (milyon TL)

Yıl	GSYH	Bütçe gideri	Faiz harcamaları	Tarımsal destekler	
				verilmesi gereken	verilen
2007	880.461	204.068	48.753	8.805	5.555
2008	994.783	227.031	50.661	9.948	5.811
2009	999.192	268.219	53.201	9.992	4.495
2010	1.160.014	294.359	48.299	11.600	5.817
2011	1.394.477	314.607	42.232	13.945	6.962
2012	1.569.672	361.887	48.416	15.697	7.557
2013	1.809.713	408.225	49.986	18.097	8.690
2014	2.044.466	448.424	49.913	20.445	9.152
2015	2.338.647	506.305	53.004	23.386	9.972
2016	2.608.526	584.071	50.247	26.085	11.519
2017	3.110.650	678.269	56.712	31.107	12.742
2018	3.724.388	830.450	73.961	37.244	14.577
2019	4.269.436*	999.489	99.940	42.694	16.985

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜİK (*Gerçekleşme tahmini)

DESTEKLENMEYEN ÇİFTÇİ ÇAREYİ BANKA KREDİLERİNDE ARIYOR

Avrupa Birliği'nde tarım sektörüne yılda 55 milyar avro civarında destek sunulurken ülkemizde 16 milyar TL tarımsal destek verilmesi aradaki farkı net olarak göstermektedir. Ülkemizdeki tarımsal altyapı eksiklerini de hesaba kattığımızda aradaki uçurum daha da açılmaktadır.

Son derece güçlükle dolu tarım sektöründe inatla üretmeye çalışan çiftçi tarımsal desteklerde aradığını bulamayınca bankaların tarım kredilerine yönelmektedir. Çiftçinin 2019 yılı Aralık ayında bankalara olan

¹ Ziraat Mühendisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi

kredi borcu bir önceki yılın aynı ayına göre %6,9 artışla 109 milyar TL'ye ulaştı. Buna karşın icra takibine düşen tarımsal kredi borcu ise her yıl %50'nin üzerinde artış göstermektedir. (Çizelge 2.)

Çizelge 2. Bankaların verdiği tarımsal kredi miktarı (milyon TL)

	2018		2019		2018/2019 Takipteki (%)
	Toplam	Takipteki	Toplam	Takipteki	
Ocak	89.192	2.546	102.792	3.957	55,4
Şubat	90.622	2.517	104.284	4.052	61,0
Mart	92.772	2.681	106.095	4.143	54,5
Nisan	94.979	2.770	107.548	4.272	54,2
Mayıs	96.938	2.833	108.050	4.336	53,1
Haziran	98.381	2.821	108.617	4.369	54,9
Temmuz	101.464	2.937	108.683	4.501	53,3
Ağustos	101.728	3.046	107.849	4.688	53,9
Eylül	101.789	3.256	107.066	4.820	48,0
Ekim	101.190	3.252	106.481	5.039	55,0
Kasım	101.113	3.408	108.338	5.196	52,5
Aralık	102.134	3.823	109.208	5.266	37,7

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

ÇİFTÇİ VE TÜKETİCİ YİNE ZARARLI ÇIKTI

Ocak ayına %20,35 ile giren enflasyon, hava şartlarının düzelmesi ve üretim üzerindeki olumsuz etkisinin kademeli olarak azalmasıyla 2019 yılında gerilemeye başladı. Ekim ayında %8,55'e kadar gerileyen enflasyon, yılı %11,84 ile bitirdi.

2019 yılı, çiftçinin eline geçen paranın enflasyonun üzerinde seyrettiği nadir yıllardan oldu. Ancak, girdi maliyetlerindeki artışın enflasyonun ve hatta çiftçinin gelir artışının çok üzerinde artış göstermesi çiftçinin yine kazanamamasına ve tüketicinin de enflasyonun oldukça üzerinde bir artışla gıdaya ulaşabilmesine yol açtı. (Çizelge 3.)

Çizelge 3. Tüketici ve tarım ürünleri üretici fiyat endeksi (2019 - %)

	TÜFE (2003=100)	TÜFE; Gıda, alkolsüz içecekler (2003=100)	Tarım ÜFE (2015=100)
Ocak	20,35	30,97	23,50
Şubat	19,67	29,25	25,79
Mart	19,71	29,77	27,33
Nisan	19,50	31,86	30,75
Mayıs	18,71	28,44	30,23
Haziran	15,72	19,20	26,26
Temmuz	16,65	18,21	22,83
Ağustos	15,01	17,22	19,69
Eylül	9,26	9,52	17,27
Ekim	8,55	7,85	18,22
Kasım	10,56	8,89	17,33
Aralık	11,84	10,89	16,07

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

TL DEĞER KAYBETMEYE DEVAM ETTİ

Bir önceki yıl Eylül ayında %83,6 artış gösteren ABD doları 2018 yılı Aralık ayını %37,9 artışla kapatmıştı. TL'nin son derece hızlı değer kaybına uğradığı 2018 yılı ile karşılaştırıldığında 2019 yılında da hızlı değer kaybı devam etti (Çizelge 4.).

Çizelge 4. Ortalama döviz kuru (TL/1 ABD doları)

	2015	2016	2017	2018	2019	2018/2019 (%)
Ocak	2,33	3,01	3,74	3,77	5,37	42,4
Şubat	2,46	2,94	3,67	3,78	5,26	39,2
Mart	2,58	2,89	3,67	3,88	5,44	40,2
Nisan	2,65	2,84	3,65	4,05	5,74	41,7
Mayıs	2,65	2,93	3,56	4,41	6,05	37,2
Haziran	2,70	2,92	3,52	4,63	5,81	25,5
Temmuz	2,70	2,96	3,56	4,75	5,67	19,4
Ağustos	2,85	2,96	3,51	5,73	5,62	-1,9
Eylül	3,00	2,96	3,47	6,37	5,71	-10,4
Ekim	2,93	3,07	3,66	5,86	5,78	-1,4
Kasım	2,87	3,27	3,88	5,37	5,73	6,7
Aralık	2,92	3,49	3,85	5,31	5,84	10,0
Ortalama	2,72	3,02	3,65	4,81	5,67	17,9

Kaynak: Merkez Bankası

TARIMSAL GİRDİ FİYATLARI ÇİFTÇİYİ ZORLUYOR

Bir önceki yılın aynı ayına göre Aralık 2019'da %11,84 olarak gerçekleşen enflasyon ile kıyaslandığında mazotun %10,9, üre gübresinin %21,7 ve DAP gübresinin %11,3'lük ortalama fiyat artışı uygun gibi görülebilir. Ancak, bu girdilerin geçen yılki ortalama fiyat artışlarının sırasıyla %23, %43 ve %55 olduğunu hatırlarsak, çiftçinin ulaşamayacağı fiyatlardan satıldıkları daha net anlaşılacaktır. (Çizelge 5.)

Çizelge 5. Tarımsal girdi fiyatları

	2015	2016	2017	2018	2019	2018/2019 (%)
Mazot (TL/litre)	3,86	3,84	4,70	5,80	6,43	10,9
Üre (TL/kg)	1,18	0,94	1,16	1,66	2,02	21,7
DAP (TL/kg)	1,83	1,34	1,54	2,38	2,65	11,3

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Girdi fiyatlarına aylık bazda baktığımızda 2019 yılına mazotun yaklaşık %16, üre gübresinin %58 ve DAP gübresinin %61 fiyat artışıyla girdiğini görüyoruz. Ağustos ayında ise mazotun fiyat artışının son derece gerilediğini, üre ve DAP gübre fiyatlarının ise bir önceki yılın gerisine düştüğünü görüyoruz. Ancak 2018 yılında yaşanan kriz ve bu aylarda girdi fiyatlarında görülen anormal yükselme karşısında

fiyatların düşüyor hatta geriliyor gibi gözükmesi ucuzladıkları anlamına gelmemektedir. Zira 2018 yılında krizin zirve yaptığı dönemde mazottaki fiyat artışı %35'i, üreninki %104'ü ve DAP fiyatındaki artış da %113'ü bulmuştur. (Çizelge 6.)

Çizelge 6. Tarımsal girdi fiyatlarında aylık bazda değişim

	Mazot (TL/litre)		Değişim (%)	Üre (TL/kg)		Değişim (%)	DAP (TL/kg)		Değişim (%)
	2018	2019		2018	2019		2018	2019	
Ocak	5,16	5,99	16,1	1,26	2,00	58,7	1,68	2,71	61,3
Şubat	5,11	6,13	20,0	1,26	1,97	56,3	1,68	2,61	55,4
Mart	5,34	6,41	20,0	1,26	1,97	56,3	1,82	2,61	43,4
Nisan	5,62	6,48	15,3	1,26	1,92	52,4	1,92	2,71	41,1
Mayıs	5,70	6,50	14,0	1,39	1,97	41,7	2,16	2,77	28,2
Haziran	5,75	6,39	11,1	1,50	1,97	31,3	2,26	2,77	22,6
Temmuz	5,72	6,51	13,8	1,55	1,96	26,5	2,34	2,66	13,7
Ağustos	6,06	6,29	3,8	2,18	1,94	-11,0	3,18	2,51	-21,1
Eylül	6,36	6,46	1,6	2,15	1,94	-9,8	3,16	2,43	-23,1
Ekim	6,41	6,52	1,7	2,15	1,92	-10,7	3,02	2,33	-22,8
Kasım	6,32	6,56	3,8	2,15	1,86	-13,5	3,02	2,82	-6,6
Aralık	5,94	6,60	11,1	2,12	1,79	-15,6	2,86	2,25	-21,3

Kaynak: Et ve Süt Kurumu verilerinden derlenmiştir.

TRAKTÖR ÜRETİMİ GERİLEMeye DEVAM EDİYOR

Tarım sektöründe yaşanan olumsuzluk doğrudan makine gücünü de yakından etkilemektedir. Yıllar itibarıyla sürekli artış gösteren traktör üretimi, döviz kurundaki artışa ve çiftçinin alım gücündeki gerilemeye paralel olarak geriledi. Türk Tarım Alet ve Makineleri İmalatçıları Birliği verilerine göre traktör üretiminde 2018 yılında yaklaşık %34'lük gerileme yaşanırken, 2019 yılında bu gerileme daha da hızlanarak 38,1'e oldu. Bilgi ve teknolojinin dahil edilmek istenen tarım sektörü içinde çiftçimiz en basit araçlardan traktörden bile uzaklaşmaya başladı. (Çizelge 7.)

Çizelge 7. Traktör üretimi (adet)

	2015	2016	2017	2018	2019
Ocak	4.518	5.004	4.691	5.542	1.445
Şubat	5.427	6.042	5.429	5.681	2.071
Mart	6.102	6.866	6.606	6.621	2.544
Nisan	5.639	6.742	5.691	5.322	2.825
Mayıs	4.517	6.934	5.911	5.465	2.609
Haziran	5.809	6.785	5.848	4.045	1.976
Temmuz	5.885	4.560	6.076	4.260	2.695
Ağustos	6.140	3.157	5.471	1.743	1.447
Eylül	5.860	4.785	6.478	2.397	3.046
Ekim	6.234	5.282	6.905	2.410	3.105
Kasım	5.671	5.766	6.857	2.342	3.209
Aralık	4.813	4.992	6.069	1.861	2.567
Toplam	66.615	66.915	72.032	47.689	29.539

Kaynak: Tarmakbir

ÜRÜN FİYATLARI ÇİFTÇİYİ GÜLDÜRMEDİ

Üretim maliyetleri son derece yüksek olan ve finansal kriz içinde bulunan çiftçimizin 2018 yılında en büyük problemlerinden biri, hemen her yıl aynı şekilde yaşadığı pazarlama kanallarındaki sorunlar oldu. Önemli ürünler bazında çiftçinin eline geçen fiyat kimi ürünlerde enflasyonun altında kalırken, kimi ürünlerde ise geçen yılki fiyatları dahi yakalayamadı. Ortalama satış fiyatı bir önceki yıla göre buğdayda %27,1, mısırdaki %21,4, kuru fasulyede %28,5, ayçiçeğinde %16,8, şeker pancarında %1,0, tütünde %4,9, pamukta %4,9 artarken, girdi maliyetlerinde dövize bağımlı olmamız çiftçinin memnuniyet verici bir kazançta ulaşmadığını göstermektedir. Üreticinin ve satıcının son derece yanlış bir saptamayla teröristlikle suçlanmasına neden olan ürünler olan patates ve kuru soğanda fiyat artışı ise sırasıyla %65 ve %52,8 oldu. Ancak fiyattaki bu yükselme mantarı hastalıklar nedeniyle ürününün önemli kısmını kaybeden çiftçi için onu ferahlatan bir gelir olamadı. Nadas alanlarında nohut tarımının desteklenmesi 2019 yılında fiyatının %23,2 gerilemesine neden olmuştur. (Çizelge 8.)

Çizelge 8. Çiftçinin ürününü ortalama satış fiyatı (TL/kg)

	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Buğday	0,52	0,78	0,83	0,91	0,96	1,22
Mısır	0,55	0,66	0,67	0,74	0,84	1,02
Kuru fasulye	2,99	4,11	4,31	4,80	5,43	6,98
Nohut	1,57	2,57	3,90	5,76	5,13	3,94
Kırmızı mercimek	1,68	2,00	2,29	2,10	1,97	2,37
Yeşil mercimek	1,81	2,54	3,24	3,66	3,23	3,35
Ayçiçeği	0,84	1,84	2,16	2,47	2,74	3,20
Patates	0,63	1,20	0,63	0,72	1,00	1,65
Kuru soğan	0,84	0,72	0,73	0,52	0,89	1,36
Şeker pancarı	0,11	0,16	0,18	0,19	0,20	0,22
Tütün	6,70	11,04	12,26	14,55	16,68	17,50
Pamuk	1,91	1,32	1,68	2,10	2,38	2,70

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

ÇİFTÇİ TARIM SEKTÖRÜNDEN HIZLA UZAKLAŞIYOR

Çiftçinin tarım desteklerinden yararlanabilmesi için Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı olması gerekiyor. Ancak, Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre ÇKS'ye kayıtlı çiftçi sayısı 2003 yılında 2,8 milyon iken, 2010 yılında 2,3 milyona ve 2017 yılında 2,1 milyona geriledi. Diğer bir deyişle, bu süre zarfında yaklaşık 700 bin çiftçi son derece yetersiz olan tarım desteğini bile almaktan vazgeçti. Tarım ve Orman Bakanlığı ÇKS'ye kayıtlı çiftçi sayısı verilerini faaliyet raporlarından kaldırdığı için gerileyen çiftçi sayısı artık takip edilememektedir.

TARIMIN İSTİHDAMA VE MİLLİ GELİRE KATKISI GERİLEDİ

Üretmeye çalıştıkça borcu artan, emeğinin karşılığını bulamayan çiftçi alanı terk ettikçe tarımın istihdama katkısı da yıllar itibarıyla geriledi. Tarımın istihdama katkısı 2010 yılında %23,7'den Kasım 2019'da %17,9'a geriledi. (Çizelge 9)

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı verilerine göre ülkemizde bir kişinin istihdamı için tarım sektöründe 362 bin TL sabit sermaye yatırımı gerekirken, bu miktar madencilik sektörü için 455 milyar TL, hizmetler sektörü için 518 milyar TL, imalat sektörü için 731 bin TL ve enerji sektörü için ise 7,7 milyon TL'dir. Buna karşın istihdamın en ucuz ve kolay sağlanabileceği tarım sektörünün istihdamdaki payının her geçen yıl gerilemekte olması düşündürücüdür.

Çizelge 9. Tarımın istihdama katkısı (bin kişi)

	2010	2015	2016	2017	2018	2019*
Tarım	5.374	5.410	5.307	5.547	5.168	5.077
Toplam	22.631	27.050	27.252	28.866	28.199	28.358
Oran (%)	23,7	20,0	19,5	19,2	18,3	17,9

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (*Kasım ayı itibarıyla)

Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerine göre tarımın milli gelire katkısı 2002 yılında %10,3'ten 2010 yılında %9,0'a, 2015 yılında %6,9'a ve 2018 yılında %5,8'e kadar geriledi.

ÇİFTÇİMİZ YABANCI MESLEKTAŞLARINDAN DAHA AZ KAZANIYOR

Dünya Bankası verilerine göre ülkemiz tarımında 2018 yılında kişi başına düşen milli gelir 2.839 dolar oldu. Ülkemiz tarım sektöründe kişi başına düşen gelir 2010 yılında 4.064 dolardan %30 azalış ile 2019 yılında 2.839 dolara gerilemiş durumdadır. Bu miktar İspanya'dakinden %86, Fransa'dakinden %89, Almanya'dakinden %90 daha azdır. AB ortalamasından %77 daha düşük olup dünya ortalamasının ise %82 daha üstündedir. (Çizelge 10.)

Çizelge 10. Tarımda kişi başına milli gelir (ABD doları)

	2010	2015	2016	2017	2018
Almanya	20.264	20.175	22.478	28.792	28.898
Fransa	22.416	21.416	18.497	22.829	25.834
İspanya	17.668	17.071	17.736	18.089	19.701
AB	9.648	10.365	10.774	12.371	12.962
Türkiye	4.064	3.704	3.431	3.299	2.839
Dünya	1.103	1.473	1.478	1.554	1.563

Kaynak: Dünya Bankası

TARIM ALANIMIZ KÜÇÜLMEME DEVAM EDİYOR

Kazanamayan çiftçi üretimden çekildi. 2002 yılından 2017 yılına kadar işlenen ve uzun ömürlü bitki alanları 3,5 milyon hektar geriledi. Aynı süreçte tahıl ve diğer bitkilerin ekim alanı 2,5 milyon hektar gerilerken, sebze alanları 140 bin hektar küçüldü. Meyve ve baharat bitkileri alanında ise 851 bin hektar gibi küçük bir artış oldu. (Çizelge 11.)

Çizelge 11. İşlenen ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (bin hektar)

	Tahıllar vd. ürünler		Sebze	Süs bitkileri	Meyveler, içecek ve baharat bit.	Toplam
	Ekilen	Nadas				
2002	17.935	5.040	930	-	2.674	26.579
2005	18.005	4.876	894	-	2.831	26.606
2010	16.333	4.249	802	-	3.011	24.395
2015	15.723	4.114	808	5	3.284	23.934
2016	15.575	3.998	804	5	3.329	23.711
2017	15.498	3.697	798	5	3.348	23.346
2018	15.421	3.513	784	5	3.457	23.180
2019	15.387	3.387	790	5	3.525	23.094

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

BİTKİSEL ÜRETİM 2019 YILINDA ARTTI

Çiftçinin tarımdan hızla çekildiği, tarım arazilerimizin de buna paralel olarak hızla küçüldüğü ülkemizde TÜİK verilerine göre 2019 yılında bitkisel üretim tahıllarda ve diğer bitkisel ürünlerde %1,4, sebzelerde %3,5, meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde ise %0,3 oranında artış oldu.

TAHİL ÜRETİMİ SABİT KALDI

TÜİK verilerine göre 2002 yılında 13,8 milyon hektar olan tahıl üretim alanı 2019 yılında yaklaşık %22 azalışla 10,8 milyon hektara geriledi. Aynı yıllar için buğday üretim alanı 9,3 milyon hektardan yaklaşık %27 azalışla 6,8 milyon hektara geriledi. Buna karşın aynı süreçte mısır ve çeltik ekim alanımızda artış yaşandı; mısır üretim alanı yaklaşık %28, çeltik üretim alanı ise %110 arttı. Arpa üretim alanı ise %20 küçüldü.

Tahıl üretimimiz bir önceki yıl ile aynı kaldı. Tahıl grubu bitkiler içinde üretimde en büyük kayıp %5 ile buğdayda oldu. Mısır üretimimizdeki artış %5,3, arpada %8,6, çeltikte ise %6,4 oldu. (Çizelge 12.)

Çizelge 12. Tahıl üretimi (bin ton)

	2015	2016	2017	2018	2019	2018/2019 (%)
Buğday	22.600	20.600	21.500	20.000	19.000	-5,0
Mısır	6.400	6.400	5.900	5.700	6.000	5,3
Çeltik	920	920	900	940	1.000	6,4
Arpa	8.000	6.700	7.100	7.000	7.600	8,6
Diğer	718	661	733	769	802	4,3
Toplam	38.638	35.281	36.133	34.409	34.402	0,0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

KURU BAKLAGİL ÜRETİMİ %0,4 ARTTI

TÜİK verilerine göre kuru baklagil üretim alanı 2002 yılında 1,36 milyon hektardan yaklaşık %34 azalma ile 2019 yılında 903 bin hektara geriledi. Kuru fasulye üretim alanı 180 bin hektardan %51 azalma ile 89 bin hektara, nohut alanı 660 bin hektardan %21 azalma ile 521 bin hektara, kırmızı mercimek alanı 420 bin hektardan %42 azalma ile 243 bin hektara, yeşil mercimek alanı 72 bin hektardan %44 azalma ile 40 bin hektara geriledi.

Kuru baklagil üretimimiz bir önceki yıla göre 2019 yılında %0,4 oranında arttı. Kuru baklagil grubu içinde kuru fasulye ve yeşil mercimek üretimimiz %2,3 oranlarında artarken, nohut ve kırmızı mercimek üretimlerimiz sabit kaldı. (Çizelge 13)

Kuru baklagil üretim alanı bir önceki yıla göre 15 bin hektar genişledi. Bu grup içinde kuru fasulye üretim alanında yaklaşık 4 bin hektar, nohutta 6 bin hektar ve yeşil mercimekte 5 bin hektar artış oldu. Kırmızı mercimek üretim alanları ise sabit kaldı.

Çizelge 13. Kuru baklagil üretimi (bin ton)

	2015	2016	2017	2018	2019	2018/2019 (%)
Kuru fasulye	235	235	239	220	225	2,3
Nohut	460	455	470	630	630	0,0
Kırmızı mercimek	340	345	400	310	310	0,0
Yeşil mercimek	20	20	30	43	44	2,3
Diğer	24	25	25	22	21	-4,5
Toplam	1.079	1.080	1.164	1.225	1.230	0,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

YAĞLI TOHUMLAR ÜRETİMİ %8 ARTTI

Yağlı tohum üretim alanımız 2002 yılında 657 bin hektardan yaklaşık %41'lik artışla 2019 yılında yaklaşık 924 bin hektara yükseldi. Yağlı tohum grubu içinde ayçiçeği üretim alanı 550 bin hektardan %33 artış ile 753 bin hektara, yerfıstığı üretim alanı 33 bin hektardan %27 artışla 42 bin hektara, soya üretim alanı 26 bin hektardan %35 artış ile 35 bin hektara yükseldi.

Yağlı tohumlar üretimimiz bir önceki yıla göre 2019 yılında %8 oranında arttı. Ürün bazında ise soyada %7,1, Ayçiçeğinde %7,7 artış görülürken, yerfıstığı üretimimiz %2,9 geriledi. (Çizelge 14.)

Çizelge 14. Yağlı tohumlar üretimi (bin ton)

	2015	2016	2017	2018	2019	2018/2019 (%)
Soya	161	165	140	140	150	7,1
Yerfıstığı	148	164	165	174	169	-2,9
Ayçiçeği	1.681	1.671	1.964	1.949	2.100	7,7
Diğer	238	221	144	204	246	20,6
Toplam	2.228	2.221	2.413	2.467	2.665	8,0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

SEÇİLMİŞ ÜRÜNLERDE ÜRETİM

TÜİK verilerine göre pamuk üretim alanı 2002 yılında 721 bin hektardan %34'lük azalışla 2019 yılında 478 bin hektara geriledi. Bir önceki yıla göre üretim alanı 2019 yılında da yaklaşık 41 bin hektar artış gösterdi. Sonuçta pamuk üretiminde %14,4'lük bir azalma yaşandı. (Çizelge 15.)

Tütün üretim alanı 2002 yılında 191 bin hektardan %58'lik azalışla 2019 yılında 81 bin hektara geriledi. Bir önceki yıla göre üretim alanı 2019 yılında yaklaşık 13 bin hektar küçüldü. Üretimde de %6,7 civarı bir gerileme oldu.

Şeker pancarı üretim alanı 2002 yılında 372 bin hektardan yaklaşık %17'lik azalışla 2019 yılında 310 bin hektara geriledi. Bir önceki yıla göre ise üretim alanı 2019 yılında 2 bin hektar civarında arttı. Üretimde de %3,7 artış görüldü.

Patates üretim alanı 2002 yılında 198 bin hektardan %29'lük azalışla 2018 yılında 141 bin hektara geriledi. Bir önceki yıla göre üretim alanı 2019 yılında 5 bin hektar arttı. Patates üretiminde de %9,5 artış oldu.

Çizelge 15. Seçilmiş ürünlerde üretim (bin ton)

	2015	2016	2017	2018	2019	2018/2019 (%)
Pamuk	2.050	2.100	2.450	2.570	2.200	-14,4
Tütün	68	74	94	75	70	-6,7
Şeker pancarı	16.023	19.593	21.149	17.436	18.086	3,7
Patates	4.750	4.750	4.800	4.550	4.980	9,5

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

BAZI BİTKİSEL ÜRÜNLERDE İTHALATIMIZ BÜYÜK ÖLÇÜDE ARTTI

Anavatanı olduğumuz buğdayda ithalatımız giderek artıyor. İthalat miktarı bir önceki yıla göre %70'e yakın artarak 10 milyon tona yaklaştı. Genellikle 500 bin ton ile 1,5 milyon ton aralığında ithalat yaptığımız mısırdaki ise miktar 3,6 milyon tona ulaştı. Temel yağ bitkimiz olan ayçiçeği ithalatımız da bir önceki yıla göre yaklaşık %60 artışla 1,1 milyon ton oldu. Çok geniş kullanım alanına sahip olan ve neredeyse hiç üretmediğimiz soyada ithalatımız %0,9 oranında gerilemiş olsa da 2,6 milyon ton ile önemli düzeyde ithalat gerçekleştirildi. Pamuk ithalatımız %24,4 oranında artış gösterdi. (Çizelge 16)

Sadece bu 5 bitkisel ürünün ithalatına 6,4 milyar dolar ödeme yapıldı. Tarıma 2019 yılında verilen desteğin çok daha fazlası sadece 5 bitkisel ürünün ithalatına verilmiş oldu. Kaynaklar 2019 yılında da üretmek yerine yine ithalat için kullanıldı.

Çizelge 16. Bazı bitkisel ürünlerde ithalat

	2018		2019		2018/2019 (ton - %)
	(ton)	(bin dolar)	(ton)	(bin dolar)	
Buğday	5.781.059	1.289.234	9.805.164	2.666.301	69,6
Mısır	2.122.734	438.015	3.593.220	703.041	69,3
Ayçiçeği	712.112	361.101	1.136.208	516.450	59,6
Soya	2.660.333	1.115.398	2.636.796	988.085	-0,9
Pamuk	751.703	1.395.590	935.118	1.572.727	24,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

SEBZE ÜRETİMİ %3,5 ARTTI

TÜİK verilerine göre yumru ve kök sebze üretimi bir önceki yıla göre 2019 yılında %8,4, meyvesi için yetiştirilen sebzelerde %2,7, diğer sebzelerde ise %5,5 arttı.

Bir önceki yıla göre sebze üretimimiz %3,5 artışla 2019 yılında 31,1 milyon ton oldu.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü verilerine göre Türkiye 12,8 milyon ton domates üretimiyle Çin ve Hindistan'ın ardından üçüncü sırada gelmektedir. Bir önceki yıla göre 2019 yılında domates üretimimiz %5,7 artış gösterdi. (Çizelge 17)

Türkiye 1,9 milyon tonluk hıyar üretimiyle Çin, İran ve Rusya'nın ardından dördüncü sırada gelmektedir. Bir önceki yıla göre hıyar üretimimizde %3,7 artış oldu.

Ülkemiz kuru soğan üretiminde de Çin, Hindistan ve ABD'den sonra dördüncü sırayı almaktadır. Bir önceki yıla göre 2019 yılında %13,9'luk artışla kuru soğan üretimimiz 2,2 milyon ton olarak gerçekleşti.

Türkiye patlıcan üretiminde de iddialı bir ülkedir. Çin, Hindistan ve Mısır'dan sonra dünya sıralamasında dördüncü sırayı almaktadır. Bir önceki yıla göre %1,6'lık gerileme ile 2019 yılı patlıcan üretimimiz 823 bin ton olarak gerçekleşti.

Dünya sıralamasında Çin'in ardından ikinci sırada yer aldığımız kavun üretimimiz bir önceki yıla göre %1,3 artışla yaklaşık 1,8 milyon ton oldu.

Çin ve İran'ın ardından üçüncü sırayı aldığımız karpuz üretimimiz ise bir önceki yıla göre 2019 yılında %4 gerilemeyle 3,9 milyon ton olarak gerçekleşti.

Çizelge 17. Seçilmiş sebzelerde üretim (bin ton)

	2015	2016	2017	2018	2019	2018/2019 (%)
Domates	12.615	12.600	12.750	12.150	12.842	5,7
Hıyar	1.823	1.812	1.828	1.848	1.917	3,7
Kuru soğan	1.879	2.121	2.176	1.931	2.200	13,9
Patlıcan	805	854	884	836	823	-1,6
Kavun	1.720	1.854	1.813	1.754	1.777	1,3
Karpuz	3.919	3.929	4.011	4.031	3.871	-4,0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

MEYVELER VE BAHARAT BİTKİLERİ ÜRETİMİ %0,8 ARTTI

Meyve grubu içerisinde önemli ürünlerden kayısı üretimi %12,8, nar üretimi %4, çilek üretimi %10,4 artarken elma %0,2 ve limon %13,6 azaldı. Turunçgil meyvelerden mandalina %15,2 azaldı, sert kabuklu meyvelerden ceviz ise %4,7 arttı. Muz üretiminde %9,9 artış, portakal üretiminde ise %10,5 azalış oldu.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü verilerine göre Türkiye üzüm üretiminde Çin, İtalya, ABD, Fransa ve İspanya'nın ardından altıncı sırada gelmektedir. Geçen yıla göre %4,2 artan üzüm üretimimiz 2019 yılında 4,1 milyon ton oldu. (Çizelge 18.)

Portakal üretiminde Brezilya, Çin, Hindistan, Meksika, ABD, İspanya, Mısır ve Endonezya'nın ardından Türkiye dünyanın dokuzuncu büyük portakal üreticisidir. Bir önceki yıla göre portakal üretimimiz 2019 yılında %10,5 azalışla 1,7 milyon tona geriledi.

Dünya mandalina üretiminde Çin'in ardından ikinci sırayı alan ülkemizde geçen yıla oranla 2019 yılında %15,2 gerileyen üretimimiz 1,4 milyon ton olarak gerçekleşti.

Limon üretiminde Meksika, Çin, Hindistan, Arjantin ve Brezilya'nın ardından altıncı sırada yer alan ülkemizde üretimimiz bir önceki yıla göre %13,6 gerileyerek 950 bin ton oldu.

Türkiye kayısı üretiminde açık ara dünya lideri konumundadır. Geçen yıla göre 2019 yılında %12,8 artan kayısı üretimimiz 846 bin tona ulaştı.

Zeytin üretiminde de iddialı bir ülkeyiz. İspanya, Yunanistan ve İtalya'nın ardından dördüncü sırada yer alan ülkemizde 2019 yılı için üretim %1,7 artışla 1,5 milyon ton olarak gerçekleşti.

Tartışmasız bir şekilde dünya lideri olduğumuz diğer bir ürünümüz de fındıktır. Fındık üretimimiz de bir önceki yıla göre %50,7 oranında artış göstererek 776 bin ton olmuştur.

Çizelge 18. Meyve üretimi (bin ton)

	2015	2016	2017	2018	2019	2018/2019 (%)
Üzüm	3.650	4.000	4.200	3.933	4.100	4,2
Portakal	1.817	1.850	1.950	1.900	1.700	-10,5
Mandalina	1.156	1.337	1.550	1.650	1.400	-15,2
Limon	751	851	1.007	1.100	950	-13,6
Kayısı	680	730	985	750	846	12,8
Zeytin	1.700	1.730	2.100	1.500	1.525	1,7
Fındık	646	420	675	515	776	50,7

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

BÜYÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞI ARTTI

Büyükbaş hayvan varlığı bir önceki yıla göre %3,8 artarak 17,9 milyon başa yaklaştı. Kültür ve kültür melezi sığır sayıları sırasıyla %1,7 ve %7,5 artarken yerli sığır sayısı %1,2 geriledi. Sığır sayısı toplamda %3,8 artışla yaklaşık 17,7 milyon baş olurken manda sayısı ise %3,2 artışla 184 bin baş oldu. (Çizelge 19.)

Çizelge 19. Büyükbaş hayvan varlığı (baş)

	2018	2019	2018/2019 (%)
Sığır	17.042.506	17.688.139	3,8
Kültür	8.419.204	8.559.855	1,7
Kültür melezi	7.030.297	7.554.625	7,5
Yerli	1.593.005	1.573.659	-1,2
Manda	178.397	184.192	3,2
Toplam	7.220.903	17.872.331	3,8

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

KÜÇÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞI ARTTI

Küçükbaş hayvan varlığı bir önceki yıla göre %5,1 artarak yaklaşık 48,5 milyon baş oldu. Merinos ve yerli koyun sayıları sırasıyla %14,7 ve %5,2 arttı. Kıl keçisi ve Tiftik keçisi sayıları ise sırasıyla %2,5 ve %7,7 arttı. Toplamda koyun sayısı %5,9 artışla 37,3 milyon baş olurken keçi sayısı %2,6 artışla 11,2 milyon baş oldu. (Çizelge 20.)

Çizelge 20. Küçükbaş hayvan varlığı (baş)

	2018	2019	2018/2019 (%)
Koyun	35.194.972	37.276.050	5,9
Merinos	2.681.679	3.076.583	14,7
Yerli	32.513.293	34.199.467	5,2
Keçi	10.922.427	11.205.429	2,6
Kıl keçisi	10.698.553	10.964.374	2,5
Tiftik keçisi	223.874	241.055	7,7
Toplam	46.117.399	48.481.479	5,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

CANLI HAYVAN İTHALATI AZALDI

Canlı hayvan ve kırmızı et ithalatı önceki yıllara göre önemli miktarda düşüş gösterse de 2019 yılında da devam etti. İthalatın hızının yavaşlamasında en büyük faktör 2017 ve 2018 yılında son derece kontrolsüz ve hesapsız yapılan ithalat yatmaktadır. Bunun sonucu olarak Türkiye, ithalat ile depoları kırmızı et ile dolunca bunları ihraç etmeye ülke arar olmuştur. İthalat kalemleri içinde besilik sığır yaklaşık 665 bin başlık ithalat ile önemli bir yer tutmaktadır. (Çizelge 21.)

Çizelge 21. Canlı hayvan ve sığır eti ithalatı

	Sığır								Koyun (baş)	Keçi (baş)	Tutar (bin dolar)
	Damızlık (baş)	Tutar (bin dolar)	Kasaplık (baş)	Tutar (bin dolar)	Besilik (baş)	Tutar (bin dolar)	Sığır eti (ton)	Tutar (bin dolar)			
2010	120.021	208.210	118.578	206.349	1.443	1.861	50.658	249.257	234.819	155	26.920
2011	392.231	555.783	164.360	303.202	227.871	252.581	110.731	511.868	1.447.496	268	148.016
2012	48.702	163.824	194.448	358.960	228.426	252.629	25.437	95.992	405.186	440	42.605
2013	34.041	105.131	28.869	44.364	130.897	151.283	6.141	24.272	92.835	2.935	15.687
2014	24.034	73.496	2.434	4.073	23.604	32.763	640	5.258	14.476	1.175	3.745
2015	48.883	134.364	0	0	154.194	164.434	17.574	104.916	2.387	690	959
2016	64.126	169.121	22.181	29.880	407.887	388.383	5.720	41.636	4.689	610	976
2017	113.545	254.756	115.316	181.550	666.949	723.569	18.879	85.282	280.669	0	37.313
2018	116.169	226.181	132.904	231.461	1.211.720	234.705	55.752	260.108	425.507	0	62.539
2019	17.594	30.385	6.863	12.720	664.619	629.236	5.046	26.634	82.213	941	13.416

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

KIRMIZI ET ÜRETİMİ

Kırmızı et üretimi bir önceki yıla göre 2018 yılında %7,4 artarak 1,2 milyon tona yükseldi. Aynı dönemde sığır eti üretimi %7,1 ve koyun eti üretimi %8,5, keçi eti üretimi %21,6 artarken manda eti üretimi %81,9 azaldı. Kırmızı et üretimimiz 2019 yılında da ülke ihtiyacımız olan 1,3 milyon tonun gerisinde kaldı. (Çizelge 22.)

Çizelge 22. Kırmızı et üretimi (ton)

	2018	2019	2018/2019 (%)
Sığır	1.003.859	1.075.479	7,1
Koyun	100.831	109.382	8,5
Keçi	13.603	16.536	21,6
Manda	402	73	-81,9
Toplam	1.118.695	1.201.469	7,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

YEM MALİYETİ ÜRETİMİ ZORLUYOR

Fabrika yemlerinin hammaddesini oluşturan mısır ve soyada ülkemizin ithalata bağımlı olması nedeniyle döviz kurunda meydana gelen en ufak artış yem fiyatlarını da doğrudan etkiliyor. Besi yemi fiyatındaki artışın 2018 yılında %50'lere vardığı hatırlanırsa 2019 yılındaki fiyat artışıyla birlikte karlı bir şekilde sadece besiciliğin sürdürülebilmesinin olanaksız olacağı görülecektir. (Çizelge 23.)

Çizelge 23. Besi yemi fiyatı (TL/kg)

	2018	2019	2018/2019 (%)
Ocak	1,04	1,37	31,7
Şubat	1,06	1,38	30,2
Mart	1,10	1,37	24,5
Nisan	1,16	1,45	25,0
Mayıs	1,22	1,55	27,0
Haziran	1,24	1,54	24,2
Temmuz	1,25	1,50	20,0
Ağustos	1,31	1,49	13,7
Eylül	1,43	1,47	2,8
Ekim	1,38	1,42	2,9
Kasım	1,31	1,40	6,9
Aralık	1,31	1,46	11,5

Kaynak: Et ve Süt Kurumu verilerinden derlenmiştir.

Yem fiyatlarındaki hızlı artışa karşın çiftçinin hayvanını satış fiyatı 2019 yılında da neredeyse sabit kalmıştır. (Çizelge 24.)

Çizelge 24. Canlı dana satışı (TL/kg)

	2018	2019	2018/2019 (%)
Ocak	15,16	15,56	2,6
Şubat	15,43	16,02	3,8
Mart	15,92	15,84	-0,5
Nisan	16,69	17,68	5,9
Mayıs	17,06	17,60	3,2
Haziran	16,94	17,87	5,5
Temmuz	16,86	17,86	5,9
Ağustos	16,68	18,43	10,5
Eylül	16,87	17,86	5,9
Ekim	16,19	17,27	6,7
Kasım	15,26	17,61	15,4
Aralık	15,11	17,66	16,9

Kaynak: Et ve Süt Kurumu verilerinden derlenmiştir.

SÜT ÜRETİMİ ARTTI

Süt üretimi bir önceki yıla göre 2019 yılında %3,8 artışla 23 milyon tona yanaştı. Üretim yaklaşık %91'ini oluşturan sığırlardaki süt üretimindeki artış ise %3,7 oldu. (Çizelge 25.)

Çizelge 25. Süt üretimi (ton)

	2018	2019	2018/2019 (%)
Sığır	20.036.877	20.782.374	3,7
Koyun	1.446.271	1.521.455	5,2
Keçi	561.826	577.209	2,7
Manda	75.742	79.341	4,8
Toplam	22.120.716	22.960.379	3,8

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜİK verilerine göre çiftçi 2019 yılında 1 kg sü-tünü ortalama 1,75 TL'den satarken besi yemini ortalama 1,58 TL'den satın aldı. Ekonomik üretim yapmak için 1 litre süt ile 1,5 kg yem alınabilmesi gerekmektedir. Çiftçi 2019 yılında sattığı 1 litre süt ile ancak 1,1 kg yem alabildi. (Çizelge 26.)

Çizelge 26. Süt yemi fiyatı (TL/kg)

	2018	2019	2018/2019 (%)
Ocak	1,07	1,50	40,2
Şubat	1,09	1,51	38,5
Mart	1,16	1,51	30,2
Nisan	1,23	1,58	28,5
Mayıs	1,30	1,68	29,2
Haziran	1,32	1,66	25,8
Temmuz	1,35	1,63	20,7
Ağustos	1,43	1,62	13,9
Eylül	1,56	1,60	2,6
Ekim	1,51	1,55	2,6
Kasım	1,45	1,52	4,8
Aralık	1,45	1,57	8,3

Kaynak: Et ve Süt Kurumu verilerinden derlenmiştir.

TARIM ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARETİ

Gıda maddeleri ihracatı geçen yıla göre %1,4 artışla 17,6 milyar dolara ulaştı. Tarımsal hammadde ihracatı ise %2,3 gerilemeyle 1,1 milyar dolar oldu. (Çizelge 27.)

Gıda maddeleri ithalatı %1,3 gerilemeyle 12,3 milyar dolar olurken, tarımsal hammadde ithalatı ise %6,3 gerilemeyle 5,4 milyar dolar olarak gerçekleşti.

Bu veriler çerçevesinde tarım ürünleri ihracatı %1,1 artışla 18,7 milyar dolar, ithalatı ise %2,9 gerilemeyle 17,7 milyar dolar olarak gerçekleşti.

Türkiye 2019 yılı tarım ürünleri dış ticaretini yaklaşık 984 milyon dolar kazançla kapattı.

Çizelge 27. Tarım ürünleri dış ticareti (bin dolar)

	2015	2016	2017	2018	2019
Gıda maddeleri					
İhracat	16.561.384	16.004.459	16.650.925	17.380.026	17.617.928
İthalat	10.889.457	10.699.392	12.314.388	12.498.727	12.331.480
Toplam	5.671.927	5.305.067	4.336.537	4.881.299	5.286.448
Tarımsal Hammadde					
İhracat	882.806	852.114	937.899	1.114.300	1.088.825
İthalat	5.169.757	4.938.240	6.003.072	5.755.689	5.391.559
Toplam	-4.286.951	-4.086.126	-5.065.173	-4.641.389	-4.302.734
Tarım ürünleri = Gıda maddeleri + Tarımsal hammadde					
İhracat	17.444.190	16.856.573	17.588.824	18.494.326	18.706.753
İthalat	16.059.214	15.637.632	18.317.460	18.254.416	17.723.039
Toplam	1.384.976	1.218.941	-728.636	239.910	983.714

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Bünyamin ÇADIRCI

TÜRKİYE TARIMINDA ÇÖKÜŞ: NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

Prof.Dr. Mustafa KAYMAKÇI¹

ÖZET

Türkiye, 1980'li yılların başından itibaren uluslararası denilen, ancak Amerika Birleşik Devletleri(ABD) ve Avrupa Birliği (AB)'de teknelci şirketlerin güdümünde olan Uluslararası Para Fonu (UPF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kuruluşlarının baskısı ve yönlendirmesiyle, tarımında da liberalleşme politikalarını uygulamaya başladı. Tarımsal desteklemeler azaltıldı, hedef kitlelere ulaştırılmadı, tarımsal KİT'ler özelleştirildi ya da kapatıldı, Tarım Satış Kooperatifleri ve Ziraat Bankası gibi kredi kuruluşları işlevsiz duruma getirildi. Bu durumun sonucu olarak, kırsal kesim giderek daha da fakirleşti, kırdan kente göç hızlandı ve tarımsal üretim, nüfus artışına göre geriledi.

Türkiye gibi çevre ülkelerin tarımlarının da liberalize edilmek istenmesinin ardındaki ana gerçek, merkez ülkelerdeki tarımsal ürün stoklarının çok yüksek düzeylere ulaşarak sorun oluşturması yanında tarım tekellerinin kendi ülkelerinde tıkanmaları nedeni ile dünya pazarlarını işgal etme isteği idi. Türkiye'de uygulana gelen tarım politikalarının, büyük ölçüde dış dinamikler ya da küreselleş(tir)me ya da daha doğrusu emperyalizm ile bağlantılı olduğu görülmektedir.

Tarımda olduğu üzere Türkiye'de yaşanmakta olan ekonomik krizin kökenini burada aramak zorunluluğu vardır.

Bildiri, küreselleş(tir)me örtük adıyla emperyalizm kışkıracında Türkiye tarımında meydana gelen değişimleri özetlemeye yöneliktir. Bu bağlamda bildiri iki bölüm altında sunulacaktır.

Birinci bölümde, tarımda çöküşün dış ve iç nedenleri kısaca özetlenecektir. Bu kapsamda; tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi, tarımda örgüt enflasyonunun yaratılması, ancak ekonomik örgütlenmenin cılız bırakılması ve tarımsal ar-ge yetersiz kalması konusu kısaca irdelenecektir.

İkinci bölümde ise; tarımsal KİT'lerin yeniden kurulması, desteklemelerde hedef kitle olarak küçük ve orta ölçekli işletmelerin alınması, tarımda kooperatifleşmeye destek verilmesi ve sanayici olmaları sağlanması, toprak reformunun gerçekleştirilmesi, tarımsal ar-ge ve eğitimin yeniden düzenlenmesi. ,gıda egemenliğinin korunması için finans örgütlere karşı tavır geliştirilmesi, dış ticarete gümrük fonlarının iç pazarı koruyacak şekilde düzenlenmesi ve bölgesel anlaşmalar yapılması gibi çözüm yolları üzerine durulacaktır.

GİRİŞ

Türkiye, 1980'li yılların başından itibaren uluslararası denilen, ancak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB)'de teknelci şirketlerin güdümünde olan Uluslararası Para Fonu (UPF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kuruluşlarının baskısı ve yönlendirmesiyle, tarımında da liberalleşme politikalarını uygulamaya başladı. Tarımsal desteklemeler azaltıldı, hedef kitlelere ulaştırılmadı, tarımsal KİT ler özelleştirildi ya da kapatıldı, Tarım Satış Kooperatifleri ve Ziraat Bankası gibi kredi kuruluşları işlevsiz duruma getirildi. Bu durumun sonucu olarak, kırsal kesim giderek daha da fakirleşti, kırdan kente göç hızlandı ve tarımsal üretim, nüfus artışına göre geriledi.

Türkiye gibi çevre ülkelerin tarımlarının da liberalize edilmek istenmesinin ardındaki ana gerçek, merkez ülkelerdeki tarımsal ürün ve girdi stoklarının çok yüksek düzeylere ulaşarak sorun oluşturması yanında tarım tekellerinin kendi ülkelerinde tıkanmaları nedeni ile dünya pazarlarını işgal etme isteği idi. Türkiye'de uygulana gelen tarım politikalarının, büyük ölçüde dış dinamikler ya da küreselleş(tir)me ya da daha doğrusu emperyalizm ile bağlantılı olduğu görülmektedir.

¹ Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi, mustafa.kaymakci68@gmail.com

Tarımda olduğu üzere Türkiye’de yaşanmakta olan ekonomik krizin kökenini burada aramak zorunluluğu vardır. Bu konu, son dönemlerde Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) tarafından bile dile getirilmektedir. TÜSİAD’ın 48. Olağan Genel Kurulu’nda Yüksek İstişare Konseyi Başkanı Tuncay Özilhan; “...Liberal demokrasi, hukuk devleti ve piyasa ekonomisinin tüm dünyaya barış ve refah getireceği beklentisinin ise boş çıktığını itiraf etmek durumundayız. Liberal ekonomik düzenin eşitlik getirmediği, sadece batının emperyalist politikalarına hizmet ettiği iddiaları birçok ülkede güç kazanıyor.” şeklinde bir tespit yapmış bulunuyordu (18-19 Ocak 2018 tarihli gazete ve TV haberleri).

Yazı, emperyalizm kısacasında Türkiye tarımında meydana gelen değişimleri özetlemeye yöneliktir. Bu bağlamda yazı iki bölüm altında kaleme alınmıştır. Birinci bölümde, tarımda çöküşün dış ve iç nedenleri kısaca özetlenecektir. İkinci bölümde ise çözüm yolları üzerine önermelerde bulunacaktır.

TARIMDA ÇÖKÜŞÜN NEDENLERİ

Dış Nedenler

1980’li yıllara değin dünya, iki kutbun yönlendiriciliğindeydi. Bir yanda reel sosyalizm, bir yanda emperyal kapitalizm ve kurumları dünyayı şekillendiriyordu. Emperyal kapitalizm, anılan yıllara değin özellikle çevre ülkelerinde köylülüğü, bir başka deyişle küçük üreticiliği destekleme politikalarını sürdürdü. Ancak temel amacı, özellikle çevre ülkelerinde ortaya çıkabilecek toplumsal muhalefetin devrimci hareketlere dönüşümünü engellemek, daha doğrusu onları düzenin sınırları içinde kalmalarını yönlendirmektir.

Bununla birlikte, emperyal kapitalizm, 1980’li yılların sonlarından itibaren tarımda izlediği politikaları terk etmeye başladı. Bu dönüşümde iki önemli etken rol oynadı. Bunlardan birincisi, reel sosyalist sistemin baskısını ortadan kalkmasıydı. İkincisi de tarımda özellikle Batı’da endüstriyel tarımın² geldiği noktaydı. 1980’li yıllara değin tarım ürünleri ithalatçısı olan Batı, Ar-Ge ile geliştirdikleri yeni teknolojiler ve olağanüstü destekler aracılığıyla tarımda da gereksinimlerin çok üstünde tarımsal ürün ve girdi stoklarına ulaştılar. Anılan stokların eritilmesi,

² Endüstriyel Tarım (Industrial Agriculture), niceliği en yüksek düzeyde artırmak amacıyla bir tarım işletmesinde kimyasal ilaç ve gübre gibi girdilerin yoğun bir şekilde kullanılmasıyla ortaya çıkan tarım sistemini tanımlayan bir terimdir. Hayvan yetiştiriciliğinde ise bunun yansıması, genel olarak mera beslenmesi dışında çok sayıda hayvanın bir barınak içinde beslenmesi şeklindedir.

Batı için varlıklarının sürdürülmesi açısından yaşamsal bir zorunluluk durumuna geldi. Ellerindeki ürün fazlalarını çok ucuz fiyatlarla ihraç ettiler. Bu nedenle çevre ülkelerinin pazarlarını ele geçirmek için neo-liberal politikaları zorlamalarla devreye soktular. Neo-liberal politikalara, emperyal yüzlerini saklamak için küreselleş(tir)me politikaları adı da verildi.

Yeni-liberal politikalarla;

- Sermaye, mal ve hizmetler akışına çevre ulusal devletlerin koyduğu sınırlamalar gevşetildi ve azaltıldı.
- Sıcak para hareketlerine konan sınırlamalar kaldırıldı.
- Eskiyen teknoloji ve üretim birimleri, düşük ücretli çevre ülkelere kaydırıldı.
- Çevre ülkelerinde menkul kıymet borsaları kuruldu.
- Sendikasılaşmaya ivme verildi.
- Çevre ulus ülkelerinin de kamu şirketleri değişik araçlar kullanarak özelleştirilmeye başlandı, süreç devam ediyor.

Özet olarak, kendi tarımlarında korumacılık ege-men olduğu halde, UPF ve DB aracılığı ile Türkiye tarımında serbestleşmeyi çıkış yolu olarak gösterildi.

İÇ NEDENLER

Reel sosyalizmin bunalıma girmesi ve çöküşü ile dünyanın tek kutupluluğa dönüşmesi de liberal-kapitalist sistemin başarısı olarak görüldü. Bu bağlamda, liberal-kapitalizm dünyanın eriştiği en mükemmel sistemdi. Bunun yerine başka bir sistemin geçmesi artık söz konusu olamazdı. Bu anlamda tarihin sonu gelmişti. Bu şekilde kapitalizm bir dünya dinine dönüştürüldü. Bu dönüştürmede, özellikle ABD ve Britanya’daki kimi düşünürler (!) önemli rol oynadılar. Arkalarındaki tekelci firmaların desteğiyle bu ideolojilerini yaygınlaştırmak için vakıf, enstitü ve iletişim ağı kurdular.

Neo-liberal politikalar için toplumun önce kafaları yıkandı

Neo-liberal yaklaşım Türkiye gibi çevre ülkelere de aktarıldı. Kimi bilim adamları, yazarları ve siyasetçileri fonlandı. Neo-liberal politikalar için toplumun önce beyinlerinin yıkanmasına gerek görüldü ve medya gücü çok etkin bir şekilde kullanıldı. Toplumla televoleci olarak tanımlanan sözde bilim

adamları aracılığı ile yalanlar ve aldatmacalar üretildi³. Bu ideolojik çalışmalarla liberal-kapitalizm, büyük bir kesim tarafından normal ve doğal bir sürecin parçası olarak kabul edildi. Özetle bu konuda önemli düzeyde kültürel egemenlik kuruldu.

Antonio Gramsci'nin "İnsanların beyinlerini işgal edebilirsiniz, kalpleri ve elleri de arkadan gelecektir"⁴ deyişi gerçekleşti.

Bunların başlıca; "AB ve ABD tarımında piyasa ekonomisi koşulları geçerlidir; Türkiye tarımında şimdiye değin uygulanan destekleme politikaları, ekonomiye büyük yük olmuştur. Yaşamakta olduğumuz ekonomik sıkıntıların önemli nedenlerinden biri budur; Köylüler, yılın çok sınırlı bir zaman diliminde çalışırlar, neredeyse bütün yıl yatarlar. Türkiye tarımının çağdaşlaştırılması ve verimlilik artışı için tek yol, zaman süreci içinde bütün destekleri kaldırmak ve serbest piyasa ekonomisinin kurallarını egemen kılmaktır." şeklinde sıralandı.

Beyinler öyle yıkandı ki KİT'ler ve bu bağlamda tarımsal KİT'ler özelleştirilirken çok az bir topluluk dışında hiç kimse karşı çıkamadı.

• "AB ve ABD'de Tarımda Desteklemeler Yoktur" Aldatmacası

Değinildiği üzere toplumun beyinlerini yıkamada ortaya atılan tezlerden biri de "AB ve ABD'de Tarımda Desteklemeler Yoktur" aldatmacası idi.

Oysa AB için öncelikle besin güvenliği nedeni ile tarım sektörü en fazla gözetilen ve korumacılığın en yüksek düzeyde olduğu bir sektördü. Bu günümüzde de sürdürülmektedir. AB'de "Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu" aracılığı ile ortak tarım politikaları uygulanır. Bu politikalar kapsamında;

• AB ortak bütçesinin geçmiş yıllarda %75'i, son yıllarda ise yarısına yakını tarımsal desteklemelere ayrılır.

• Tarımsal işletmelerin çoğunluğu uzmanlaşmış işletmeler durumuna dönüştürülmüştür.

• Tarımsal politikaların ekseninde, tarımsal kooperatifler rol oynamaktadır.

• Kısaca, AB'de tarımsal desteklemeler sayesinde verimlilik artmış, tarımda çalışanların gelirleri yükselmiş, ürünleri tüketiciye uygun fiyatlarla ulaşılmış ve tarım piyasası dengeye kavuşmuştur.

ABD'nde de uygulanan tarım politikaları da bilinenin aksine, en az AB kadar destekleyici ve yönlendiricidir. Çiftçi başına yapılan destekleme miktarı AB'nin de daha ilerisindedir (Kaymakçı, 2009).

• "KİT'ler ve de Tarımsal KİT'ler Karadelikdir" Aldatmacası

Türkiye'de özelleştirme politikaları, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle toplumun gündemine aktarıldı. Bu doğrultuda Özal, Türkiye ekonomisini liberalleştirmeyi hedefleyen ve "24 Ocak Kararları" olarak bilinen geniş çaplı programın hazırlanmasında önemli rol oynadı. Özal, 1983 ve 1987 yıllarında kurulan hükümetlerin de başbakanlığını yaptı. Döneminde devletin küçülmesi, özel sektörün ağırlığını artırmak için KİT'lerin özelleştirilmesi ilk kez gündeme getirildi.

³ O yıllarda Mehmet Altan, Asaf Savaş Akad, Seyfettin Gürsel, Eser Karakaş gibi ekonomistler neo-liberal politikaların gerekliliği konularında ekranlarda ve gazetelerde boy gösterdiler.

⁴ Antonio Gramsci, elit bir azınlığın toplumun geri kalan büyük bir çoğunluğuna hükmetmesi, çoğunluğun da hükmedilmeyi ve yönetilmeyi kabul etmesini "Hegemonya Kavramı"nda açıklar. O'na göre; "Egemen sınıf çıkarlarını destekleyecek olan temel eğilimleri, inançları, ahlak kurallarını ve topluma egemen olmasını istediği tüm değerler sistemini; aile, okullar, sendikalar ve STK'lar gibi tüm toplumsal kuruluşlara etki ederek yayar. Bu araçlar sayesinde azınlık, çoğunluğu denetler. Hegemonya kavramı; kısaca topluma yön veren sınıfın dünya görüşü olarak tanımlanabilir ve egemen sınıf, iktidarını kimi zamanlar güç, kimi zamanlar insanların rızasını üreterek ya da ikisini birden kullanarak gerçekleştirir ve sürdürür. Güç kullanarak yönetmek için ordu, polis, yargı ve hapisane gibi kurumlar gerekir. Anılan kurumlar, fiziksel güç kullanarak insanların varolan sisteme boyun eğmelerini sağlar. İnsanları sisteme olan rızasını üretmek ve sağlamak için de medya etkin bir şekilde kullanılır. Medyada haber değeri olacak olay ve olgular hep egemen sınıfın bakış açısı ile sunulur. Kapitalist üretim ilişkileri, doğal düzen kabul edilir. Kapitalist her türlü girişim ve uygulamaları sağduyu ve toplumun çıkarı olarak sunulur. Bireycilik yüceltilir". (Bakınız: Antonio Gramsci Bir Devrimcinin Yaşamı. Çev. Kudret Emiroğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009. Fontana, Benedetto. Hegemonya ve İktidar Çev. Onur Gayretli. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2013)

Özelleştirme ile devletin ekonomideki sınai, tarım ve ticari etkinliğinin en aza indirilmesi hedeflendi. Böylelikle, sözde rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki KİT'lerin finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi, atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması ve bu yolla elde edilecek kaynakların altyapı yatırımlarına yönlendirilmesinin olası olabileceği gerekçeleri ileri sürüldü.

Bu doğrultuda, iç pazara dönük ithal ikamesi modeli yerine ihracata yönelik sanayileşme modeli benimsendi, fiyat denetimlerinin olası ölçüde kaldırılması ve fiyatların arz talebe göre piyasada belirlenmesi sağlandı, kamu kesimince üretilen temel mallarda desteklenmelerin kaldırılması ya da azaltılması, böylece bu mallarda hatırı sayılır zamların çekinmeden yapılması ve de yabancı sermayeyi özendirmek için yeni önlemler alınması, bu arada devlet tekelindeki kimi üretim alanlarının da yerli ve yabancı özel sermayeye açılması yolunda adımlar atıldı.

1993 yılı ise KİT'lerin tasfiyesinin ve/ya da özelleştirilmesinin yoğun olarak gündeme getirildiği bir yıl oldu.

Özal Hükümetlerinden sonra gelenler de özelleştirmede önemli adımlara attılar. İşin ilginç tarafı, Türkiye'de merkez sağ partiler ile birlikte TBMM'nde temsil edilen iki merkez sol parti olan CHP ve DSP yönetimleri de özelleştirmeden yana görüş ve uygulamaları benimsemiş oldular (Türk-İş Dergisi, 1999).

Sözgelisi, 50. DYP-CHP Hükümeti'nin Başbakanı Tansu Çiller; 1994 yılında özelleştirmeyi savunurken Kemalist Cumhuriyete cepheden saldırıyor "Kendi bölgesinde son sosyalist devleti yıkacağız" (KİGEM, 1997), 10. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel; "Devlet elindeki 100 milyar dolarlık tesisi özelleştirmede süreci, bütçesini denkleştiremez. Devlete dayanarak ekonomiye artık hayır" (Sabah Gazetesi, 1999), Demirel'in bu açıklamayı yaptığı günlerde Başbakan Bülent Ecevit, Dünya Ekonomik Forumu'na katılmak üzere Davos'a giderken yanında, yabancı sermayeye satmak üzere 53 KİT'in tanıtım dosyası götürüyor (Sabah Gazetesi, 2000), 58, 59 ve 60. Hükümetlerde Maliye Bakanlığı yapmış Kemal Unakıtan; "KİT'ler satılmasının diyenler var. Babalar gibi satırım. Parayı veren düdüğü çalar... Sümerbank'ı tarihten sildik" (Balbay, 2005), R. Tayyip Erdoğan özelleştirme uygulamalarının hız kazandığı 2005 yılında, "Ekonomi mükemmel gidiyor... Özelleştirme yapmazsak

halka ihanet etmiş oluruz... Erdemir'i yabancılara söz verdim, yerli firma olmaz' (Yeniçağ Gazetesi, 2005) şeklinde açıklamalarda bulunuyorlardı.

Bu birleşmenin verdiği güçle, kamuoyu oluşturabilecek tüm araçlar tek yanlı bir şekilde kullanılarak, özelleştirmenin ülke sorunlarını çözebilecek tek yöntem olduğu sürekli vurgulandı. Bunu doğrulayabilmek için; Kamu Sektörünün verimsiz çalıştığı, kaynak israfı yaptığı, dünyada yaşananların bu yargıyı doğruladığı, ülkemizde de KİT etkinliğinin azaldığı, KİT açıklarının arttığı, bunun da enflasyon ve istikrarsızlığa neden olduğu gibi bir dizi kuramsal ve ampirik "kanıt" ortaya konuldu.

Diğer yandan özelleştirme ile ilgili raporların kimler tarafından hazırlandığı konusu gözden kaçırıldı. Türkiye'deki özelleştirmelerin hemen tümü, DB ve bağlı olarak Amerikan danışmanlık şirketlerinin belirleyiciliği ve yönlendiriciliği altında yapıldı ve yapılmaktadır. Bunlar arasında: "BOOZ-Allenve Hamilton (TCDD), CS Firs Boston (Erdemir), Price Waterhouse (Sümerbank), Samuel Montagu (Petkim), Chase Manhattan Bank (Tüpraş), Solomon Brothers (Petrol Ofisi), Department of Employment Education and Training (DEET) (Kardemir) ile ilgilendi. Danışmanlık firmaları bunlarla sınırlı değildir ve sayıları çoktur. Türkiye'de hemen her iş için bir yabancı "danışman" firma vardır. Petkim'in mali "danışman" firmaları Samuel Montagu ve Deloitte Trouche, teknik danışmanı "Trichem ve Chem Systems", ÖİB'nin "kuramsal danışmanı" Mc Kinsey, "Özelleştirme Uygulamaları Teknik Yardım ve Sosyal Güvenlik Ağı Projesi Danışmanı" Coopers & Lybrand" gibi firmalar ilk akla gelenlerdi (Aydoğan, 2014).

Kamu Sektörünün verimsiz çalıştığı, kaynak israfı yaptığı ve KİT'lerin kamuya yük olduğu savlarına karşın, bunun gerçeklerle bağdaşmadığı konusunda raporlarda vardı. Sözgelisi, Ölçen; "KİT'lerin kâr etmesi ve Türkiye Cumhuriyeti hazinesine kaynak yaratması, 1998 yılıyla sınırlı değildi. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun 1996 yılında hazırladığı bir rapora göre KİT'ler Hazine'ye 1992'de 23 trilyon lira (3,3 milyar dolar), 1993'de 39 trilyon lira (2,1 milyar dolar), 1994'de 175 trilyon lira (5,6 milyar dolar), 1995'de 326 trilyon lira (7,4 milyar dolar), 1996'da 837 trilyon lira (10,3 milyar dolar) net katkı sağlamıştı" (Ölçen, 1997)

Bir başka bildirişte de "Özelleştirme kapsamına alınıp ÖİB'na devredilen KİT'ler bile kâr etmektedir. Oysa ÖİB'na alınmak demek mezbahaya alınmış kesimlik demektir. Çalışanları umutsuz ve

moralsizdir. İşsiz kalacakları günü beklemektedirler. Hiçbir gereksinimleri karşılanmamaktadır. Bütün olumsuz koşullara karşın bunlar da kâr etmektedir. ÖİB'nin verilerine göre bu KİT'lerden 4.7 milyar doları temettü geliri, 1,5 milyar doları diğer kaynaklar olmak üzere 5,2 milyar dolar kâr sağlanmıştı”⁵.

Özelleştirme çalışmalarında Kemal Derviş'i de iyi tanımak gerekiyor. Ecevit Hükümeti tarafından 2001 yılında, Türkiye ekonomisini kurtarmak (!) amacıyla devlet bakanı yapıldı. 15 günde 15 yasayla⁶ pancara ve tütüne kota konuldu, şeker ve tütün fabrikalarının satılması kolaylaştırıldı, ithalattaki sınırlama yabancı tekeller lehine kaldırıldı ve de kamu ihalelerine yabancıların girmesi sağlandı. Ancak yıllar sonra 2014 yılında yapmış olduğu bir söyleşide Kemal Derviş; “Bizi Özelleştirmeye Zorladılar” diye bir itirafta bulunuyor⁷ ve “...Daha sonra ABD'ye geldim ve Başkan Bush'un Hazine Bakanı beni çok soğuk karşıladı... Kendisi “krediye hiç gerek yok” dedi. Eğer bilmiyorsanız “özelleştirme konusunda size yardımcı olayım. Ama özelleştirirken satacaksınız, piyasa ne verirse o fiyata satacaksınız. Biz bu kadar ucuza satmayız diye bir tutum içine girerseniz o zaman hiçbir şeyi başaramazsınız.” dediklerini anlatarak aslında kendisine verilen uluslararası görevi örtmeye çalışıyordu⁸.

•“Tarım Ürünlerinde Dünya Borsa Fiyatları” Aldatmacası

Medyada, Türkiye tarım ürünleri fiyatlarının, dünya borsa fiyatları üzerinde olduğu söylendi. Rekabet edebilmek için dünya tarım ürünleri fiyatları göstergesi olarak ABD Tarımsal Ürün Borsaları Fiyatları'nın temel alınması gerektiği ileri sürüldü.

Burada iki konu göz önüne alınmadı, daha doğrusu saklandı. Bunlardan birincisi, tarımsal üretim maliyetleri idi. Türkiye'de tohum, damızlık, gübre, ilaç gibi girdi fiyatlarının dışa büyük ölçüde bağımlılığı ve tarımsal alt yapı sorunları gibi nedenlerle üretim maliyetlerinin ABD ve AB ile karşılaştırıldığında daha yüksek olması doğal bir durumdu. Bu durum karşılaştırmalarda hiç dikkate alınmadı (Yentürk ve ark.,2018) Kimi zamanlarda ise ABD ve AB'de çiftçi eline geçen fiyatlar ile borsa fiyatları aynı olmadı. Genel olarak Amerikalı ve Avrupalı çiftçi eline geçen fiyatlar borsa fiyatının üstünde oldu ve aradaki fark devletçe karşılandı.

İkincisi ise zengin ülkelerin, dünya tarım pazarlarını ele geçirmek, aynı zamanda siyasal egemenlik için ucuza mal sunmaları konusu idi. Bu süreç devam etmektedir.

Durum böyle iken Şikago, Londra ve Zürih gibi borsalarda oluşan fiyatları Dünya Fiyatı olarak kabul etmek ve Türkiye'deki ödemeleri buna göre ayarlamak, tam bir aymazlık ya da teslimiyetçilikti (Kaymakçı, 2009).

“Ziraat Bankası Görev Zararı” Aldatmacası

Kırsal kesimin tarımsal kredi kurumu olan Ziraat Bankası, önce küçültüldü, daha sonra özelleştirilmeye başlandı. Özelleştirme gerekçeleri arasında bu bankanın büyük bir görev zararına sahip olduğu, bunun da tarımsal desteklemelerden kaynaklandığı dile getirildi. Kamuoyunun bir kesimi de buna inandırıldı. Bunun bir aldatmaca olduğunu somut bir örnekle açıklayalım. Ziraat Bankası, 1993-1994 ürün diliminde pamuğa prim vermişti.

⁵ Ö.İ.B. Özelleştirme Uygulamaları. www.oib.gov.tr

⁶ Kemal Derviş; Uluslararası Tahkim Yasası, Telekom Yasası, Şeker Yasası, Tütün Yasası, Tuz Yasası, Doğalgaz Piyasası Yasası, Merkez Bankası Yasası, Bankacılık Yasası, Sivil Havacılık Kanunu, Kamulaştırma Yasası, Bütçe Değişikliği Yasası, Görev zararları ve bazı fonların tasfiyesini öngören yasa, Ek Bütçe Yasası, İhale Yasası, Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası gibi 15 yasayı hızla çıkarttı.

Şeker Yasası, Tütün Yasası ve Tuz Yasası gibi yasalar doğrudan tarım ve gıda ile ilgiliydi.

Ancak onlarla dolaylı bağlantılı üç yasanın içeriğine de değinmek gerekiyor. Uluslararası Tahkim Yasası ile yabancılık unsurunun bulunduğu kamu hizmetleriyle ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların uluslararası mahkemelerde taşınabilmesini sağlandı. Ulusal irade emperyalist merkezlere devredildi. İhale Yasası ile kamu ihalelerine yabancılar için konulan sınırlamalar kaldırıldı. Ardından defalarca değiştirilen ihale yasalarıyla devlet delik deşik edildi. İhaleye verilmeyen devlet işi bırakılmadı. Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası ile sendikaları denetleyecek merkez oluşturuldu. Kamunun, işçi, işveren örgütlerinin bulunduğu örgüte, Ekonomik ve Sosyal Konsey adı verildi.

⁷ www.egitimajansi.com/haber/kemal-dervisten-itiraflar

⁸ Bu tespiti yıllar sonra eski bakanlardan, üstelik sağ eğilimli Güneş Taner de doğrulayacaktır. Taner, Kemal Derviş hakkında şunları söylüyordu: “Özel bir görevi vardı. Yerli sermayeyi biçerek yabancılarla kapıları sonuna kadar açtı. Bankalar ve sigorta şirketleri el değiştirdi”(Bakınız:www.ensonhaber.com/kemal-dervis ve catherina-40 milyar-dolari-ne-yapti)

Ancak bankanın Hazine'ye ödeyeceği paraya gerçek üstü boyutlarda faiz tahakkuk ettirildi. Şöyle oldu; Ziraat Bankası'nın 315 milyon dolarlık ödemesi, 2000 yılının başında 11 milyar dolara yükseltildi. Bu durum, dolar bazında yüzde 128'e ulaşan faiz getirisiyle gerçekleştirildi. Bu şekilde yüksek bir görev zararı meydana getirildi (Özkaya ve ark.,2000).

Aslında görev zararı aldatmacasıyla iki önemli konu göz önünden uzaklaştırılmaya çalışıldı. Bunlardan birincisi, iflas eden ve kapatılan özel bankaların Ziraat Bankası'na devrinden meydana gelen zararların saklanması istenmesiydi. İkincisi ise hazinenin iç borçlanma ihalelerinde faizleri aşağıya çekme yükünün Ziraat Bankası'na verilmesi idi.

•“Doğrudan Gelir Desteği” Aldatmacası

2000'li yılların başlarından itibaren, tarımda üretimle bağlantılı desteklemelerin yerine, köylü üretimden kopsun, ister eksin, ister ekmesin diye “Doğrudan Gelir Desteği(DGD)’ uygulaması devreye sokuldu. Dünyadaki çiftçilere yapılan desteklemenin bu yolla olduğu iddia edildi. Ancak biraz incelendiği zaman durumun böyle olmadığı, toplam desteklemelerde AB ve ABD’de DGD’nin payının yüzde 10-25 arasında değiştiği görüldü.

DGD uygulamasıyla ortaya şu çıktı; Üretim ile destekleme arasındaki bağ koparıldı. Üretim yapsın yapmasın, tapu getiren herkese pirim verildi. Bunun sonucu olarak, tarımsal üretim geriledi. Türkiye tarım ürünleri dışalımıcısı bir ülke durumuna geldi. Diğer yandan, kırsal kesim daha da yoksullaştı ve çözüldü. Kente göç hızlandı. Bu durum, kentlerde yeni sorunların ortaya çıkmasına da neden oldu (Kaymakçı, 2009).

Daha sonra DGD uygulanmasından vazgeçildi ve ürün temelinde yetersiz desteklemeler gündeme sokuldu.

•“Türkiye'nin Gelişmesinin Önündeki En Büyük Yapısal Engel Köylülük ve Tarımdır” Tezi

Türkiye kamuoyunda yine teleoleci olarak tanımlanan akademisyenlerden Mehmet Altan, “Türkiye'nin gelişmesinin önündeki en büyük yapısal engel köylülük ve tarımdır. Köylülük sadece fakirlik değil, bir zihniyettir. Türkiye, bu sorunla yasayamaz. Yapısal bir değişikliğe gitmeden ne bu sorun, ne de bu soruna bağlı olarak ortaya çıkan diğer sorunlar çözülebilir. Yeryüzüne ulaşmak istiyorsak, köylülük yakamızdan düşmeli... Köylülüğün bitirilmesi gerekir. Ülkenin yarısı köylü bunlar da senede bir ay çalışıp 11 ay yan gelip yatıyorlar. O bir ayda da verimlilikleri o kadar düşük ki, bi halt üretmiyorlar. Üstelik ürettiklerini de pahalı üretiyorlar; öyle ki onların ürettiklerini dışarıdan ithal etsek çok daha ucuza gelir. Böylece bu köylü milletinden de kurtuluruz. Köylülerin çoğunlukta olduğu toplumlarda demokratik tepki gelişmez, birey ortaya çıkmaz” diyordu (Altan, 2001).

Ancak bu tespitleri yaparken hiçbir bilimsel kanıt göstermek gereksinmesini de duymamıştı.

NEO-LİBERAL UYGULAMALAR NASIL UYGULANDI?

Tarımsal KİT'ler Özelleştirildi

Türkiye'de de özelleştirme, devletin küçültülmesi uygulamalarının bir aracı olarak devreye sokuldu. Bununla, devletin piyasa malları üretimi, piyasayı düzenlemede kural koyucu işlevi ve sosyal devletle ilgili kamu hizmetleri gibi başlıca üç müdahale alanından çekilmesi istendi.

Böylelikle, tekelci sermayeye yeni kâr alanları açıldı. Devlet, sosyal niteliğinden uzaklaştırılarak, devlet-yurttaş ilişkisi yerine tüketici ilişkisi oluştu ve yurttaşın devletle bağı, en alt düzeye indirildi.

Kamu KİT'lerinin özelleştirilmesi kapsamında tarımsal KİT'lerin de çoğu özelleştirmeye alındı.

Tarımsal KİT'ler ne işe yaradılar?

- Tarımda verimliliği yükselterek önemli düzeyde üretim artışına neden oldular.
- Kırsal kesimin alt yapısını ve hizmetlerini sağladılar, görece zenginleştirilmesine katkıda bulundular.
- Kırsal kesimin eğitim düzeyini yükselttiler.

- Köylüyü ağaların ve yabancı güçlerin denetiminden kurtarmaya çalıştılar.
- Köylü ile devlet arasında bağı güçlendirerek, ulusal bütünlüğün pekiştirilmesinde rol oynadılar.

Tarımsal KİT'ler ile kendine yeter duruma gelen Türkiye'nin, besin güvencesi açısından da çökertilmesi gerekiyordu. Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi de bu bağlamda gündeme geldi. Özelleştirme için KİT'ler karadelik ilan edildi ve bunların sanayi KİTlerinde olduğu gibi, zararlı duruma gelmesi için ne gerekiyorsa yapıldı.

Kimi Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi ile ortaya çıkan olumsuzlukları aşağıda olduğu gibi özetlemek olasıdır (Suiçmez, 2002):

SEK Özelleştirildi. Süt Endüstrisi Kurumu (SEK)'in özelleştirilmesi ile üreticiden çok ucuza alınan süt, tüketicilere yüksek fiyatta satılmaya başlandı. Üretici süt fiyatları, sanayicilerin denetimine girdi. Yem ve diğer girdiler arttığı halde üretici süt fiyatları artmadı, aksine düştü.

YEMSAN Özelleştirildi. Yem Sanayi A.Ş. (YEMSAN)'ın da özelleştirilmesiyle Türkiye hayvancılığı onarılmaz yaralar aldı. Ürün fiyatlarında istikrar olmayışı ve hızlı düşüşler olması nedeniyle hayvan yetiştiricileri hızla fakirleşti. Hayvanlarını elden çıkardı ve kasaba gönderdi. Hayvan sayılarında önemli azalmalar oldu. İçinde yaşamakta olduğumuz süreçte, Türkiye kırmızı ette kendine yeterli olmaktan çıktı, canlı hayvan ve et ithali sürekli duruma geldi.

TÜGSAŞ ve İGSAŞ Özelleştirildi. Türkiye Gübre Sanayi A.Ş (TÜGSAŞ) ve İstanbul Gübre Sanayi A.Ş (İGSAŞ)'ın özelleştirilmesiyle, kamu gübre sektöründen çekildi. Gübre fiyatları yükselmiş, fiyat istikrarı bozulmuş ve gübre dışalımını artırmıştır. Fiyatların artışıyla birlikte Türkiye'de gübre kullanımı da düşmüş ve üretim aşağıya çekilmiştir. Gübrede, yerli ve yabancı özel sermaye tekelciliği egemen olmuştur.

TEKEL Özelleştirildi. TEKEL'in özelleştirilmesiyle; tütün üreticilerinin yoksullaşması giderek arttı, fiyat belirlemesi yabancı tekellere bırakıldı. Sigara ve içkide tekel ortadan kalkınca dışsatım dengesi bozuldu. Yabancı sigara ve içki dış alımı hızlandı.

KHGM Tasfiye Edildi. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM)'nin kaldırılmasıyla, kırsal kesime merkezi yönetim tarafından getirilen görevler büyük ölçüde özelleştirildi. Ancak daha da kötüsü, ulusal bütünlük yerine yerelcilik boy attı, devlet halk birlikteliği önemli yaralar aldı.

TZDK Özelleştirildi ve Tasfiye Edildi. Türkiye Ziraat Kurumu (TZDK)'nin özelleştirilmesi ile tarımsal girdilerin fiyatları arttı, fiyat istikrarı bozuldu ve girdi fiyatları üzerinde devletin denetim gücü devreden çıkınca, bu alan iç ve dış sermayenin insafına ve çıkarına bırakıldı. Tarımsal etkinlik, vurguncuların denetimine girdi.

Tarım Kredi Kooperatifleri Özerkleştirildi. Özerkleştirme kapsamına alınan Tarım Kredi Kooperatifleri'ne hazine den aktarılan kaynaklar da, Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesi ile kesilmiş bulunmaktadır. Bunun sonucunda, Tarım Kredi Kooperatifleri "ortaklarına yeterince kredi veremez duruma" geldiler. Diğer yandan özerklik, büyük toprak sahiplerine ayrıcalık getirecek, küçük üreticilerin ise uygulamalardan yeterince yararlanmasını engelleyecektir.

DSİ Özel Bütçeli Kuruluş Haline Getirildi. Devler Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) de özel bütçeli kuruluş haline dönüştürülerek giderek çiftçileri desteklemekten uzaklaştırıldılar.

EBK, ESK'na Dönüştürüldü ve İşlevsiz Duruma Getirildi. Et Balık Kurumu (EBK), Et ve Süt Kurumu (ESK)'na dönüştürüldü. Ancak elindeki kurumları büyük ölçüde satarak elden çıkardığı gibi günümüzde piyasaya müdahalesi neredeyse yok duruma gelmiş bulunuyor.

TMO İşlevinden Uzaklaştırıldı. Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)'nun işlevinden uzaklaştırılması Türkiye tahıl üretimini olumsuz olarak etkilemiş ve tahılda da dışalımçı bir ülke durumuna dönüşmüştür. Bu durum özellikle makarnalık buğday dışalımında belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Ziraat Bankası Özelleştirilme Sürecine Girdi. Ziraat Bankasının özelleştirilmesi ile tarım işletmelerinin büyük bir çoğunluğunun, oluşturulan küçük ve orta ölçekli işletmeler kredi kaynağından eskisinden daha yüksek düzeyde yoksun kaldılar ve özel bankalara ve ya da teşkilatlanmamış kredi piyasasına yönlendirdiler, tarımsal ürün fiyat desteği alamayan çiftçiler, üretimden giderek kopmaya başladılar ve çağdaş tarım yöntemleri ve girdileri kullanmak isteyen çiftçi ve girişimciler, gerekli kredi ve projelendirme desteğinden mahrum kaldılar.

TİGEM'lerin Kimileri Elden Çıkarıldı Ve Kimileri Özelleştirilme Sürecine Girdi. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)'lerin özelleştirilmesi sürecine sokulması ile birçok Tarım İşletmesi (Tİ) 30 yıllığına kiraya da verilerek elden çıkarıldı. Elden çıkarılması için Tİ'lerin zarar etmesi için her türlü iş yapıldı (Kaymakçı, 2010)⁹. Örneğin, alt yapı hizmetleri ihmal edildi, ekonomik ömürlerini tamamlayan iş makineleri yenilenmedi ve de çalışan mühendis ve yöneticilerin iş görme ve üretme istek ve coşkuları geriletildi. İlk aşamada Acıpayam, Çiçekdağı, Gelemen, İnanlı, Gökçeada, Ardahan, Hafik, Boztepe ve Kazova Tİ'leri özel sektöre kiralandılar ya da kapatıldılar. Günümüzde de bu süreç devam ediyor.

TİGEM'lerin devreden çıkarılması ile Türk çiftçisi de, sertifikalı tohumluk ve damızlık açısından dışa ve tekelci sermayeye bağımlı duruma gelmiştir.

ÇAY-KUR Özelleştirme Sürecine Girdi. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR)'un özelleştirilmesi sürecinde ise; kuruma teknoloji yenileme ve yeni yatırım hakkı verilmemekte, buna karşılık özel sektöre yatırım yapması için büyük teşvikler sağlanmaktadır.

Kısaca, tarımsal KİT'lerin temel işlevi, tarım ürünlerinin fiyat oluşumunda düzenleyici olmalarıydı. Bu işlevleri nedeniyle üreticiler, yerli ve yabancı büyük sermaye gruplarının ve teşkilatlanmamış kredi piyasasının egemenliğinden belli ölçülerde kurtarabiliyorlardı. Bu kurumların özelleştirilmesi, kimilerinin de kapatılmasıyla üreticiler bütünüyle sermaye gruplarının insafına bırakılmışlardır.

Tarımsal desteklemeler yetersiz oldu ve üstelik hedef kitleye de ulaştırılmadı

Türkiye'de neo-liberal politikalar bağlamında tarımda uygulanan politikaların başlıca iki nedenden dolayı tarımsal üretimi olumsuz etkilediği söylenebilir.

Birincisi, Tarım Kanunu'nda taahhüt edilen tarımsal destekler gerçekleştirilmedi. Bilindiği üzere tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plan ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için 25.04.2006 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak 5488 Sayılı Tarım Kanunu yürürlüğe girmişti. Tarım Kanununda, bütçeden ayrılacak toplam kaynağın GSMH'nin %1'inden az olamayacağı da hükme bağlanmıştı.

Bununla birlikte, salt 2007-2016 yılları arasında tarım sektörüne yapılmakta olan desteklemelerin Tarım Kanunu'nda bildirilen miktarın oldukça altında kaldığı ve çiftçilerin 82 milyarlık TL alacağı olduğu bildirilmektedir. Sözleştiği 2016 yılı için Tarım Kanunu'na göre yapılması gereken destek, 25.9 milyar TL. olacakken bu miktar 11.5 milyar TL. olarak gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. Aradaki fark 14.4 milyar TL. dir (Özyıldız, 2018)

İkincisi, daha sonrada anlatılacağı üzere yetersiz desteklemeler, aile işgücü temelli küçük ve orta ölçekli işletmeler yerine, şirket temelli dev işletmeler ölçeğinde endüstriyel tarım yapan işletmelere yönlendirildi. Bu durum, bitkisel ve hayvansal üretimi olumsuz olarak etkiledi.

Bitkisel üretimde önemli gerilemeler oldu. Türkiye, son 14 yılda 18 milyar dolarlık tahıl, 17 milyar dolarlık pamuk lifi, 37 milyar dolarlık yağlı tohum ve türevleri ve 3.5 milyar doları geçen bakliyat ithal etti, daha doğrusu ithal etmek zorunda bırakıldı. İthalat yapılan ülke sayısı 126 dolayla ulaştı (Kaymakçı, 2017-2018).

Hayvan sayısında da hem miktar, hem de nüfus başına önemli düzeyde düşüşler oldu. Türkiye kırmızı et ithalatında sürekli bağımlı ülke durumuna geldi. Söz geliştiği 1980 yılında sığır sayısı 15.9 milyon baş iken bu sayı 2016 yılında 14 milyona başa geriledi. Koyun sayısı 1980 yılında 49 milyon baş iken 2016 yılında 31 milyon başa indi. Ancak asıl karşılaştırmanın nüfus başına göre yapılması daha sağlıklı olacaktır. Bu kapsamda 100 kişiye 1980 yılında 33 baş sığır düşerken bu rakam 17 başa, koyunda ise 108 baştan 38 başa gerilemiş bulunmaktadır.

⁹Bu satırların yazarı, bilimsel çalışmalarının büyük bir çoğunluğunu, başta Tahirova, Acıpayam olmak üzere, Türkgeldi, Gökçeada, İnanlı, Karacabey, Gökçeada ve Beydere (Doğrudan Tarım Bakanlığı'na bağlı), Sarmısaklı (Sanayi Bakanlığı) çiftliklerinde gerçekleştirdi. Dalaman, Polatlı, Bala, Konuklar, Gökhöyük, Bafra ve Ceylanpınar gibi Türkiye'nin dört bir yanına dağılmış Tİ'lerde de gözlemlerde bulundu. Zarar ettirilmelerine tanık oldu. (Bakınız: Kaymakçı, M. 2010. *Küresel Kapitalizme Karşı Tarım Yazıları. Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları. s.80-82.*) TİGEM'lerin özelleştirilmesine karşı imza kampanyasını örgütledi. İmza Kampanyasına 7000'ne yakın çiftçi, akademisyen ve çiftçi dostları katkıda bulundu. İmza Kampanyası 8 Eylül 2008 tarihli gazetelerde TİGEM BİLDİRGESİ olarak yayınlanmıştı (Bakınız: www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=9482&tipi=248, www.iyilikguzellik.com/haber.php?haber_id=852&print=1)

Gelinen noktada ürününü değer fiyatına pazarlama olanağını bulmayan küçük ve orta ölçekli çiftçiler ve kapsamda da özellikle nadas zorunluğu ile üretim yapılan alanlarda çiftçiler üretimden uzaklaştılar. Son 10 yıl içinde tarım yapılmakta olan alanlarda 2.6 milyon ha. lık azalma oldu. Bir başka deyişle toplam tarım topraklarının yüzde 10'un fazlası ekilmedi. Üretici sayısı da yüzde 23 azaldı (Ataseven, 2018).

Bir başka olumsuzluk, tarım deseninin değiştirilmesinde gözlemlendi. Kimi çiftçiler tarım desenini değiştirmek zorunda kaldılar. Örneğin pamuktan para kazanamayan çiftçiler, hayvancılık için mısır silajı ve yoncaya yöneldiler. Bu da pamuk ithalatını gündeme getirdi. 2002-2017 yılları arasında pamuk ithalatına 19,5 milyar dolar ödendi (Atalık, 2018).

Tarımda örgüt enflasyonu yaratıldı, ancak ekonomik örgütlenme cılız bırakıldı

Türkiye'de 1980 yıllardan itibaren çok sayıda çiftçi örgütü oluşturulmuştur. Ancak bu örgütlerin ekonomik ve sosyal olayları çiftçiler lehine düzenlemesi olası değildir.

Çiftçi örgütlerinin başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Çiftçi örgütlerinin, bu bağlamda devlet güdümlü kooperatifler dışında demokratik tarımsal amaçlı kooperatiflerin tarımsal sanayide payları yüzde 3 ya da 4 dolayındadır.
- Ekonomik örgütlerin kimileri, Avrupa Birliği Uyum Yasaları doğrultusunda öykünerek ve varolan kooperatiflere rakip olacak şekilde kurulmuştur. Bu durum, ekonomik örgütlenmede bütünleşmeyi değil, ayrıştırmayı yaratmıştır.
- Kimileri, çiftçilerin doğrudan kurdukları örgütler değildir. Siyasi iktidarların politikalarına göre şekillenmiş ve onlara dolaylı ya da doğrudan bağlıdır. Dolayısıyla siyasi iktidarların teknik, ekonomik ve sosyal politikalarına karşı çıkmaları olası değildir ya da zaman zaman yaptıkları çıkışlar göstermeliktir.
- Örgütlerin görev ve yetkileri birbiriyle çatışan bir şekilde formüle edildi. Örnekleyelim; Süt üreticileri için, şimdiki durumda Damızlık Yetiştirici Birlikleri (DSYB), Hayvancılık Kooperatifleri (HAY-KOOP), Süt Üretici Birlikleri (SÜB) ve Tarımsal Amaçlı Kooperatifler (KÖY-KOOP) olmak üzere dört örgüt var. Bu durumda sütünü değerlendirmek isteyen üreticinin hangi örgüte ya da kaç örgüte üye olacağı

tartışmalı bir duruma gelmiştir.

- Kimi örgütlerin ekonomik etkinliklerde bulunmaları yasak olmalarına karşılık, üretici birlikleri devletin ürüne verdikleri desteğin bir kısmına el koyarak yatırım yapmaktadırlar. Örneğin, SÜB'ler, devletin süte verdiği desteğin yüzde 10'unu almakta ve süt toplama tankı gibi yatırımlara yönelmektedir.

- Üretici birliklerinin kimileri, özellikle hayvansal ürünlerin üretiminde kurulan birliklerin çoğu, çiftçiler tarafından değil, sanayiciler, holdingler ve/ya da büyük çiftçiler tarafından kurulmuş. Doğal olarak bu örgütler çiftçilerin lehine etkinlik gösteremeyenlerdir.

Kısaca Türkiye'de çiftçi örgütleri enflasyonu vardır. Bu nedenle çiftçiler, hangi örgüte üye olacaklarını ve destek vereceklerini şaşırılmışlardır. Durumun bu şekilde olması rastlantısal değildir. Siyasi ve ekonomik iktidar odakları çiftçilerin ürettikleri ürüne ve yarattıkları katma değere, özelleştirmelerin de gerçekleştirilmesi ile rahatlıkla bu nedenle el koyabilmektedirler. Bir başka deyişle, "Parçala ve Yönet Yaklaşımı" böylelikle olası olmuştur (Kaymakçı, 2010).

Tarımsal AR-GE yetersiz kaldı (Kaymakçı, 2017).

- Üniversite ile yeni adı Tarım ve Orman Bakanlığı¹⁰ arasında Ar-Ge'de istenilen düzeyde eşgüdüm kurulamadı.
- Tarımsal Ar-Ge kaynağı ve personel sayısı yetersiz kaldı.
- Üniversiteler ve Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı araştırma kurumlarında Ar-Ge planlaması yok ya da sınırlı düzeyde gerçekleşti.
- Ar-Ge etkinliklerinin planlanmasında, çiftçi örgütleri, çiftçiler ve meslek odalarının katkısı neredeyse olmadı.
- Ar-Ge etkinlikleri sonucu, Türkiye için oluşturulan yeni materyal, üretim teknikleri ve yenilikler sınırlı kaldı.
- Ar-Ge etkinliklerinde bilimsel taşeronluk eğilimi ortaya çıktı.

Anılan sorunların temel nedenleri ise şöyle özetlenebilir:

- Türkiye'de tarımsal araştırma alanında iyi niyetli

¹⁰ Türkiye'de Tarım Bakanlığı'nın adı sürekli değişim göstermektedir. Günümüzdeki adı "Tarım ve Orman Bakanlığı"dır. Oysa Tarım sözcüğü gıda üretimi ve sanayiye hammadde üretimi açısından bitkisel ve hayvansal üretim ile elde edilen ürünlerin değerlendirilmesini de kapsayan bir sözcüktür.

Ar-Ge etkinliklerinin olmasına karşılık, çalışmaların merkezsiz ve denetimsiz olması nedeniyle eşgüdümde de önemli sorunların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Ar-Ge kaynağı yetersizliğinin öncelikli bir sorun olmadığı da söylenebilir.

· Ar-Ge etkinliklerinin yönünün endüstriyel tarım doğrultusunda olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, UPF ve DB gibi örgütlerin iktidarlar üzerinde etkilerinin bir sonucu olarak şekillenmektedir.

· Tarımsal Ar-Ge’de ortaya çıkan sorunlar, aslında Türkiye Bilim ve Teknoloji Politikalarının tarım bilimine yansımalarının bir sonucudur. Türkiye’de adından bahsedilse ve bu doğrultuda çabalar olsa bile, gerçek anlamda Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası yoktur. Örneğin Dokuzuncu Kalkınma Planı Stratejisi’nde “Rekabet Gücünün Artırılması” başlığı altında “Ar-Ge ve Yenilikçiliğin Geliştirilmesi” alt başlığında “Bilgi teknolojileri sektöründe rekabet gücünün artırılması amacıyla, doğrudan yabancı yatırımlar için uygun ortam oluşturulacak ve bu yolla teknoloji transferi sağlanacaktır” denilmektedir (DPT, 2006).

· Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikalarının olmayışı, Türkiye Araştırma Alanı ile Avrupa Araştırma Alanı’nı bütünlüştürecek bir yaklaşımı, daha doğrusu bilimsel bir yanılsamayı gündeme getirmiştir. Türkiye Ar-Ge kaynağının kısıtlı olması da bu yaklaşımın kabulünü zorunlu kılmış, AB Çerçeve Programlarına yöneltilmiştir.

TARIMDA ÇÖZÜM YOLLARI

Tarımsal KİT’ler yeniden kurulmalı

Gelinen noktada tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi ile büyük çoğunluğu oluşturan aile işgücü temelli küçük ve orta ölçekli tarım işletmelerinin, araçlar, örgütlenmiş büyük sanayiciler ve dev Alışveriş Merkezleri (AVM) karşısında pazarlık güçleri yok denecek düzeydedir. Bu bilindiği halde siyaset ve ekonomiye yön veren gerek iktidar, gerekse muhalefet çevrelerince özelleştirilen, tasfiye edilen ya da işlevsiz duruma getirilen tarımsal KİT’lerin yeniden inşa edilmesi doğrultusunda herhangi bir önerme kamuoyunun önüne getirilmiş değildir.

Bununla birlikte kamunun yeniden başta, SEK, ESK ve de Tekel gibi fiyat düzenleyici KİT’ler, TİGEM, TGSAŞ/İGSAŞ gibi girdi üreten KİT’ler ve Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri gibi tarımsal kredi KİT’lerin yerine geçecek yeni KİT’lerin kurulması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak gündemdedir.

Özetlenirse çiftçilerin kooperatifler eliyle kendi sanayi kuruluşların kuruncaya ve güçlü oluncaya değin tarımsal KİT’ler devreye girmelidir.

Desteklemelerde hedef kitle küçük ve orta ölçekli işletmeler olmalı

Türkiye’de tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi ile çiftçinin ürününün değerlendirilmesinde desteklemelere ağırlık verildiği bilinmektedir. Bununla birlikte desteklerden, kırsalda sosyal refahı artıracak ve kır-kent farklılığını azaltacak çözümler çıkmamıştır. Bunun başlıca iki nedene dayandığını söylemek olasıdır: Desteklemelerde yapılan en önemli hata (hata denebilir mi?) Türkiye’deki işletmelerin yapısal özelliklerinin dikkate alınmamasından kaynaklanmıştır. İşletmelerin büyük çoğunluğunu meydana getiren küçük ve orta ölçekli işletmeler yerine, destekleme ve diğer kaynaklar büyük işletmelerin oluşturulması doğrultusunda kullanılmıştır. Küçük çiftçilere yapılan desteklemeler prim düzeyinde kalmış, devlet prim verdikçe sanayici de alım fiyatlarını düşürmüştür. Bu bağlamda çiftçilerin örgütlenmesi ihmal edilmiş, kendi kurdukları ya da kuracakları kooperatifler ile sanayici olmaları ihmal (ya da bilerek mi?) edilmiştir (Kaymakçı, 2016) .

Desteklemelerinde prim yerine çiftçinin eline iyi bir fiyat geçmesi için başlıca iki araç ile devlet piyasaya müdahale etmelidir. Bunlardan biri değinildiği üzere stratejik olarak belirlenen tarımsal KİT’lerle söz konusudur. Diğer bir araç ise kooperatiflere alım için finansal destek sağlamak şeklinde de olabilir ya da örneğin mandarin üreticisinin perişan olup araçların eline düşmemesi için kooperatiflere bölgelerde yeterli soğuk hava tesisleri kurması için kredi açması şeklinde de olabilir.¹¹

Diğer yandan önerilen araçlar ile desteklemelerde hedef kitle küçük ve orta ölçekli ölçekli/köylü işletmeleri olmalıdır. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi büyük çoğunluğu onlar oluşturmaktadır. İkincisi ise dev

¹¹ <http://www.haberaliz.net/yazarlar/tayfun-ozkaya/tarim-destekleri-ciftci-ve-tuketiciyi-korumuyor/348>

işletmelerde yapılan endüstriyel tarımda ortaya çıkan olumsuzluklara karşı en uygun model olmalarından kaynaklanmaktadır.

Türkiye’de de dünyada olduğu üzere, küçük ve orta ölçekli, bir başka deyişle köylü işletmeler yerine dev işletmelerin öne çıkartılması yaklaşımı, ölçek ekonomisine dayandırılmaktadır. Ölçek ekonomisinde, emek verimliliği dikkate alınır. Ancak dikkate alınması gereken asıl konu, toplam etmen verimliliğidir. Toplam etmen verimliliği, katma değer ya da net gelirin, sosyal fırsat maliyetleriyle değerlendirilmiş olan üretim etmenlerinin toplamına bölünmesi ile bulunur (Özkaya, 2009). Köylü işletmelerinde emek daha bol ve ucuzdur. Toprak ve sermaye de daha az olduğundan büyük işletmelere göre daha yüksek etmen verimliliğine sahiptirler. Köylü işletmelerinin yoğun emek gerektiren sebze ve meyve tarımıyla hayvancılığı seçmelerinin nedeni budur. Örneğin, geçmişte süt sığırcılığında kriz olduğunda kapananlar öncelikle büyük işletmeler olmuştur. Köylü işletmeleri, hayvan sayılarını azaltmakla birlikte üretimlerini sürdürmüşlerdir.

Tarımda Kooperatifleşmeye Destek Verilmeli ve Sanayici Olmaları Sağlanmalı

Türkiye’de aile işgücü temelli işletmeler tarımsal nüfusun büyük bir çoğunluğunu barındırır ve istihdam ederler. Bu nedenle örgütlenmiş tarımsal girdi sağlayanlara, aracılar, tekelleşmiş yerli ve yabancı sanayicilere karşı tarımsal kooperatiflerde örgütlenmek zorundadırlar. Diğer yandan köylü işletmelerinde, belli bir ölçüde varolan ölçek sorunu da, kamu yatırım işletmelerinin ve desteklemelerin onlara yönlendirilmesi yanında kooperatif örgütlenme ile aşılabilmektedir.

Türkiye’de tarımsal kooperatifleşmenin etkin bir duruma getirilmesi için şunlar önerilebilir (Kaymakçı, 2011):

- Tarımsal Kooperatiflerin, üretim için girdi ve ara malları sağlama ile ürünlerin işlenmesi (ortak makine parkları, kaba ve yoğun yem üretimi, ortak sağım hane, soğuk zincirin sağlanması) ve pazarlamasına olanak sağlamak için kooperatiflere verilen kredilerin faizleri düşürülmeli ve geri ödeme süresi uzatılmalıdır.
- Kooperatiflerin girdileri ve işledikleri malların Katma Değer Vergisi (KDV)’leri de düşürülmelidir.
- Tarımsal kooperatifler aracılığıyla çiftçilerin sanayici olmaları sağlanmalıdır. Katma değer bu şekilde çiftçi eline geçebilir. Çiftçilerin tarımsal amaçlı

koop’lar altında örgütlenmeleri durumunda, pazara çıktıklarında örgütlenmiş aracı ve sanayici karşısında pazarlık ve rekabet güçleri şansları vardır.

· Çiftçilerin koop’lar aracılığıyla mallarını pazarlamaları için yerel yönetimler katkıda bulunmalı ve il ve ilçe düzeyinde satış yerleri sağlanmalıdır. Bu bağlamda yerel üretim ve yerel tüketim yaklaşımı öne çıkarılmalıdır. Çiftçilerin, araçlar, tekelleşmiş yerli ve yabancı gıda sanayicileri ile Fransız, Alman, İngiliz kökenli Carefoursa, Migros, Metro, Tesco gibi dev AVM’lerin denetiminden bu şekilde kurtulmaları olasıdır (Oral, 2009).

· Tarım ürünlerinin pazarlanmasında kayıtdışı ekonomi ile etkin bir mücadele yapılmalıdır.

· Tarım ürünlerinin fiyat oluşumunda göstermelik konseyler yerine yaptırımcı kurullar oluşturulmalı ve bu kuruluşların işleyişinde koop’lar ağırlıkta olmalıdır.

Koop’ların bu önermeleri etkin bir şekilde gerçekleştirmeleri aşağıdaki koşullarda geçerli olabilmektedir (Mülayim, 2010):

- Koop’ların finansman ve kredi sorunlarının çözümü için, koop’lar ve üst örgütlerinin egemen olacağı bir “Kooperatifler Bankası” kurulmalıdır.
- Koop’ların üst örgütlenme sorunu etkin bir şekilde çözümlenmelidir.
- Koop’ların eğitim ve araştırma sorunu, güçlü bir üst örgüt ile üniversiteler ve kamu kurumları arasında sağlanacak etkin bir eşgüdüm ile giderilmelidir.
- Koop’ların mevzuat sorunu, demokratik bir kooperatifçilik temelinde çözüme kavuşturulmalıdır. Şimdiki durumda devlet güdümlü karmaşık bir kooperatifçilik mevzuatı vardır.
- Koop’ların denetim sorunu çözümlenmelidir. Günümüzde kooperatifçilikte etkili bir denetin sözü konusu değildir. Etkili bir denetim, kooperatif ortamının en büyük güvencesidir. Bu görev, üyeler ile birlikte üst örgütlenmeye düşmektedir.

Türkiye’de Toprak Reformu Gerçekleştirilmeli

Türkiye’de, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi başta olmak üzere çiftçilik yapmak isteyen topraksız ya da az topraklı çiftçilerin toprak reformu aracılığı ile yeterince topraklandırılması zorunludur. Örneğin, Diyarbakır’da toprakların yüzde 41’inden fazlası ailelerin yüzde 3’ünün denetiminde. Şanlıurfa’da da 10 milyon dekara yakın arazinin yüzde 30’una yakını ailelerin

yüzde 1.5'ine ait. Bölgenin mayınlı toprakları da topraksız köylülere dağıtılmalıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toprak reformunun yapılması, mevsimlik işçi dramını önleyecek ve de bir ölçüde ayrılıkçı terör hareketinin insan kaynağını da kesecektir (Kaymakçı, 2010).

Bu bağlamda toprak reformunun finansmanı önemli bir konu olarak gündemdedir. Özkaya ve ark. (2010); "Reformun gerçekleştirilmesi için çok güçlü bir halk desteği gereklidir. Bu yeterince sağlanamazsa reformu sadece Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da sınırlı olarak yapmak, finansmanını zengin köylüleri toprak miktarı ile artan oranda vergilendirerek sağlamak, diğer bölgelerde de vergi tedbirleri ile büyük toprakların satışını teşvik etmek, topraksız ve küçük üreticilerin kolayca toprak alabilmeleri için kredi sağlamak ve bunun için de bir toprak kurumu kurmak gerekebilecektir" şeklinde önermede bulunmaktadırlar (Özkaya ve ark. 2010). Burada üstünde durulması gereken nokta, güçlü bir halk desteğinin sağlanması doğrultusunda çalışma yapılması gereğinin söz konusu olmasıdır.

Türkiye'de de önerilen toprak reformu, değişik etmenlere (toprağın kalitesi, ürün çeşidi, pazarın yapısı gibi) bağlı olarak, aile temelinden kolektif mülkiyete dek uzanan farklı yapılar altında örgütlenebilir. Toprak reformu belirtildiği üzere bir araçtır ve onun kapitalist ya da toplumcu bir düzenin parçası mı olacağı sorusu, bu aracı kimin denetlediğine bağlıdır. Çalışan sınıflar için iyi bir toprak reformu, daha eşitlikçi bir gelir dağılımının aracı haline dönüşebildiği takdirde başarılı olacaktır (Kaymakçı, 2011).

Tarımsal AR-GE ve Eğitimin Düzenlenmesi Yeniden Düzenlenmeli

Tarımsal Ar-Ge ve eğitimin düzenlenmesi yeniden düzenlenmesinde birbiriyle bağlantılı başlıca iki özellik göz önüne alınmalıdır.

Bunlardan birincisi tarımın kendisine özgü yapısal durumudur. Tarımsal üretim büyük ölçüde doğa koşullarına bağlıdır. Doğa koşulları, ülke, bölge, hatta yörelere göre değişiklik göstermektedir. Kullanılan materyalin canlı olması da farklılıkları artırmaktadır. Bu durum, tarımsal üretimin en önemli öğeleri olan tohum ve damızlık materyalinin içinde yaşadığı çevre ile etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle, genotip-çevre etkileşimi, tarım biliminin göz önüne alınması gereken en önemli konularından biridir. Gelişmiş ül-

keler için üretilen materyal ve yeniliklerin önemli bir kesimi, bu nedenle başka ülkeler için geçerli değildir. Kimileri de bütünüyle yararsız olmasa bile en azından pahalıdır. Bunun sonucu olarak ülke, bölge hatta yöre temelli tarımsal Ar-Ge çalışmaları yapılmalıdır (Kaymakçı, 2010).

İkincisi ise, büyüklüklerine bağlı olarak işletmelerin farklı Ar-Ge ve eğitime gereksinme duymalarından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle aile işgücüne dayalı küçük ve orta ölçekli işletmeler ile dev tarımsal işletmelerin farklı gereksinimleri vardır¹². Örneğin dev sığırcılık işletmelerinde sağım ve kızgınlık denetimi için bilgisayar destekli Ar-Ge çalışmaları, aile işgücü temelli işletmelerin gereksinmesi olmayabilir.

Bu iki özelliğin sonucu olarak;

- Türkiye'de bölge, hatta yöre temelli tarımsal Ar-Ge çalışmaları yapma gereği vardır.

- Türkiye tarımsal işletmelerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmeler için düşük endüstriyel girdiye dayalı sürdürülebilir tarım, organik tarım ve permakültür tarımın gereksinimlerine uygun Ar-Ge etkinlikleri ve eğitim hizmetleri düzenlenmelidir. Bu yaklaşım, yüksek düzeylerde işsizliğin yaşandığı süreçlerde, toplumun bulunduğu alanda istihdam edilmesi açısından da önemlidir.

Özetle tarımda da yeni bir Ar-Ge ve eğitim modeline gereksinme vardır. Bu amaçla Türkiye Tarımsal Araştırma Alanı'nın gerçekleştirilmesinde Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı araştırma enstitüleri, üniversiteler, çiftçi örgütleri, kooperatifler ve sivil toplum örgütleri ile özel sektör kurumları arasında sağlıklı işleyen birlikteliğin oluşturulması zorunludur. Birlikteliğin oluşturulmasında temel ilke, tarımsal araştırmalar sonuçta kimin için üretiliyor ya da üretilecekse, modelin merkezinde onların olmasıdır. Modelin omurgasını, küçük ve orta ölçekli işletmelerin egemen olduğu çiftçi örgütleri oluşturmalıdır. Modelde gereksinimler ve çözüm yolları için bölgesel ve ulusal projelerin neler olabileceği katılımcı kırsal değerlendirme yaklaşımı ile tespit edilmelidir (Özkaya ve ark., 2003).

¹² Bu yaklaşımın Türkiye Ar-Ge ve Eğitim kurumlarında dikkate alınması oldukça yenidir. Beyinler genel olarak Türkiye'deki işletmelerin bir örnek olduğu, gereksinimlerin farklı olamayacağı konusunda koşullanmıştır. Bu duruma yukarıda değinildiği üzere Ar-Ge etkinliklerinin planlanmasında, çiftçi örgütleri, çiftçiler ve meslek odalarının katkısı neredeyse olmaması, Ar-Ge etkinlikleri sonucu, Türkiye için oluşturulan yeni materyal, üretim teknikleri ve yenilikler sınırlı kalması ve de Ar-Ge etkinliklerinde bilimsel taşeronluk eğilimi ortaya çıkması gibi konular eklenince aile işgücü temelli işletmeler, Türkiye Ar-Ge ve Eğitim kurumlarına yabancılaşmışlardır.

Gıda Egemenliğinin Korunması İçin Finans Örgütlere Karşı Tavrı Geliştirmeli

Türkiye'nin gıda egemenliği için, ulusal gıda pazarlarının adil olmayan dış ticaretten korunması, çiftçilerin genetik, toprak ve su gibi kaynaklar üzerinde haklarının teknelci şirketlere karşı korunması sağlanmalıdır. Bunun sağlanması da, ekonominin diğer dallarında olduğu gibi kamunun denetimiyle olasıdır. Bilindiği üzere UPF, DB, DTÖ gibi finans örgütleri, ABD/AB'de teknelci şirketlerin denetiminde ve güdümündedir. Bu örgütlerin müdahalesi önlenmeli, iç pazara sermaye giriş ve çıkışları denetlenmeli ve karşı önlemler geliştirilmelidir. Bu önlemlerin başında ise Türkiye'de uluslararası sermaye ile çıkarları gereği işbirliği içinde bulunan sosyal sınıf ve katmanlarının egemenliklerinin getirilmesi konusu gelmektedir.

Dış Ticarete Gümrük Fonları İç Pazarı Koruyacak Şeklinde Düzenlenmeli

Türkiye'de işlenmemiş ya da işlenmiş tarım ürünlerine konacak gümrük fonlarının iç pazarı koruyacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta da; iç piyasadaki tarım ürünleri fiyatlarının, dünya borsa fiyatları ile arasındaki bağı koparmak zorunluluğudur. Çünkü dünya borsa fiyatları, daha önce de belirtildiği üzere genellikle, üçüncü dünya pazarlarını ele geçirmek için müdahale edilerek düşürülmüş fiyatlardır. Anılan fiyatlarla, bir yandan merkez ülkeler için sorun olan stoklar eritilmekte, bir yandan da üçüncü dünya ülkelerinin tarımları çökertilerek sürekli sosyal, siyasal ve ekonomik bağımlılık yaratılmaktadır.

Bölgesel Anlaşmalar Yapılmalı

Türkiye'de merkez ülkeler ile anlaşmalar yerine, çevre ülkeler ile sosyal, siyasal ve ekonomik anlaşmalar yapmak daha yararlı bir seçenek olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda tarımsal Ar-Ge, eğitim ve tarım ürünleri ticareti temelinde anlaşmalar yapılabilir.

SONUÇ

Türkiye'nin önünde ekonominin diğer dallarında olduğu üzere tarımsal üretimde de iki seçenek vardır.

Birinci seçenek: Ara malı ve hammadde ithalatına dayalı ekonomi politika bağlamında tarım modelini sürdürmektir. Uygulanmakta olan budur- merkez ülkelerin izin ve uygun gördüğü ölçüde tarımsal üretim olacaktır.

Daha önce de belirtildiği üzere tarımsal ithalata ödenen kaynak, son 14 yılda tahilde 18 milyar dolar, pamukta 17 milyar dolar, yağlı tohum ve türrevlerinde 37 milyar dolar ve bakliyatda 3.5 milyar doları geçmiş bulunuyor. İthalat yapılan ülke sayısının ise 126 dolayında olduğu bildirilmektedir.

Türkiye'de de ortaya çıkan bu sonuç, aslında emperyalizmin bir yansımasıdır. Namuslu gazeteci ve araştırmacı Soner Yalçın bunu şöyle ifade ediyor: "Tekelleşerek, dünya gıda zincirini ele geçirecek ülkeleri boğazından kendine bağlamak! Gerektiğinde hemen gıdayla bağlamak!" (Yalçın, 2017)¹³.

Aslında bu yaklaşım daha önce, 10 Aralık 1974 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger tarafından hazırlanan "Ulusal Güvenlik Araştırma Raporu 200: Dünya Nüfus Artışının ABD'nin Güvenliği ve Denizaşırı Çıkarlarına Etkisi" başlıklı raporda da "Eğer petrolü kontrol ederseniz ülkeyi kontrol edersiniz, eğer gıdayı kontrol ederseniz nüfusu kontrol edersiniz" şeklinde de ifade edilmişti (Yalçın, 2017).

Kısaca getirilen olumsuz noktayı, "Giriş" kısmında da yazıldığı üzere son dönemlerde TÜSİAD bile itiraf etmiş bulunmaktadır. Buradan neo-liberal politikaların değiştirilemeyeceğini dile getirenlerin, sureti haktan gözükken kimi akademisyenler ile sosyal demokrat siyasi yaklaşımların da dersler çıkarması gereği vardır.

İkinci seçenek ise: İthal ikameci ve daha eşitlikçi ekonomi politika ve bu modelle bağlantılı tarım politikaları üretmekten geçmektedir. Model, aynı zamanda insan-doğa eksenli çevreyi koruyan, sağlıklı gıdayı doğal kaynaklarından sağlayan ve kendisiyle barışık bir Planlı Kalkınma Modeli olacaktır. Bu bağlamda temel konulardan birisi, devletin üreten büyük çoğunluk için ekonomiye, yeniden KİT'leri kurarak müdahalesidir.

Bir başka deyişle, temel seçenek, bağımsızlığa yönelerek kapitalist merkezlerin, daha açık deyişle emperyalistlerin onayını almadan, kendi gücüne dayanan bu kalkınma eylemini gerçekleştirmektir.

Neo-liberal sistemin değiştirilemez yaklaşımını değiştirmek olasıdır. Çözümün kendimizden geçtiğine inandığımız ve örgütlendiğimiz ölçüsünde buna olanak vardır. Önümüzdeki "en canlı örnek

¹³ Yalçın, S. 2017. Saklı Seçilmişler. Kırmızı Kedi Yayınevi: İstanbul. s.45. Bu yayın gıda emperyalizminin bütün boyutlarını çıplak bir şekilde herkesin anlayabileceği bir şekilde aktarıyor. Yalçın, aynı zamanda işin sağlık yönünü de ele almış. Yapıları değiştirilmiş ve kimyasal katkılı gıdalarla insanoğlunun adeta zehirlenmekte olduğunu örnekleriyle anlatıyor.

ise, Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde gerçekleştirdiğimiz Cumhuriyettir.'

Cumhuriyetçi eylemin iki önemli dayanağı yeniden oluşturulmalıdır.

Bunlardan birincisi, ulusal politikaların üretilmesidir. Ulusal politikalar, bütün ulusal sınıf ve katmanların birlikte oluşturacağı odaya (konsesüs) ile sağlanabilecektir.

İkincisi ise oluşturulacak bu politikaların yaşama geçirilmesidir. Bu da ancak planlı ve devletçilik yanı ağır basan karma ekonomik model ile gerçekleştirilebilir.

Tarım kesiminde de üreticilerin örgütlenmesi ile yaratılacak güç, ulusal programın temel güçlerinden birisi olacaktır.

Kaynakça

18-19 Ocak 2018 tarihli gazete ve TV haberleri

Altan, M. (2001). Köylüler Ne Zaman Manşet Olur? Zaman Kitap.

Anonim (1997). KİT Sistemlerinin İktisadi Değerlendirilmesi, Nicel İrdeleme, Özelleştirme Sorunları ve Politika Seçenekleri Özet Rapor. KİGEM Yay: s. 30.

Anonim (1999). KİT'ler ve özelleştirme: İddialar ve gerçekler. Türk-İş Araştırma Merkezi. Türk-İş Dergisi Eki. s.213.

arsiv.sabah.com.tr/1999/12/11. "Devletle ekonomiye hayır!"

arsiv.sabah.com.tr/2000/01/28. 'Ecevit 53 projeye gitti'.

Atalık, A. (2018). Bitkisel ürünlerde ithalat. ZMO Tarım Haftası 2018. İthalat Kıskaçında Tarım Sempozyumu Bildirisi, Ankara

Ataseven, Y. (2018). Tarımsal girdilerde ithalat. ZMO Tarım Haftası 2018. İthalat Kıskaçında Tarım Sempozyumu Bildirisi, Ankara

Aydoğan, M. (2014). Siyasette "kutsal ittifak"; Özelleştirme. Kuramsal Aktarım, Ocak 2014.

Balbay, M. (2005). Artık Sümerbank yok Sömürübank var. Cumhuriyet 02.08.2005.

Benedetto, F. (2013). Hegemonya ve iktidar Çev. Onur Gayretli. Kalkedon Yayınları: İstanbul.

DPT (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı Stratejisi (2007-2008) , Resmi Gazete, 13 Mayıs 2006.

Gramsci, A. (2009). Bir devrimcinin yaşamı. Çev. Kudret Emiroğlu. İletişim Yayınları: İstanbul.

<http://www.haberanaliz.net/yazarlar/tayfun-ozkaya/tarim-desstekleri-ciftci-ve-tuketiciyi-korumuyor/348>

Kaymakçı, M. (2009). Türkiye tarımı üzerine notlar. Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları. s.31-34.

Kaymakçı, M. (2010). Küresel kapitalizme karşı tarım yazıları. Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları. s.80-82, 153-154, 145-147, 200.

Kaymakçı, M. (2011). Tarım bağımsızlıktır. Yeniden Anadolu ve

Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları. s.40-41.

Kaymakçı, M. (2011). Tarımda kapitalist paradigmaya karşı seçenek ya da çözümler. In: Kaymakçı, M. (Ed.) Açlık ve Emperyalizm. İlkim ozan Yayınları: Antalya. s.110-111.

Kaymakçı, M. (2016). Tarımsal desteklemeler neden işe yaramadı? Egede son söz. 11 Nisan 2016 Pazartesi.

Kaymakçı, M. (2017) (2018). Tarımda Çöküş.1/2/3/4/5/6.Egedesonsöz, İzmir

Kaymakçı, M. (2017). Tarımda dışa bağımlı kalışımızda ARGE'nin de payı var mı? Süt Dünyası; 12(67): 36-37.

Mülayim, Z.G. (2010). Kooperatifçilik. Güncellenmiş Altıncı Baskı, Yetkin Yayınları: Ankara. s. 505-545.

Oral, N. (2009). Türkiye'de tarım ve gıda sektöründe yabancılaşma ve tekelleşme, Mülkiye; 23(262):

Ö.İ.B. Özelleştirme Uygulamaları. www.oib.gov.tr

Ölçen, A.N. (1997)Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Raporu. "Türkiye Sorunları" Yıl 6, Sayı 33

Özkaya, T. (2009). Türkiye tohumculuğu ve tarım işletmelerinin tasfiyesi. Mülkiye; 23(262):

Özkaya, T. Günaydın G. Bozoğlu, M. Olhan, E. ve Sayın, C. (2010). Tarım politikaları ve tarımsal yapıdaki değişimler. ZMO Teknik Kongresi.

Özkaya, T. Karaturhan, B. ve Boyacı, M. (2003). Katılımcı kırsal değerlendirme yaklaşımı. Menemen Projesi Uygulaması, TZOB, Ankara.

Özkaya, T. Oyan, O. Işın, F. ve Uzman, A. (2000). Türkiye'de tarımsal destekleme politikaları: Dünü-bugünü-geleceği. TÜSEİ için yapılmış yayınlanmamış çalışma.

Özyıldız, R.H. (2018). Dışa bağımlı yapı. ZMO Tarım Haftası 2018. İthalat Kıskaçında Tarım Sempozyumu Bildirisi, Ankara.

Suiçmez, B. (2002). Tarım alanında özelleştirmeler. Küreselleşme ve Türkiye Tarımı. Tarım Haftası Sempozyum.7-8 Ocak 2002. s.74-121.

www.egitimajansi.com/haber/kemal-dervisten-itraflar

www.ensonhaber.com/kemal-dervis-ve-catherina-40-milyar-dolarine-yapti

www.iyilikkuzellik.com/haber.php?haber_id=852&print=1)

www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=9482&tipi=248,

Yalçın, S. (2017). Saklı seçilmişler. Kırmızı Kedi Yayınevi: İstanbul. s. 30.

Yeniçağ 26.07.2005.'Yabancılarla Söz Verdim'

Yentürk, N. Yeldan, E. Köse, A.H. Günaydın, G.,(2018) (Ed.,Özer, M.) Türkiye Ekonomisi. T.C.Anadolu Üniversitesi. Yayın No.1579.Eskişehir. s. 111.

DÜNYA'DA TARIMSAL YÜKSEKÖĞRETİM ÇEŞİTLİLİĞİ VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Prof. Dr. Atilla Eriş

Günümüz tarım yükseköğretimindeki son değişiklikler ve gelişmeler; özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra görülmekte ve gelişmiş ülkelerdeki tarımın teknolojik gelişmeler ışığında açık ara- ziden önce laboratuvarında ele alındığı ve tarımın doğasında bulunan multidisipliner bir karakter ile yürütüldüğü dikkat çekmektedir. Keza, tarımsal eğitim-öğretim artık sadece dünyamız koşullarına göre değil, geleceğin varsayılan ortamlarına göre yapılmaktadır. Yine vurgulanması gereken en önemli nokta her ülkenin kendi koşullarına göre tarımsal yükseköğretimin şekillendiğidir. Dünya'nın çeşitli ülkelerinde bahsedilen tarımsal yükseköğretim yaklaşımlarında küreselleşmenin, teknolojinin ve akademik kabul edilebilirlik (akreditasyon) ilkelerinin temel rol oynadığı görülmektedir. Birçok ülkede tarımsal yükseköğretim, bizdeki gibi statik bir yapı göstermemektedir. Tam tersi birçok meslek grubunu bünyesinde toplayan, disiplinler arası ilişkiyi çok iyi sağlayan, yöresel ve yapısal açıdan farklı içerik ve isimde akademik birimler içeren dinamik organizasyonlar vardır. Çizelge 1'de değişik ülkelerdeki "Tarım Üniversitesi" yapısındaki bazı kurumlar görülmektedir.

Çizelge 1. Çeşitli Ülkelerdeki Tarım Üniversitesi Örnekleri*

Danimarka	Royal Veterinary and Agricultural University
Norveç	Agricultural University of Norway
İsveç	Swedish University of Agricultural Sciences
Hollanda	Wageningen University
Slovakya	Slovak University of Agriculture
Ukrayna	National Agricultural University
Letonya	Latvia University of Agriculture
Rusya	Voronezh State Agricultural University
Polonya	Warsaw Agricultural University
Çek Cumhuriyeti	Czech University of Agriculture
Yunanistan	Agricultural University of Athens
Hindistan	Central Agricultural University, Manipur
Çin	Fujian Agriculture and Forestry University
Çin	Beijing University of Agriculture
Japonya	Tokyo University of Agriculture
Japonya	Obihiro University of Agriculture and Veterinary Medicine
ABD	Florida Agricultural and Mechanical University
ABD	Alabama Agricultural and Mechanical University
Peru	La Molina National Agricultural University
Kenya	Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology

*) Çin, Hindistan gibi ülkelerde birden fazla sayıda "Tarım Üniversitesi" görmek mümkündür.

Yine aynı şekilde çeşitli üniversiteler içindeki fakülteler de stratejik hedefleri ve ekolojilerine göre akademik içerikleri itibarıyla çeşitli

isimler alabilmektedir. Örneğin,

- Tarım Fakültesi (Iowa University),
- Tarım Bilimleri Fakültesi (Oregon University, Hohenheim Üniversitât),
- Tarım ve Yaşam Bilimleri Fakültesi (North Carolina State University),
- Tarım ve Doğal Kaynaklar Fakültesi (Michigan State University) Fakültesi,
- Tarım, Doğal Kaynaklar ve Tasarım Fakültesi (West Virginia University),
- Organik Tarım Bilimleri Fakültesi (Kassel Üniversitât),
- Tarım, Gıda ve Çevre Fakültesi (Hebrew University,),
- Tarım ve Çevre Bilimleri Fakültesi (California University, Davis)
- Tarım, Tüketici ve Çevre Bilimleri Fakültesi (University of Illinois)

Bunlar gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada dikkat çeken husus ise bu fakültelerin yukarıda da belirtildiği gibi, akademik içerik ve organizasyon açısından, statik bir yapıda kalmadıklarıdır. Zaman içerisinde bu fakülteler özellikle akademik yapılarını günün şartlarına ve ihtiyaçlarına göre yenilemektedirler ve bu yapılanmaları isimlerine de yansımaktadır. Buna ilişkin birkaç örnek aşağıdaki Çizelge 2'de verilmiştir.

¹Emekli YÖK Üyesi

Çizelge 2. Çeşitli ülkelerdeki tarım eğitimi yapan fakültelerin zaman içerisinde isim değişikliklerine ilişkin örnekler

Üniversiteler	Fakülteler	
	Eski Adı	Yeni Adı
Padova Univ.	Tarım Fak.	Tarım ve Gıda Bilimleri Fak.
Leuven Catholic Univ.	Tarımsal ve Uygulamalı Biyolojik Bilimler Fak.	Biyolojik Bilimler Mühendisliği Fak.
Kassel Univ.	Ekolojik Tarım Bilimleri Fak.	Organik Tarım Bilimleri Fak.
Hebrew Univ.	Tarım, Gıda ve Çevresel Kalite Bilimleri Fak.	Tarım, Gıda ve Çevre Fak.
Michigan State Univ.	Tarım ve Doğa Bilimleri Fak.	Tarım ve Doğal Kaynaklar Fak.
West Virginia Univ.	Tarım, Orman ve Tüketici Bilimleri Fak.	Tarım, Doğal Kaynaklar ve Tasarım Fak.

Öte yandan diğer ülkelerdeki kimi üniversitelerde fakülte temeline dayanan bir eğitimden ziyade; öğrencilerin kayıtlarını yaptırdıktan sonra eğilimlerine göre program seçmelerine olanak tanınmaktadır. Bu sistemde bölüm (department) temeline dayanan bir organizasyon görülmektedir. Ancak, öğrencilerin istek ve eğilimlerine cevap verecek şekilde çok sayıda program seçenekleri de bulunmaktadır. Aşağıdaki Çizelge 3 ve 4’de sadece ABD’den farklı ekolojilerdeki iki üniversitenin lisans düzeyindeki program örnekleri verilmektedir.

Çizelge 3. UC-Davis, College of Agricultural and Environmental Sciences, Lisans Programları (Majors) (5)

• <u>Agricultural and Environmental Education</u>	Tarım ve Çevresel Eğitim
• <u>Animal Biology</u>	Hayvan Biyolojisi
• <u>Animal Science</u>	Hayvan Bilimi
<u>Animal Science and Management</u>	Hayvan Bilimi ve Yönetimi
• <u>Atmospheric Science</u>	Atmosfer Bilimi
• <u>Biotechnology</u>	Biyoteknoloji
• <u>Clinical Nutrition</u>	Klinik Beslenme
• <u>Community and Regional Development</u>	Toplum ve Bölgesel Gelişme
• <u>Ecological Management and Restoration</u>	Ekoloji Yönetimi ve Restorasyonu
• <u>Entomology</u>	Entomoloji
• <u>Environmental Horticulture and Urban Forestry</u>	Çevresel Bahçe Bitkileri ve Şehir Ormancılığı
• <u>Environmental Policy Analysis and Planning</u>	Çevresel Planlama ve Politika Analizi
• <u>Environmental Science and Management</u>	Çevre Bilimi ve Yönetimi
• <u>Environmental Toxicology</u>	Çevresel Toksikoloji
• <u>Food Science</u>	Gıda Bilimi
• <u>Global Disease Biology</u>	Global Hastalık Biyolojisi
• <u>Hydrology</u>	Hidroloji
• <u>International Agricultural Development</u>	Uluslararası Tarımsal Gelişme
• <u>Landscape Architecture</u>	Peyzaj Mimarisi
• <u>Managerial Economics</u>	Yönetim Ekonomisi
• <u>Marine and Coastal Science</u>	Deniz ve Kıyı Bilimi
• <u>Nutrition Science</u>	Beslenme Bilimi
• <u>Plant Sciences</u>	Bitki Bilimi
• <u>Sustainable Agriculture and Food Systems</u>	Sürdürülebilir Tarım ve Gıda Sistemleri
• <u>Sustainable Environmental Design</u>	Sürdürülebilir Çevre Tasarımı
• <u>Viticulture and Enology</u>	Bağcılık ve Şarapçılık
• <u>Wildlife, Fish and Conservation Biology</u>	Yaban Hayatı, Balık ve Koruma Biyolojisi

Çizelge 4. University of Nebraska – Lincoln College of Agricultural and Natural Resources Lisans Programları (Majors) (6)

Agribusiness	Tarımsal İşletme
Agricultural Economics	Tarım Ekonomisi
Agricultural Education	Tarımsal Eğitim
Agricultural and Environmental Sciences Communication	Tarımsal ve Çevresel Bilimlerde İletişim
Agronomy (Field Crops)	Agronomi (Tarla Bitkileri)
Animal Science	Hayvan Bilimi
Applied Climate Science	Uygulamalı İklim Bilimi
Environmental Science	Çevre Bilimi
Biochemistry	Biyokimya
Environmental Studies	Çevre Çalışmaları
Fisheries & Wildlife	Balıkçılık ve Yaban Hayatı
Food Science & Technology	Gıda Bilimi ve Teknolojisi
Food Technology for Companion Animals	Evcil Hayvanlar için Gıda Teknolojisi
Forensic Science	Adli Bilimler
Grassland Ecology & Management	Mera Ekolojisi ve Yönetimi
Grazing Livestock Systems	Hayvancılık Sistemleri
Horticulture	Bahçe Bitkileri
Hospitality, Restaurant & Tourism Management	Ağırlama, Restoran ve Turizm Yönetimi
Insect Science	Böcek Bilimi
Mechanized Systems Management	Mekanize Sistemler Yönetimi
Microbiology	Mikrobiyoloji
Natural Resource & Environmental Economics	Doğal Kaynaklar ve Çevre Ekonomisi
Plant Biology	Bitki Biyolojisi
PGA Golf Management	Profesyonel Golf Yönetimi
Turfgrass & Landscape Management	Çim ve Peyzaj Yönetimi
Veterinary Science	Veteriner Bilimleri
Veterinary Technology	Veteriner Teknolojisi
Water Science	Su Bilimi

Ülkemizdeki tarımsal yükseköğretimin son 20 yıllık yapılanmasına bakılacak olursa, 1998 yılından itibaren 2003 ve 2008 yıllarında Ziraat Fakülteleri'ndeki tarım eğitimi ile ilgili alınan YÖK kararlarına bakmak yararlı olacaktır.

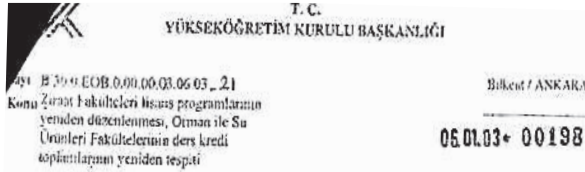
1998'de alınan karara en büyük etken Ziraat Mühendislerinin istihdamındaki sıkıntılar olmuştur. O yıllarda Ziraat Mühendislerinin çalışma alan ve yetkilerinin artırılması ile mücadele yerine programların kapatılması ile öğrenci sayılarının azaltılması politikası benimsenmiştir. Tıpkı bir tarihte Abdülhamid döneminde 5 yıl Maarif Nazırlığı yapan Haşim Paşa'nın okul sayısı artıp işler karmaşıklaşınca söylediği "Şu mektepler olmasaydı, maarifi ne güzel idare ederim..." ifadesinde olduğu gibi... (2, 4).

Oysa, tarım eğitiminin ve ziraat mühendisliğinin zenginliği o denli muhteşemdir ki; bu meslek içinden birçok meslek ve akademik alanlar doğmuştur. Bugün Tekstil dendiğinde kökeninde "Lif Teknolojisi"; Gıda Mühendisliği dendiğinde "Ziraat Teknolojisi"; Peyzaj Mimarlığı dendiğinde "Bahçe Mimarisi ve Ağaçlandırmaya"; Deri Mühendisliği dendiğinde "Mezbaha Mahsulleri"; Su Ürünleri Mühendisliği veya Balıkçılık Teknolojisi Mühendisliği dendiğinde "Su Ürünleri Kürsüsü" gibi vaktiyle ziraat fakültelerinin bünyesindeki bölüm ve kürsüleri görürsünüz.

Buna paralel bir şekilde bugün birçok devlet ve vakıf üniversitesinin bünyesinde açılan "Biyomühendislik", "Biyosistem Mühendisliği", gibi bölüm ve programlar aslında Ziraat Fakülteleri'nin bünyesindeki konularla ilgili eğitim-öğretim yapmaktadırlar. İşte tüm bunlar dikkate alındığında tarımsal yükseköğretim çeşitliliğini engellemek ve bunları dikkate alarak dünyadaki gelişme ve eğilimlere ayak uydurmak gerekir.

Diğer taraftan son zamanlarda bir grup meslektaşımız tarafından ziraat fakültelerinde lisans düzeyin-

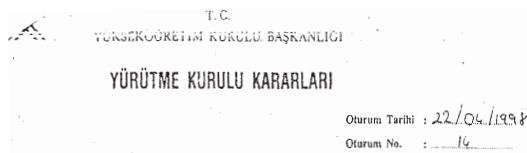
de yine standart tek programa geçilmesini ve tıp fakültelerinde olduğu gibi tüm tarımsal bilgilerin verileceği temel eğitimin tamamlanmasından sonra uzmanlık alanlarında eğitim verilmesini dile getirmektedirler. Lisans düzeyinde bir öğrenciye tüm tarımsal bilgilerin yüklenmesi 4 yıl içerisinde mümkün olabilir mi? Ziraat fakültelerinde tıp fakültelerindeki gibi tek program uygulamasına geçilmesi demek tıp fakültelerindeki aynı koşulların sağlanabilmesine bağlıdır.

İLGİ : Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı'nın 08/10/2002 tarih ve B.31.0.ÜAK.01/3692 sayılı yazısı.

Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı'nın, Ziraat Fakültelerinin lisans programlarının yeniden düzenlenmesi, söz konusu programlar ile Orman ile Su Ürünleri Fakültelerinin ders kredi toplamlarının yeniden belirlenmesi konusundaki teklifi 25/12/2002 tarihli Yürütme Kurulu toplantısında incelenmiş ve 2547 sayılı Kanun'un 2880 sayılı Kanun'la değişik 7/d-2, 7/e ve 7/h maddeleri uyarınca, 2003-2004 öğretim yılından itibaren uygulanmak üzere

- Ziraat Fakültelerinde Gıda Mühendisliği, Peyzaj Mimarlığı, Ziraat Mühendisliği Programları olmak üzere 3 lisans programının uygulanmasına,
- Ziraat Mühendisliği lisans programının 3+1 şeklinde düzenlenmesine,
- Gıda Mühendisliği, Peyzaj Mimarlığı, Ziraat Mühendisliği Programlarının ders kredi toplamlarının 5'i dersleri hariç 140+/±10 olmasına,
- Orman Fakültelerinde uygulanan lisans programlarının ders kredi toplamlarının 5'i dersleri hariç 140+/±10 olması, çift ana dal ve yan dal uygulayan fakültelerde ise 130+/±10 olmasına,
- Su Ürünleri Fakültelerinin ders kredi toplamlarının 5'i dersleri dahil 150+/±10 olmasına,

KARAR 98.14.1065

Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı'nın, Ziraat Fakülteleri'nin öğrenci kabul eden lisans programlarının yeniden düzenlenmesi hakkındaki teklifi inceledi. 2547 sayılı Kanunun 2880 sayılı Kanunla değişik 7/h, 7/d-2, 7/e maddeleri uyarınca, 1999- 2000 öğretim yılından geçerli olmak üzere;

- Söz konusu lisans programlarının
 - Gıda Mühendisliği
 - Peyzaj Mimarlığı
 - Bitkisel Üretim
 - Hayvansal Üretim
 - Tarım Teknolojisiolarak düzenlenmesine,
 - Her programın 3+1 şeklinde düzenlenmesine,
 - Adigeçen programların ders kredileri toplamının 150±10 şeklinde oluşturulmasına
 - Mevcut programlara devam eden öğrencilerin mezuniyetlerine kadar eski statüye göre öğrenim görmelerine,
- karar verildi.

T.C.
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU BAŞKANLIĞI
GENEL KURUL KARARLARI

Oturum Tarihi : 19.06.2008
Oturum No. : 5

KARAR.2008.9.1779

Ziraat Fakültelerinde yer alan yükseköğretim programları ile ilgili Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı'nın yazıları ve ekindeki karar incelendi. Yapılan incelemeler neticesinde,

1. "Ziraat Mühendislerinin Görev ve Yetkilerine İlişkin Tüzük" kapsamı ile "Tarımsal Yükseköğretim"de Avrupa Birliği ve Dünya'daki gelişmeler de dikkate alınarak, Üniversitelerarası Kurul'un kararı ve yazıları doğrultusunda Ziraat Fakültelerinde halen yürürlükte olan "Ziraat Mühendisliği" şeklindeki tek program uygulamasına son verilmesine,

2. Diğer fakülte ve bölümlerde halen uygulanmakta olduğu gibi üniversitelerin mevcut yapılarını ve "Ziraat Mühendislerinin Görev ve Yetkilerine İlişkin Tüzük" kapsamı ile Avrupa Birliği ve Dünya'daki gelişmeleri de dikkate alarak, üniversitelerin yetkili kurullarında belirleyecekleri program tekliflerini Yükseköğretim Kurulu'na sunmalarına,

3. Üniversitelerden gelen tekliflerin mevcut kurullar çerçevesinde Yükseköğretim Kurulunca incelenerek karara bağlanmasına ve temel olarak Ziraat Fakültelerinde yer alacak lisans programlarında aşağıdaki ilkelere dikkate alınmasına,

2547 sayılı Kanun'un 2880 sayılı Kanun'la değişik 7-d/2 maddesi ile 7/h maddeleri uyarınca, 2009-2010 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmasına karar verildi.

İLKELER

- Açılacak programların Avrupa Birliği ve Dünya'da örnekleri olmasına, Bologna ilkeleri kapsamında değişim ve işbirliğine imkân vermesi;
- Açılması teklif edilen lisans programlarının öğrenci alabilmesi için o program bünyesinde en az 3'ü öğretim üyesi olmak üzere toplam 5 kadrolu öğretim elemanının bulunması;
- Programların 5-i dersleri hariç
 - Toplam kredi saatinin 130 (±10),
 - İlk dört yarıyıldaki verilecek derslerin toplam kredi saatinin 65 (± 5),
 - İlk dört yarıyıldaki ilgili program ve/veya bölüm tarafından verilecek derslerin toplam kredi saatinin en fazla 6 kredi saat olması;
- Temel Bilim derslerinin en az 15, Temel Mühendislik ve Genel Ziraat Mühendisliği derslerinin en az 45 kredi saat, derslerin teorik ve uygulama saatlerinin toplamının ise en az %25'inin uygulanması;
- Beşinci ve altıncı yarıyıldaki toplam en az 6 kredi saat seçmeli ders olarak diğer bölüm ve programlardan alınması;
- Yedinci ve sekizinci yarıyıldarda en az 3 krediflik sosyal, kültürel ve/veya sanat içerikli dersin seçmeli ders olarak alınması.

Bu durumda, öncelikle 4 yıllık bir eğitim-öğretim süresinin kesinlikle yetmeyeceği; 6'ncı yılda ciddi ve yoğun bir staj döneminin ve aynı şekilde ilk yıldan itibaren yoğunluğu giderek artan bir ölçüde öğrencilerin uygulama alanlarında bulunmalarının gerekliliği unutulmamalıdır. Her şeyden önce, bu tür önerilerin uygulanabilirliği sorgulanmalı ve gerek "Avrupa Yükseköğretim Alanı" gerekse dünyanın diğer ülkelerindeki örnekler ile yapılan önerilerin uyumu dikkate alınmalıdır.

YÖK tarafından uygulamaya konulan 2008'deki kararda ilk defa olarak "Ziraat Mühendislerinin Görev ve Yetkilerine İlişkin Tüzük" kapsamına atf yapılmakta ve "Tarımsal Yükseköğretim"de Avrupa Birliği ve Dünya'daki gelişmeler de dikkate alınarak üniversitelerin yetkili kurullarının belirleyecekleri program tekliflerini YÖK'e sunabilecekleri" vurgulanmaktadır. Burada açıkça üniversitelerin özerk olarak kendi yapılarına göre bölüm ve programlarını oluşturabilecekleri belirtilmektedir.

Açılması önerilecek programların Avrupa Birliği ve Dünya'daki örneklerinin olması; uluslararası kabul edilebilirlikleri ve akademik değişim ile işbirliklerine imkân vermesi gerekli olmaktadır. Öte yandan, aslında 2008 yılındaki YÖK kararından sonra oluşturulan sistemde üniversitelerin tek program açmalarına engel olacak bir durum yoktur. Kendi yapısına göre isteyen üniversite bünyesinde tek program da birden fazla program da açabilir. Buradaki esas felsefe üniversitelerin özerk bir şekilde kendi bünyelerine göre ve gerekli koşulları sağladıktan sonra program açma tekliflerini yapmalarıdır.

Yukarıda çok açık olarak vurgulandığı gibi 2008'de alınan kararı iyi okumak gerekir. Keza, üniversitelerin akademik özerklikleri çerçevesinde kendi koşullarına göre bölüm ve program açabilmelerinin önü "her tarafta standart eğitim" modeli ile tıkanmamalıdır. Her üniversitede aynı bölüm ve programlar ile aynı standart uygulama örnekleri yoktur. YÖK'ün 2008 yılındaki kararından sonra tarım ile ilgili yükseköğretimde çeşitlilik ve konulara sahiplenme açısından sadece birkaç üniversitedeki gelişmeler ümit vericidir; ama diğer ülke örnekleri dikkate alındığında üniversitelerin çoğunda yeterli gelişme görülmemektedir. Oysa, özellikle ekolojiler ve koşullar bağlamında talep edilen ve ihtiyaç duyulan konulardaki çeşitliliğin oluşturulması ve talep edilmeyen programların kapatılması daha rasyonel ve gelişmeye açık olacaktır. Keza, "Ziraat Mühendisliği" unvanı ile mezun veren fakültelerin özellikle mühendislik derslerine gereken ağırlığı vermeleri ve buna göre müfredatlarını düzenlemeleri gerekir. Bu aynı zamanda uluslararası tanınabilirlik açısından da son derece önemlidir.

Çizelge 5. Tarım Eğitimi Yapan Fakültelerdeki Bölüm İsimleri (7)

BÖLÜM İSİMLERİ	SAYILARI		
	Aktif	Pasif	Toplam
1. Bitki Koruma	34	2	36
2. Bahçe Bitkileri	34	1	35
3. Tarla Bitkileri	33	-	33
4. Zootekni	29	2	31
5. Tarım Ekonomisi	28	4	32
6. Toprak Bilimi ve Bitki Besleme	24	3	27
7. Tarımsal Biyoteknoloji	19	-	19
8. Biyosistem Mühendisliği	18	2	20
9. Tarımsal Yapılar ve Sulama	14	4	18
10. Peyzaj Mimarlığı	12	3	15
11. Tarım Makineleri ve Teknolojileri Mühendisliği	11	-	11
12. Gıda Mühendisliği	10	3	13
13. Su Ürünleri Mühendisliği	5	1	6
14. Süt Teknolojisi	3	3	6
15. Bitkisel Üretim ve Teknolojileri	3	-	3
16. Su Ürünleri Bölümü	2	-	2
17. Hayvansal Üretim ve Teknolojileri	1	-	1
18. Tarımsal Genetik Mühendisliği	1	-	1
19. Tarım Makineleri	1	-	1
20. Kanatlı Hayvan Yetiştiriciliği	1	-	1
21. Tohum Bilimi ve Teknolojisi	1	-	1
22. Yaban Hayatı Ekolojisi ve Yönetimi	1	-	1
TOPLAM	285 (%91)	28 (%9)	313 (%100)

Mevcut durum itibarıyla Çizelge 5'de Tarım eğitimi yapan fakülteler içindeki bölümlerin çeşitliliği görülmektedir. Burada dikkat çeken nokta mevcut bölümlerin %91'nin aktif olduğudur. Pasif olanların ya kadroları veya alt yapıları eksik, ya buldukları yörede tercih edilmemekte veya öğrenci almamaktadırlar. Aktif olanların içinde de üniversitelere göre tercih edilmeyen bölümler vardır. İşte bu noktadan hareket ederek her ekoloji veya üniversitede her bölümün açılmaması gerektiği anlaşılmalıdır.

Çizelge 6. Tarım ve Gıda Alanında 2018 ve 2019 Yılları Kontenjanlarını Dolduramayan Üniversitelerdeki Bölümlerden Örnekler (1, 3)

Bölümler	Üniversiteler	2018		2019	
		Kontenjan	Yerleşen Öğrenci	Kontenjan	Yerleşen Öğrenci
Bahçe Bitkileri	Kırşehir	25	4	20	10
	Siirt	15	8	20	3
	Şirnak	15	4	20	6
	Yozgat	15	4	15	3
	Bingöl	15	2	-*)	-
	Iğdır	15	1	-	-
Tarla Bitkileri	Düzce	30	6	-	-
	Rize	25	7	15	2
	Siirt	25	6	20	6
	Bingöl	25	3	-	-
	Şirnak	20	8	20	4
	Tokat	20	3	15	0
	Iğdır	15	2	-	-
Zootekni	Dicle	30	6	30	11
	Hatay	15	6	-	-
	Kahramanmaraş	15	6	15	8
	Tekirdağ	15	5	15	7
	Van	20	5	15	5
	Erzurum Atatürk	15	3	20	10
Toprak Bilimi ve Bitki Besleme	Erciyes	45	21	-	-
	Aydın	30	6	25	19
	Harran	15	3	-	-
	Erzurum Atatürk	15	2	20	4
	Tokat	15	2	15	1
Tarımsal Yapılar ve Sulama	Tekirdağ	65	29	-	-
	Selçuk	20	5	15	10
	Çukurova	15	2	-	-
Gıda Mühendisliği	Bingöl	40	2	-	-
	Erzincan	40	1	-	-
	Siirt	40	1	-	-
	Gümüşhane	30	1	-	-
	Sivas	20	6	20	0
	Ordu	20	5	20	2
	Kırklareli	20	4	20	1
	Zonguldak	20	4	20	0
	Hatay	20	3	-	-
	Kars	20	3	20	4
	Aksaray	20	2	20	1
	Burdur	15	5	15	0
	Adıyaman	15	3	20	1
	Giresun	15	3	-	-
	Harran	15	3	-	-
	Kastamonu	15	2	20	2
	Hitit	15	1	-	-
	Nevşehir	15	1	15	1
	Niğde	15	0	15	0
	Tokat	15	0	15	1

YÖK verilerine göre, Çizelge 6'da genellikle öğrencilerin en çok tercih ettikleri bazı bölümlerin üniversiteler itibarıyla tercih edilmeyen ve kontenjanlarını doldurmayan örnekleri görülmektedir (1). Sadece 2018 ve 2019 dönemlerini içeren bu veriler, özellikle çok çarpıcı bir şekilde gerçekleri ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bu durum her üniversitede her bölümün açılmaması gerektiğine ilişkin bir kanıt olmaktadır. Bu üniversiteler tabii ki o alanlarda ve kendi akademik ve yönetim politikaları çerçevesinde araştırma ve topluma hizmet faaliyetleri gösterebilirler. Ancak, üniversitelerin hesap verebilir bir yönetim biçimi ile alacakları kararlar doğrultusunda tarımsal öğretimin daha rasyonel olması mümkün olabilir. Zira alınacak kararlar sonrası mağdur olan veya başarılı olacak olan kendileridir. Yönetimlerdeki başarısızlıkların bir üst makama fatura edilmesi ülkemizde maalesef alışkanlık olmuştur. Bunun sebebi üniversitelerin merkezîyetçi bir sistemle yönetilmesidir.

Daha önce de vurgulandığı gibi birçok ülkede tarımsal eğitim-öğretim statik değil tam tersi dinamik bir yapı göstermektedir. Gerektiğinde mevcutların çok dışında başka bir program açılması gerekebilir veya önceki programlardaki öğrenciler başka bir programa yatay geçiş yapabilirler. Burada programlara olan taleplerin iyi değerlendirilmesi gerekir. Önemli olan verimli bir eğitim-öğretim süreci sonrası mezun olacak öğrencinin ne istediğini bilecek ve gerekli bilgi birikimi ile donanmış bir şekilde mezun olmasıdır. Bunun için program yeterlilikleri, programların akreditasyonu ve uluslararası kabul edilebilir nitelikte olması için alınacak önlemler yöneticilerin sorumluluğundadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarım eğitiminin ne kadar doğurgan ve çeşitlilik içerisinde bir alanı kapsadığı dikkate alındığında eğitim politikalarında yeni alan ve tercihlerin öncelikle ele alınması gerekir. Birçok ülkedeki gelişmelerin takip edilmesi, teknolojik ilerlemelerin ziraat

mühendisliği uygulamalarında vazgeçilmez olduğu, birçok sektörün tarıma bağlı olduğu ve bu kapsamda tarım eğitiminin o sektörlerle ortak eğitim programları geliştirmesi zorunluğu iyi anlaşılmalıdır.

Öte yandan, hemen her platformda ziraat mühendisliği işsizliğinden bahsetmek de aslında mesleğe haksızlık oluşturmaktadır. Zira işsizlik sadece ziraat fakültesi mezunlarına has bir olgu değildir. Her yükseköğretim alanında az ya da çok sayıda işsiz kalan mezunlar olmaktadır. Hatta ziraat mühendislerinden daha çok işsiz kalan fakülte mezunları vardır. Önemli olan ziraat fakültelerinde istenen kalite ve düzeyde eğitim-öğretim sağlayabilmektir. Son derece zengin bir iş fırsatı yelpazesi olan “ziraat mühendisliği” mesleğinin çeşitliliğinin avantajlarını unutmamak ve bunun kıymetini bilmek gerekir. Bunun için zaman içerisinde ortaya çıkan toplumsal ve teknolojik eğilimlerin hesaba katılması ve buna göre eğitim-öğretimin yönlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda akademik akreditasyon yükseköğretimin her alanında olduğu gibi, tarımsal yükseköğretimde de olmazsa olmaz bir koşuldur. Maalesef bu konuda diğer yükseköğretim alanlarına göre geç kalınmıştır. Ancak son gelişmeler ve çalışmalar sonucu sevindirici bir şekilde “Ziraat Fakülteleri Eğitim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği – ZİDEK” kuruluşu gerçekleşmiştir. Bundan sonraki çalışmalarla tarımsal yükseköğretimin, akademik ve mesleki açılardan kalite ve verimlilik bağlamında, ciddi bir aşama yapacağına ilişkin ümitler artmıştır.

Dünya’da kabul edilmiş temel bir ilke olarak, üniversitelerin eğitim-öğretim politikalarında bağımsız olmaları siyasi ve merkezi yönlendirmelerden etkilenmemeleri (yani politikacılar veya başka otoriteler tarafından akademik birim veya program açılmaması) üniversitelerin varlığının olmazsa olmaz koşullarıdır. Üniversitemiz “Magna Charta Universitatum” çerçevesinde (ki bazıları imzacı oldukları halde) maalesef özerkliklerini tam olarak yaşayamamaktadır. Maalesef, özellikle üniversitemizin yöneticilerinin tamamen siyasi tercihlerin dışında liyakat esasına göre atandıklarını söylemek mümkün müdür? Bu durum 1980’den beri ve halen yaşamakta olduğumuz merkezi yükseköğretim sisteminin sonucudur. Bütün bunlar dikkate alındığında tarımsal yükseköğretimin kendi içerisinde ve üniversitelerin özerk yapılarına bağlı olarak her bölge ve yöreye göre uluslararası standart ve gelişmeler de takip edilerek yönlendirilmesi gerekir. Üniversitelerin kendi bünyelerinde yapmak istedikleri akademik atılımlar ve yeni program açma isteklerinin her seferinde Üniversitelerarası Kurul’dan ve YÖK’ten onay almak zorunluğunda olması, temel itibarıyla merkezi yönetim anlayışının en çarpıcı göstergesidir. Oysa, akademik standartlara ilişkin gerekli mevzuat oluşturulduktan sonra üniversitelerin tekliflerini engellemek akademik özerklik ile bağdaşmaz. Böyle devam ettiği sürece tarımsal eğitim-öğretimde yeniliklerin takibi ve uygulanması çok zordur. Özellikle program açma konusundaki inovatif yaklaşımlarda, üniversitelere hesap verebilir bir şekilde, sorumluluk ve yetki birlikte tanınmalı ve engellenmemelidir.

Kaynaklar

1. Eriş, A. 2019. Üniversitelerde Tarım ve Gıda Eğitimlerinin Yapılanması Açısından Deontolojik Bir Değerlendirme. 2. Uluslararası Tarım ve Gıda Etiği Kongresi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, 24-25 Ekim 2019, İzmir / Türkiye.
2. Oda TV. 2016. “Abdülhamit Anması” düzenleyenler bu kitabı biliyor mu? <https://odatv.com/abdulhamit-anmasi-duzenleyenler-bu-kitabi-biliyor-mu-2009161200.html>
3. ÖSYM. 2019. 2018 YKS Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin Sayısal Bilgiler. <https://www.osym.gov.tr/TR,15288/2018-yks-yerlestirme-sonuclarina-iliskin-sayisal-bilgiler.html>
4. Türkiye Gazetesi. 2008. Mektepler Olmasaydı. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a376921.aspx> .
5. UC-DAVIS. 2020. Academics-Majors. <https://www.ucdavis.edu> .
6. UNIVERSITY OF NEBRASKA-LINCOLN. 2020. College of Agricultural Sciences and Natural Resources (CASNR). Programs. <https://casnr.unl.edu> .
7. YÖK. 2020. Yükseköğretim Kurulu, Bilgi Yönetim Sistemi 2018-2019 İstatistik Verileri. <https://istatistik.yok.gov.tr> .

TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK

Prof. Dr. Haşim ÖZÜDOĞRU^{1*}

Arş. Gör. Nuriye VAROL^{2**}

ÖZET

Kooperatifçilik bir diğer deyişle örgütlenme olgusu ülkelerin ekonomik durumlarının belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Kooperatifçiliğin tarım sektörü üzerinde geliştirilmesi tarım örgütlerindeki ekonomik yetersizlik gibi sorunların etkilerini azaltmaya yardımcı olacaktır. Bu sorunun önüne geçilemez ise üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar geçen zaman diliminde oluşan ekonomik yetersizlikler tarım sektörünün ve çiftçinin daha zor bir sürece girmesini kaçınılmaz kılacaktır. Türkiye'de küçük ve çok parçalı yapıdan oluşturulmuş olan tarım işletmeleri önemli bir paya sahip olması ve bu işletmelerde yapılan üretimin az, katlanılan maliyetlerin fazla ve gelirin düşük olması soruna neden olmaktadır. Bu sorunların çözülmesi için işletmelerin örgütlü bir yapıya kavuşturulması ve oluşturulan örgütlerin etkin ve verimli bir şekilde çalışması sağlamalıdır. Çalışmada tarımsal kooperatifçiliğin Türkiye'de mevcut durumu incelenmiştir. Ekonomik açıdan yüksek bir potansiyele sahip olan tarımsal kooperatiflerinin mevcut durumları ortaya konularak, sektördeki hizmet ağlarıyla ilgili bilgi verilmiştir. Türkiye'deki tarım kooperatiflerinde karşılaşılan sorunlar incelenmiş ve karşılaşılan mali, idari ve yapısal sorunlara çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Tarımsal örgütlenme, tarımsal kooperatifçilik, Türkiye.

GİRİŞ

Günümüzde, gelişmiş ülkelerin ulaştıkları sosyal ve ekonomik refahın temelinde tarım alanındaki gelişme yatmaktadır. Tarım, zenginlik üreten bir sektör olarak ülkelerin sanayileşmesinde büyük rol oynamaktadır (Semerci 2015). Tarımda faaliyet gösteren üreticilerin desteklenmesiyle tarımda verimliliğin arttırılması, tarım ürünlerinin kalitesini yükseltilmesi ve üreticilerin gelir düzeyinin arttırılması için önemli bir katkı sağlanmış olacaktır. Türkiye'de bulunan tarım işletmelerinin büyük bir bölümü küçük ve çok parçalı bir yapıya sahiptir. Bu yapı işletmelerin yaşamlarını sürdürmelerinde ve pazarda rekabet edebilmelelerinde sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunlardan birini de çiftçinin gelirindeki istikrarsızlık oluşturmaktadır. Yaşanan istikrarsızlığı engelleyebilmek ancak bir örgütlenme modeliyle mümkündür olmaktadır. Örgütlenme genel anlamda birlikte yaşama ve hareket etme, ortak çalışma ve kurumsallaşma olarak tanımlanabilir (Karlı, 2018). Türkiye'de devlet, ekonomik açıdan örgütlenmeyi çeşitli yasalar ile teminat altına almıştır. 1982'de yürürlüğe giren Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda kooperatifçiliğin geliştirilmesi öngörülmüştür. Bununla ilgili 171. maddede, "Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır" denilmektedir (Mülayim, 2013). Bu çalışmada Türkiye tarımına hizmet veren tarımsal amaçlı kooperatiflerin mevcut durumları, yapısal özellikleri ortaya konulmuş, kooperatifçilik uygulamalarında karşılaşılan sorunlara değinilmiş ve gerekli çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Çalışmada tarımsal amaçlı kooperatiflerin amaçlardan ve sağladığı faydalardan bahsedilmiştir. Türkiye'de faaliyet gösteren birlik sayıları, bölge birlik sayıları, merkez birlik sayıları ve kooperatiflerin ortaklık durumları incelenerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmanın son bölümünde kooperatifçiliğin Türkiye'de daha etkin bir şekilde yürütülebilmesi noktasında alınabilecek önemler üzerinde durulmuştur.

1. TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK

Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin (ICA) tanımına göre "Kooperatif; ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve isteklerini birlikte sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen girişim aracılığıyla karşılayan ve gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin özerk örgütüdür" (ICA, 1995). Tarımsal kooperatifçilik ise

^{1*} Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu Sigortacılık Bölümü Öğretim Üyesi

^{2**} Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu Sigortacılık Bölümü Öğretim Elemanı

“Üreticilerin tek başlarına karşılayamadıkları ortak ihtiyaçları ve istekleri toplu olarak ve uygun koşullarda karşılamak amacıyla üreticilerce oluşturulan, sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen özerk bir örgüt” olarak tanımlanmaktadır (İnan, 2006).

1.1. Tarımsal Kooperatifçiliğin Amaçları

Tarım kooperatifçiliği ile birlikte modern üretim teknikleri uygulanarak üretimin kalitesinin yükseltilmesi ve yenilikleri daha fazla yaygınlaştırılarak üretim artırılması hedeflenmektedir. Tarımsal kooperatifçiliğin en önemli amaçlarından biri teknolojiyi düşük maliyetle ve yeterince kullanarak ürün maliyetlerinin düşürülmesi ve tarım işletmelerinin verimli ve karlı bir şekilde işletilmesidir. Bir diğeri ise ülkede demokrasi ve örgütlenme bilinci oluşarak kırsal kesimin ülke ekonomisine katkıda bulunabilmesi amaçlanmıştır. Tüm bu amaçlar doğrultusunda tarım politikalarının gerçekçi bir şekilde saptanması ve uygulanması, pazarda rekabet gücü kazanılmasını sağlayacaktır.

1.2. Tarımsal Kooperatifçiliğin Faydaları

Tarımsal girdilerin temin edilmesinde kooperatifler rolü oldukça büyüktür. Girdilerin daha rasyonel ve etkin biçimde kullanılmasına fırsat sağlayarak tarımsal ürünlerin pazarlanmasında kooperatifler etkin rol almaktadır. Kooperatifler aynı zamanda tarımsal üreticilerin finansmana ulaşma kolaylığını sağlar. İyi yönetilen, başarılı çalışmalar yaparak halkın desteğini kazanan tarım kooperatifleri, buldukları çevreye ekonomik sosyal ve kültürel hizmetler vermekte ve ülkenin kıt üretim kaynaklarının daha iyi kullanılmasını ve korunması, ülke ihtiyaçlarının doğrudan daha az masrafla etkin bir şekilde karşılanmasına yardımcı olmaktadır. Tarımsal kooperatiflerin küçük tarım işletmeleri için önemine bakacak olursak;

Küçük işletmelerin; çıkarlarını korumak, kaynakları etkin kullanmak, kırsal alanın ekonomi içindeki etkinliğini arttırmak, kırsal alanda yaşayanların gelir ve yaşam düzeyini yükseltmek ve kalkınma sürecine katkıda bulunmak için tarımda kooperatifçiliğe ihtiyaç duyulmaktadır(III. Tarım Orman Şurası, 2019).

2. TÜRKİYE’DE TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK

Tarım sektörü ticaret, sanayi ve ekonomi ile iç içe olan bir sektördür. Tarım kesimi ayrıca nüfusun önemli bir bölümünü bünyesinde barındırmaktadır. Tarımın yıllardır süregelen yapısal sorunlarının çözümünde ve tarımsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde tarımsal örgütlerden yararlanılmaktadır (Semerci, 2015). Türkiye’de tarımsal örgütlenme sektörde yer alan taraflar açısından tarıma hizmet sunan kamu kuruluşları, mesleki amaçla tarıma hizmet sunan sivil toplum kuruluşları, tarım kooperatifleri olarak 3 grupta ele alınabilir.

Tarıma Hizmet Sunan Kamu Kuruluşları; Ülkemizde, birçok kamu kurum ve kuruluşu kendi görev alanları dahilinde tarıma hizmet sunmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı esas itibariyle sektöre en geniş hizmeti veren kamu kurumu durumundadır. Merkezde genel müdürlükler, bağlı ve ilgili kuruluşlar ile taşra da ise il ve ilçe müdürlükleri ile ilçe düzeyine kadar örgütlenmiş durumdadır. Tarıma hizmet sunan kamu kuruluşları arasında özellikle üretici örgütlenmesi açısından ikinci sırada Ticaret Bakanlığı gelmektedir. Bünyesinde bulunan Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifler Genel Müdürlüğü ile Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin kuruluş ve denetleme faaliyetlerini üstlenmektedir.

Tarıma Hizmet Sunan Mesleki Amaçlı Sivil Toplum Kuruluşları; Bunların kurucuları ve üyeleri aralarında çiftçilerin de bulunduğu sektördeki bütün paydaşlardır. Tarım alanında politika oluşturmak üzere meslek, eğitim araştırma, dayanışma gibi çeşitli alanlarda, tarım teknik elemanlarının, sanayicilerin ve tarım gönüllülerinin kurduğu 3 ayrı grup bulunmaktadır. Bu gruplar; teknik hizmetlerde mesleki ve sosyal amaçlı kuruluşlar, tarımsal sanayi mesleki kuruluşları ve gönüllü kuruluşlar olarak adlandırılmaktadır.

Üretici Örgütleri; Kurucuları ve üye ya da ortakları sadece çiftçilerden oluşmaktadır. Bu grup, mesleki, ekonomik ya da sosyal amaçlı olarak bir araya gelmektedirler. Ülkemizde tarım alanında yer alan kooperatifler, 2 ayrı Bakanlık bünyesinde, 3 farklı Kanuna göre, 8 ayrı alanda faaliyet göstermektedirler. Toplam 12.828 adet Tarımsal Amaçlı Kooperatif ve bunlara ortak 3.725.286 çiftçi bulunmaktadır. Sadece çiftçiler tarafından kurulanlar ile çiftçinin de kuruluşunda ağırlıklı olarak yer aldığı üretici örgütlerinin sayısı, 17 bine yaklaşmıştır. Bu örgütler ülkemizde halen 5 farklı bakanlığın sorumluluğunda, 13 kanunla

15 farklı türde kurulmaktadır(III. Tarım Orman Şurası, 2019). Kooperatiflerin sektör açısından bir zenginlik olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Fakat üreticiler piyasada bir araya gelip güç birliği oluşturarak değer zincirindeki diğer aktörler ile rekabet etmek yerine, birbirleri ile çekişmeye başlayınca bu zenginlik, üretici aleyhine işleyen ve kirlilik olarak algılanan bir duruma dönüşmüştür.

Çizelge 1. Tarımsal Örgütlenme Tablosu (31.01.2020 tarihine kadar)

	BİRİM KOOPERATİFLER		KOOPERATİF BÖLGE BİRLİKLERİ			KOOPERATİF MERKEZ BİRLİKLERİ			
	SAYISI	ORTAK SAYISI	SAYISI	ORTAK KOOP. SAYISI	ORTAK SAYISI	SAYISI	ORTAK BİRLİK SAYISI	ORTAK KOOP. SAYISI	ORTAK SAYISI
GENEL TOPLAM	11.786	3.587.274	147	7.543	3.199.879	8	141	8.251	1.658.181

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM> (Erişim Tarihi: 20.02.2020)

Tablo 1'e göre Türkiye'de tarımsal kooperatifler Birim Kooperatifler, Kooperatif Bölge Birlikleri ve Kooperatif Merkez Birlikleri olarak üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. Toplamda 11.786 Birim Kooperatif 3.587.274 ortakla birlikte faaliyet göstermektedir. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, 6.821 kooperatifle Birim Kooperatifler içinde en büyük paya sahiptir. Kooperatif Bölge Birliklerinde ise 147 kooperatifle sayı daha az görünmüş olsa da bünyesinde 7.543 ortak kooperatif bulundurmaktadır. Bölge birlikleri de 3.199.879 ortakla faaliyetine devam etmektedir. Son olarak Kooperatif Merkez Birliklerinde kooperatif sayısı 8, ortak birlik sayısı 141 ve ortak kooperatif sayısı 8251 olarak görülmektedir. Merkez birliklerinin bünyesinde 1.658.181 ortak bulundurmaktadır. Bölge Birlikleri ve Merkez Birlikleri içinde en büyük paya sahip olan kooperatifler ise Hayvancılık, Ormancılık ve Tarım Kredi Kooperatifleridir.

2.1. Türkiye'deki Tarımsal Kooperatifçiliğin Başlıca Sorunları ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri

2.1.1. Yönetim sorunları

Üretici örgütünün idari yönetiminde kurumsal ve profesyonel yönetim eksikliği ve bu konuda yetişmiş eleman noksanlığı önemli bir sorundur. Bu soruna çözüm önerisi olarak üretici örgütlerinin fonksiyonel olması, idari ve mali yönden güçlendirilmesi ve profesyonelce yönetilebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır(III. Tarım Orman Şurası, 2019).

2.1.2. Denetim sorunları

Birçok örgütün var olmasına karşın Tarım Orman Bakanlığı bünyesinde yeterli denetim elemanı olmaması nedeniyle denetim sorunu yaşanmaktadır. Denetim sorununun ortadan kaldırılması için tarımsal örgütlerde denetimin özkerleştirilmesi, denetimin örgüt dışından yapılmasının sağlanması gerekmektedir. Kooperatif merkez birliklerinde kooperatifleri denetleyecek mevcut teftiş birimleri yeterli düzeye çıkartılması, bu durum diğer üretici örgütleri merkez birliklerinde de benzer olması için özel teşvik uygulanmalıdır. Bunlarla birlikte üretici örgütlerine ilişkin istatistik bilgilerin temin edilebileceği bir veri tabanı oluşturulması sorunun çözümünü hızlandırmaktadır.

2.1.3. Finansman ve sermaye sorunları

Düşük ortaklık ya da katılım payı nedeniyle yaşanan sermaye yetersizliği, teminat bulma zorluğu ve ihtiyaç duyduğu anda uygun finansmana erişim sorunu yaşanmaktadır. Örgütlenme nedeniyle verilen özel destekler, büyük çoğunlukla örgütlenme aidatlarına ve hizmet kesintilerine gitmektedir. Üretici örgütlerinin desteklenmesi teknik ve mali açıdan kapasitelerinin yükseltilmesi için yararlı olacaktır. Devlet desteği özellikle kuruluş aşamasında verilmelidir. Tarım Kredi Kooperatiflerinin, Kooperatif Bankasına dönüştürülerek desteklemelerin de bu kapsamda yapılması örgütleri finansman açısından güçlendirecektir. Dış Kaynaklı projelerden faydalanabilmek için üst örgütlerde alt yapı (Proje Hazırlama ve Yürütme Ofisi) oluşturulmalıdır. Yapılan bu çalışmalarla birlikte desteklemelerden vergi kanuna aykırı şekilde yapılan vergi kesilmesi kaldırılmalıdır.

2.1.4. Yapılanma ve işbirliği sorunları

Örgütlenmeden sorumlu yapılanmada çok başlılık ve dağınıklık bulunmaktadır. Tarım işletmelerinin sayısal olarak fazla olması, dağınık ve yeterli işletme büyüklüğüne sahip olmaması nedeniyle, mevcut üretici örgütleri parçalı yapıda ve kaynak sorunlarına bağlı kurumsal kimlik kazanamamış ve mevcut kaynakları da verimli bir şekilde kullanamamıştır. Örgüt fazlalığı, zenginliktir. Bu zenginliğin oluşturulabilmesi için aynı tür örgütler birleşmeye teşvik edilmelidir. Üretimden ihracata kadar ekonomik, mesleki ve sosyal amaçlı tüm üst örgütleri ortak bir yapıda buluşturan, stratejik ortaklık temeline ve birlikte kazanalım anlayışına dayanan örgütler arası bir bilgi alışverişine olanak sağlayacak bilgi ağı kurulmalıdır. Mevzuat ve örgüt yapısında sadeleşme yapılmalıdır. Aynı görev birden fazla örgüte verilmemelidir.

2.1.5. Pazarlama (katma değer oluşturma) sorunları

Pazar ve fiyat araştırması yapılmadan üretim yapılması nedeniyle fiyatlar ekonominin doğal koşulları içerisinde oluşmamaktadır. Üretici piyasanın arz ve talep dengesini gözleyecek ve ona göre dengeleri oluşturacak, rekabeti sağlayabilecek mekanizmaları oluşturamamış, pazardaki hâkimiyet unsurları değiştirememiştir. Fiyatların oluşturulmasında üretici ile nihai tüketicinin etkin olmasını sağlayabilecek üretici örgütü (kooperatif) yapıların oluşması veya gelişmesinin sağlanamaması önemli bir sorundur. Pazarın talep ettiği kalite ve standartta ürünü, pazarın talep ettiği tarih ve miktarda üretebilecek planlamanın yapılamaması da bir diğer pazarlama sorunudur. Üretim planlaması yapılarak sözleşmeli üretime geçilmelidir. Üretici örgütleri ile üye/ortak arasındaki sözleşmeli tarım-ticaret modeli uygulanmalıdır. Ekonominin planlı yürütülmesi kaynakların tahsisinin planlanmasını da kolaylaştıracaktır. AB'de bu durum Üretim ve Pazarlama Planı olarak adlandırılmaktadır. Rekabet gücü ve pazar payının artırılması için markalaşma ve pazarlamaya yönelik destek programları (teşvik, vergi muafiyeti, kota) oluşturulmalıdır.

2.1.6. Eğitim ve araştırma sorunları

“Organik Yetiştiricilik” ve “İyi Tarım Uygulamaları” gibi konularda çiftçinin bilgisizliği, bilgiye ulaşımın ve üretim tekniklerinin pahalılığı da ayrıca değerlendirilmelidir. Çiftçinin modern tarım tekniklerinin yanı sıra ekonomik idari işler ile ilgili bilgi eksiklerinin tamamlanması konusunda, üretici örgütleri eğitim hizmeti vermede yetersiz kalmaktadır. Kooperatifçiliğin temel unsuru eğitimidir. Kooperatifçilik mezunları ile, ziraat mühendisi ve veteriner hekimler gibi tarım teknik personelinin üretici örgütlerinde istihdamı ile ilgili yasal düzenleme yapılmalıdır. Tarım ve Orman, Sanayi ve Ticaret ve Milli Eğitim Bakanlığı ile Üniversiteler arasında koordinasyon sağlanmalı, kooperatif ortakları ve çalışanlarının eğitimi için de sürekli ve kalıcı eğitim programları düzenlenerek kooperatifçiliğin gelişimi için gerekli projeler geliştirilmelidir. Tarımsal örgütlerin belirli büyüklüğe ulaşanların eğitim merkezi kurmalarının zorunlu olması düşünülmelidir.

3. SONUÇ

Tarımsal kooperatifçiliğin gelişmesiyle birlikte tüm ülkelerde olacağı gibi Türkiye'nin de daha gelişmiş, daha çağdaş ve sosyal bir ülke olması kaçınılmaz olacaktır. Tarım kesiminde üretim koşullarına bakıldığında tarımsal kooperatifçiliğin zorunluluğu kendini daha güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Türkiye'deki tarım sektöründe işletmelerin küçük ölçekli olması, üretim faktörlerinin verimli bir şekilde kullanılmaması sektörün gelişimini büyük ölçüde etkilemektedir. Tarım da örgütlenmenin oluşturulmaması finans ihtiyacının gün geçtikçe artmasına neden olacağından dünya ile rekabet etmede zorlanan bir sektör ortaya çıkacaktır. Uluslararası rekabetin acımasızlaştığı tarım sektöründe emek veren çiftçilerin birlikte hareket etmelerini kaçınılmaz kılmıştır. Bütün dünyada etkin bir biçimde kullanılan tarım kooperatifleri kıt kaynaklara sahip kırsal toplumun hayat seviyelerini iyileştirmede büyük bir fayda sağlamaktadır. Sağlanan bu faydayı en üst düzeyde tutabilmek adına kooperatifçiliğin doğru bir şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Öncelikle en büyük eksikliklerden biri olan eğitim eksikliğinin giderilmesi önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerin birçoğunda kooperatifçilik eğitimi lisans düzeyinde verilmekte olup Türkiye'de kooperatifçilik alanında verilecek olan eğitimin düzeyinin artırılması kooperatifçilik hareketinin daha etkin bir şekilde hayata geçirilmesine fayda sağlayacaktır. Kooperatifçilik alanında çalıştırılan personelin eğitim düzeyine göre doğru alanlarda görevlendirilerek, tarımsal üretim masraflarının azaltılmasında daha aktif rol alabi-

len bir tarımsal kooperatif oluşturulabilir ve bu sayede oluşturulan kooperatif yapısı sektörde daha uzun yer almaya devam edebilecektir. Tarımsal kooperatifler tarım sektöründe çalışanlara bir yön verirken aynı zamanda ülkenin tarım politikasında da bir yönlendirme yapmaktadır. Bu nedenle de tüketicinin ve aracı kesiminde ekonomik faaliyetlerini etkilemektedir. Temel niteliğe sahip sorunların çözülmesi, kooperatiflerin yönetiminin ve denetlenmesinin doğru yapılması ve gerekli eğitim alt yapısı oluşturulması halinde tarımsal kooperatifler, Türkiye’de güçlü konuma gelecektir.

KAYNAKÇA

İnan, H. 2006. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği. Avcı Ofset. İstanbul. s.318-322.

Karlı B., Gül M., Kadakoğlu B., Gürsoy A. (2018) Türkiye’de Tarımda Üretici Örgütlenmesinin Önemi ve Gelişimi, Akademik Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı (1).

Mülayim, Z.G. 2013. Kooperatifçilik(Genişletilmiş 7.Baskı), Yetkin Yayınları, Ankara.

Semerci A. (2015) Türkiye’de Çiftçi Örgütleri: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 12 (1).

Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM> (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

III. Tarım Orman Şurası, 2019. <https://www.tarimorman.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.02.2020)

SÜRDÜRÜLEBİLİR GIDA AÇISINDAN TÜKETİCİLERİN SATIN ALMA DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRMESİ

Zir. Yük. Müh. Osman İNAN¹

ÖZET

20. yy. ortalarından itibaren süregelen, günümüzde artarak devam etmekte olan gıda politikalarının etkinliği ve verimliliği ile ilgili dünyada ve Türkiye’de sayısız konuda tartışma yaşanmaktadır. Kısa bir zaman öncesine kadar gıda politikaları kültürel, sağlıkla ilgili ve ekonomik gelişmeler neticesinde oluşmaktaydı. Günümüzde ise, çevresel faktörlerin de önemsenmesi gerekliliği ile çevresel sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir gıda kavramı ise, tarımsal çevrenin bizden sonraki nesillere bozulmadan aktarılmasını içeren bir kavramdır. Bu konu artık daha fazla önemsenmekte, tüketicilerin de giderek bilinçlenmesiyle gıda politikalarında daha etkin olmaktadır.

Değişen koşullar farklı sosyal sınıfları meydana getirmiş, zamanla bu sınıflar arasındaki fark giderek açılmış ve farklı kişilik tipleri oluşmuştur. Bu farklı kişilik tiplerinin ortaya çıkmasının pazarlamaya yansması, artık pazarda farklı tüketici tiplerinin oluşması olarak kendisini göstermiştir. Bütün bunların getirdiği sonuç, değişen günümüz tüketicisinin gıdanın getirdiği sosyal faydayı görmesi olmuştur. Bundan 10 yıl önceki tüketici dahi günümüz tüketicisinden farklı olduğuna göre, bir 10 yıl sonraki tüketici de bugünkünden farklı olabilecektir. Bu tüketicilerin gıda satın alma eğilimlerinin tahmin edilmesi etkili gıda politikalarının oluşturulması için oldukça önemlidir. Bu araştırmada, sürdürülebilir gıda açısından gıda satın alma davranışlarını etkileyen gelişmeler incelenmiş ve öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gıda politikaları, Sürdürülebilir gıda, Satın alma davranışları

1. GİRİŞ

Tüketicinin gerçekleştirdiği her satın alma davranışının ve seçilen her ürünün topluma ve çevreye etkisi bulunmaktadır. Günümüzde tüketiciler, sadece ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade herhangi bir ürün satın alırken, çocuk işçiler, çevre kirliliği, CO2 salınımı, biyolojik çeşitliliğin azalması, etik ticaret ilkeleri, doğal kaynakların sınırlılığı gibi pek çok konuyu da göz önünde bulundurmaktadırlar (Buğday 2015; Karalar ve Kiracı 2011). Gıda tüketiminde de tüketici aynı şekilde bu sorumlu davranışla tükettiği ürünün etkilerini sorgulamaktadır.

Gıda satın alma davranışları incelendiğinde, gıda satın alma davranışlarını etkileyen pek çok faktör olabileceği görülmektedir. İlk olarak demografik faktörler akla gelmektedir. Genellikle yaş, cinsiyet, medeni durum gıda tüketimini etkileyen en önemli etmenlerden görülmektedir. Bunun yanında, yaşam tarzı, kimlerle beraber ikamet edildiği; aileyle mi, arkadaşlarla mı, yalnız mı bulunduğu bir diğer önemli konu olmaktadır. Ayrıca, bulunulan ortamların kimlerle paylaşıldığı; aile, arkadaşlar, meslektaşlar, yabancı kültürlerden tanıdıklar da oldukça etkili olabilmektedir (Gracia 2005).

Tüketici davranışlarının psikolojik faktörler nedeniyle ortaya çıkmasının yanı sıra, kişisel, ekonomik ve sosyokültürel faktörlerin etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır (Onurlubaş 2015). İnsanın ihtiyaçları, içinde bulunulan çevre ile etkileşim halindedir ve ihtiyaçları bunlara bağlı olarak sürekli değişim göstermektedir.

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Bölümü, osmaninan1985@gmail.com

Bir diğerk önemli faktör de sağlık durumumuzun nasıl olduğudur (sağlık sorunları yaşanıp yaşanmadığı, devam eden sağlık sorununun olup olmadığı gibi). Bu konuda özellikle uzman hekimin vereceği kişisel beslenme programları ihmal edilmemelidir. Burada kişiye doğru gıda alma alışkanlıkları kazandırılması çok önemlidir (Merdol 2008).

Diğerk sosyal faktörler; kişinin eğitim durumu, bunun içinde özellikle gıda konularıyla ilgili bilgi durumu, doğru bilgiye ulaşabilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca kişinin geliri ve geliri içinde gıda harcamalarına ne kadar ayırabileceği de gıda satın alma kararlarını etkileyen önemli faktörlerdendir.

Günümüzde kitlesel iletişim araçlarının gelişmesiyle uzman görüşleri önem kazanmıştır. Televizyonlarda, radyolarda, yazılı basında ve sosyal medyada görüşüne başvuru olan bu kişiler bireysel ve kitlesel gıda satın alma kararlarında etkili olabilmektedirler. Bu konuda, uzman görüşlerine daha çok yer verilmesi, işletmeleri ve tüketicileri sürdürülebilir tüketim konusunda bilinçlendirme amaçlı eğitim programları hazırlamalıdır (Erbil ve Babaoğul 2019).

Bunların yanında, insanın sürekli bir değişime uğraması gerçeği ve bir gıda ürününe uzmanlarca tutumun değişmesi örneğinde olduğu gibi sağlık ile ilgili gelişmeler de önemlidir. ABD, AB, Çin, Rusya vb. gelişmiş ana merkez ülkelerin yayılmaları ve iletişim teknolojisinin gelişmesinin getirdiği kültürel değişimler de takip edilmelidir. Çok uluslu şirketlerin hızlı yayılmaları, daha çok ülkelere nüfuz etmelerinin getirdiği ekonomik dönüşümler yine takip edilmesi gereken bir konudur. Son yıllarda gündeme gelen ve şimdilik geniş kesimlere yayılmadığı düşünülse de, gıda tüketiminde su, hava ve toprak gibi doğal kaynakların korunmasına özen gösterilmesi gibi çevresel dönüşümler de kişilerin gıda satın alma kararlarını etkileyebilmektedir.

2.TÜKETİCİLERİN GIDA TÜKETİM ALIşKANLIKLARINI ETKİLEYEN GELİşMELER

2.1. Gıda Güvenilirliği İle İlgili Gelişmeler

Gıda tüketim alışkanlıklarını etkileyen faktörlerden biri de “gıda güvenilirliği” ile ilgili gelişmelerdir.

Gıda güvencesi ve gıda güvenilirliği son yıllarda konuşulan önemli konular arasındadır. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı 2018 – 2022 Stratejik Planında da Gıda Güvenliği konusu öncelikli amaç olarak belirlenmiş ve önemi vurgulanmıştır. Bu planda, uluslararası standartları gözeterek, üretimden tüketime doğal kaynakların ve insan sağlığının korunması amacıyla gıda ve yem güvenilirliğini sağlamak öncelikli amaç olarak belirlenmiştir (Anonim 2019).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı 2018 – 2022 Stratejik planındaki ilkeleri yerine getirmek istemektedir. Bu amaçla, birincil üretim de dahil olmak üzere gıda ve yemlerin üretimden tüketimine kadar geçirdiği tüm aşamalarda güvenilirliğinin sağlanması ile tüketici sağlığının en üst düzeyde korunmasına öncelik verilmiştir. Bunun yanında, gıda ve yem resmi kontrollerinin etkin olarak gerçekleştirilmesiyle, insan ve hayvan sağlığı ile tüketici menfaatinin en üst seviyede korunması için güvenilir gıda arzının sağlanması

ve sektörde haksız rekabetin önlenmesini amaçlanmaktadır.

Bir diğer önemli hususta, gıda ve yem güvenilirliği alanındaki olası risklerin tespiti yapılarak bu konularda uluslararası standartların gözetildiği, bağımsız, tarafsız, şeffaf ve bilimsel esaslara göre yürütülen risk değerlendirmesi çalışmalarına devam edilmesi hedeflenmektedir.

Aynı planda, güvenilir gıda konusunda tüm taraflarla işbirliği yapılması, güvenilir gıda bilincinin toplumun tüm kesimlerince benimsenmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu açıdan tüketicilerin de gıdaları güvenilir bir şekilde nasıl tüketeceklerini bilmeleri ve bu yönde bilinçlendirilmeleri hedeflenmektedir.

2018 – 2022 Stratejik planında sayılan amaçlara uygun hedefler belirlenmiştir. İlk olarak gıda ve yem güvenilirliğine yönelik gerçekleştirilen resmi kontrol hizmetlerinin etkinliğinin artırılması ve gıda güvenilirliğine ilişkin doğru ve güncel bilgi sunmak, okullarda gıda güvenilirliğine yönelik uygulamaları geliştirmek olarak planlanmıştır. Bunun yanında, gıda güvenliği konusu Avrupa Birliği müzakere sürecinde de Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası olarak da görüşülmeye devam edilmektedir (Anonim 2016).

AB ile yapılan görüşmelerde ise gıda güvenliği tanımını şu şekilde yapmıştır: Gıda Güvenliği, tüketicinin korunması, bilgilendirilmesine yönelik hijyen ve sunum kuralları, gıda güvenliğinin teminine yönelik mekanizmalar ve denetimlere yönelik düzenlemeleri içermektedir. Ayrıca, gıdanın işlenmesi ve piyasaya sürülmesiyle ilgili, özellikle hayvansal gıdalar için daha sıkı olan hijyen kurallarını da içermektedir (Anonim 2016).

5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yeme ilişkin Çerçeve Kanun ve bu Kanun kapsamında çıkarılan ikincil düzenlemelerle, AB'nin "Gıda Kanunu" ve "hijyen paketi" olarak adlandırılan yasal düzenlemelerine uyum sağlanmıştır. Bu düzenlemeler, AB'nin "tarladan sofraya/çiftlikten çatala" olarak adlandırılan bütüncül gıda güvenliği yaklaşımını yansıtmaktadır. Artık gıda zincirinde, üretim, işleme ve dağıtımın tüm aşamalarında gıda güvenliği sağlanmakta ve daha etkili bir izleme yapılmaktadır. AB'nin gıda güvenliği mevzuatına uyum sağlamak amacıyla 200'e yakın ikincil mevzuat yayımlanmıştır (Anonim 2016).

Güvenli olmayan gıda üreten, taklit, tağşiş (karıştır-

rıp bozma) yapan firmalar ifşa edilmektedir. Ayrıca, gıda zincirinde işletmeceye getirilen yükümlülükler ile gıdanın izlenebilirliği daha etkin biçimde sağlanmaktadır.

Hayvansal gıda üreten işletmeler, bitkisel ve işlenmemiş hayvansal ürünlerin her ikisini de içeren gıdaların üretildiği işletmeler, hayvansal gıdaları depolayan tesisler, hayvansal gıdanın yeniden ambalajlandığı işletmeler ve hayvansal gıdanın, gıda işletmecisine toptan satışının yapıldığı yerler onay kapsamına alınmıştır. Bu işletmelerin dışında kalanlar ise kayıt kapsamına alınmıştır. AB mevzuatına uyum amacıyla yapılan bu çalışmalar sayesinde, onay kapsamındaki işletmelere çok daha sıkı hijyen kuralları getirilmiştir. Böylece daha riskli gıdalar daha sıkı kontrol edilmektedir.

Ayrıca T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü Gıda Güvenliği Bilgi Sisteminden kayıtlı/onaylı gıda işletmeleri listesini, Gıda onaylı takviye edici gıdalar listesini, takviye edici gıdalar kısıtlı maddeler listesini yayınlamaktadır. Yine, herhangi bir gıdadan şüphe edildiğinde ve yetkililere bildirilmek istendiğinde, Alo 174 Gıda Hattı ile gıdaya ilişkin her türlü ihbar ve şikayetleri Türkiye'nin her yerinden çağrı merkezleri vasıtasıyla almaktadırlar.

Günümüzde tüketiciler gıdanın doyurucu özelliğinin olması, besinsel değerinin iyi olması, kalorisinin düşük olması, gıda satın alınan yerdeki hijyen standartları, sağlık riski taşımaması gibi özelliklerine daha fazla dikkat edebilmektedirler.

Bunun yanında, günümüzde gıda ürünlerinin sağlıklı olup olmamasıyla ilgili daha fazla tartışma yaşanmaktadır. Bunlara örnek verecek olursak; paketlenmiş sütün sağlıklı olup olmadığı, çiğ sütün sağlıklı olup olmadığı, paketlenmiş meyve suyunun sağlıklı olup olmadığı, gezen tavuk yumurtasının sağlıklı olup olmadığı, gıda katkı maddelerinin hangilerinin sağlıklı kabul edilebileceği, organik ürünlerin ne kadar denetlenebildiği gibi pek çok gıda sağlığı ile ilgili tartışılan ancak toplumun büyük kesimlerince hala şüpheyle bakılan konular bulunmaktadır.

2.2. Kültürel Yönüyle İlgili Gelişmeler

Tüketicilerin tüketim tercihlerini içinde yaşadıkları kültürü dikkate almadan anlamak mümkün değildir. Çünkü kültür, tüketicilerin istek ve davranışlarını belirleyen en temel faktördür. Bir çocuk içinde ya-

şadığı toplumda büyürken aile ve diğer önemli toplumsal kurumlar sayesinde temel değerleri, tutumları, istekleri ve davranışları öğrenir. Her toplumun veya toplumsal grubun kendisine ait bir kültürü vardır ve bu kültürün tüketici davranışları üzerindeki etkisi toplumdaki topluma farklılık göstermektedir (Er 2019).

Gıda satın alma kararlarımızın çoğunluğu yaşadığımız çevreye ve bulunduğumuz coğrafyaya bağlı olabilmektedir. Dünyanın başka bir yerinde birinin temel yiyeceği olan bir besin, bizim bulunduğumuz yerde hiç tüketilmeyebilir veya hiç bilinmiyor olabilir. Gıda tüketim alışkanlıkları bir ülke içerisinde dahi farklılıklar gösterebilmektedir. Türkiye’de ise doğu ve batı illeri, kıyı ve iç kesimler, ovalık ve dağlık kısımlarda farklı ürünler tüketilebilmektedir.

Bunun yanında, pek çok kişi için çocukluk çağında edindiği alışkanlıklar değişim gösteremeyebilmektedir. Bu dönemde yapılan kahvaltı, öğle yemeği, akşam yemeği ya da ara atıştırmalıklar bile kişi yaş aldığı dönemde da hayatında çok büyük bir değişiklik yaşamadığı sürece değişiklik gösteremeyebilir. Bazıları içinse, kişinin gelirinin artması, eğitiminin artması, başka sosyal çevrelere dahil olması vb. sonucunda gıda alışkanlıklarında farklılığa neden olan değişiklikler olabilmektedir.

Gıda satın alınırken çocukluk çağından kalma lezzete, alışılan yerli ürüne, alışılan yöresel lezzetlere önem verilmektedir. Gıdanın üretildiği yer (menşei) önemsenmektedir. Bunun yanında, menşei farklı ürünler bazı tüketicilerin çekimser bakmasına neden olurken yenilikçi tüketiciler için merakla tüketilmektedir. Yöresel ürünler konusu son yıllarda daha çok önemsenmektedir. Türk Patent Enstitüsü (TPE)’ne göre, geleneksel özellikli ürün; geleneksel hammaddeler kullanılarak üretilen veya geleneksel bir terkip ya da doğrudan doğruya geleneksel bir üretim biçimi ile karakterize edilen, yahut doğrudan geleneksel bir üretim biçimine dayanmamakla birlikte, böyle bir üretim tarzını yansıtan işlemlerden geçirilmiş olması nedeniyle aynı kategorideki benzer ürünlerden açıkça ayrılabilen üründür.

Türk Patent ve Marka Kurumu’na (TÜRKPATENT) göre; 817 kayıt bulunmaktadır. Bunlardan, şile bezi ve mersin cezeryesi gibi 429 ürün tescil edilmiş; şehit şerife bacı mantısı ve Marmaris yerfıstığı gibi 388 ürün tescil için beklemektedir. Türkiye sayıca Avrupa’da lider durumdadır. Tam liste Türk Patent ve Marka Kurumu internet sitesinde yayınlanmaktadır. Ülkemiz için 3 bine yakın ürünün coğrafi işaret alabileceği söylenmektedir. Bunun yanında dünyada 10 binin üzerinde coğrafi işaretli ürün olduğu belirtilmektedir.

Avrupa Birliği’nin coğrafi işaretlemede çok ilerde olduğu, Türkiye’nin ise kültürel zenginliğinin fazla olduğu bilindiğine göre bu konuda alınacak çok fazla yol vardır. Hedef, bütün yöresel ürünleri coğrafi olarak işaretleyebilmek olmalıdır. Bunun devamında yöresel ürünleri tüketicilere, gelecek nesillere ulaştırabilen ve dünyaya tanıtılabilmek önemlidir.

Son yıllarda internet teknolojilerinin gelişmesi gıda alışverişinin bu şekilde rahatça yapılabilmesine olanak sağlamıştır. Bu teknolojilere kolayca uyum sağlayabilecek genç nüfusun artması, karı kocanın çalıştığı evli çift nüfusunun artması, bu tarz alışverişlerde promosyonların artması ve yine bu alışverişlerin yaşama getirdiği kolaylık böyle yeni bir gıda satın alma kültürünün gelişmesini sağlamıştır.

Genel olarak, insanların kültürel değerleri önemseydiği bir gerçektir. Kültürel değerler, tüketici satın alma kararlarını etkileyebilmektedir. Bu değerlerin açıkça belirlenmesi pazarlama faaliyetlerinin başarılı olabilmesi için oldukça önemlidir. Çünkü pazarlamanın hedefi tüketicinin istek ve gereksinimlerinin tatmin edilmesidir. Tüketiciyi tanımadan, kültürel değerlerini belirlemeden ona yönelik pazarlama faaliyetlerinin başarılı olması olanaklı değildir. Bunun için ülke içindeki ve çeşitli ülkelerdeki kültürel değerler ve değişimler incelenerek buna uygun ürünler tasarlanabilir.

2.3. Ekonomik Yönüyle İlgili Gelişmeler

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) hanehalkı tüketim harcamalarına göre; Türkiye genelinde hanehalklarının tüketim amaçlı yaptığı harcamalar içinde en yüksek payı % 23,7 ile konut ve kira harcamaları alırken, ikinci sırayı % 20,3 ile gıda ve alkolsüz içecek harcamaları almaktadır. Bir diğer önemli kalemler olan ulaştırma harcamaları içinse büyük şehir- küçük şehir ve çalışan-çalışmayan ayrımı yapmak oranı oldukça değiştirebilse de, bu oran 2018 yılında %18,3 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK 2018). Konunun gıda harcamaları yönü incelendiğinde, hanehalkı bütçesinde gıda harcamalarının önemli bir yüzdeye sahip olduğu söylenebilir.

TÜİK in yayınladığı tüketim harcamaları verileri, Türkiye'de gelir grubuna göre %20'lik gruba ayrılmış sınıfların, çeşitli alanlardaki harcamalarını genel tüketimleri içinde değerlendirmektedir. 2002-2018 yılları arasında sıralı %20'lik grupların tüketim harcamalarının türlerine göre dağılımları belirlenmiştir. İlk %20'lik grubuna alt sınıf, üçüncü %20'lik gruba orta sınıf, beşinci

%20'lik gruba üst sınıf denilmesi şartıyla veriler analiz edildiğinde, her bir sınıfın farklı harcama türleri oranında artış ve azalışlar meydana gelmiştir. Alt sınıf ele alındığında, 2002-2018 yılları arasında genel tüketim harcaması içinde gıdaya ayrılan tüketim harcamalarının %41,4'den %30,9'a düştüğü belirlenmiştir. Orta sınıf ele alındığında, gıdaya ayrılan tüketim harcamalarının %34,9'dan %25,6'ya, üst sınıfta ise % 17,8'den %13,6'ya düşmüştür. Buradan genel tüketim harcamaları içerisinde gıdaya ayrılan tüketim harcamalarının payı son 16 yılda giderek azaldığı sonucuna varılabilmektedir.

Gıda fiyatlarında son yıllarda daha hissedilir olmakla beraber artış yaşanmaktadır. Dünya fiyatlarında bir artış vardır, ülkemizde ise birkaç seneden beri artış oranı dünya ortalamasından daha fazladır. Bu durum en çok durumu iyi olmayan kesimi etkilemektedir. Önümüzdeki günlerde de yine en çok bu grup gıda fiyat artışlarından etkilenecek gibi gözükmektedir. Küresel olarak tarımsal üretime bakıldığında yeterli gıdanın varlığından söz edilebilmektedir. Ancak, gıda varlığının bölgeler arasında dengeli dağılmadığı bilinmektedir (Dölekoğlu 2003). Bir yandan, küresel gıda kayıpları ve israfı son yıllarda oldukça dikkat çekici bir hal almıştır. Bu durum yerel, ulusal ve uluslararası seviyede tartışılmakta ve sorunlara çözüm önerileri aranmaktadır (Oral 2015).

Organik tarım ürünleri bir diğer önemli konudur. Tüketiciler son yıllarda organik tarım ürünlerine ilgi duymaya başlamışlardır. Organik tarım, sağlıklı ürün ve temiz çevreyi hedefleyen sürdürülebilir bir tarım sistemidir. Üreticiler organik tarıma geçiş için istekli, tüketiciler ise organik ürün talep etmekle birlikte iç pazar oluşturulamamaktadır. Bu açıdan desteklerin ve bilgi alışverişinin sürekliliği önemlidir. Organik ürünlerin uygun fiyatla iç pazarda erişebilir olması için yetkili otorite olan T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, üniversiteler, üretici kuruluşları, yerel yönetimler, özel sektör hep birlikte sorumluluk üstlenmelidir. Sivil toplum kuruluşlarının çabaları sınırlı kalmaktadır (Aksoy 2020). Organik ürünlerle ilgili vatandaşlarda soru işaretleri bulunmaktadır.

Gıda fiyatlarının gıda tüketim alışkanlıklarını nasıl etkilediği de önemli konular arasındadır. Gıda fiyatlarının pahalı ya da ucuz olması tüketicilerin tüketim alışkanlıklarını değiştirebilmektedir. Bunun yanında, tüketicilerin ödemeye istekli oldukları fiyat bazı çevresel işaretlendirmelerle belli bir fiyat yüzdesi artışına kadar satın alma yönünde istek oluşturabilmektedir. Örneğin: bazı araştırmalar göstermektedir ki, kişiler organik ürünler için belli oranda daha fazla para ödeyebilmektedir (Eti 2014). Aynı şekilde tüketiciler iyi tarım ürünleri veya coğrafi işaretli ürünler içinde belli oranda daha fazla para ödemeye istekli olabilmektedirler.

Genel olarak, insanların gıda fiyatlarını önemseydiği bilinen bir gerçektir. Gıda fiyatları satın alma kararlarını etkileyebilmektedir. Ancak bir gıdanın fiyatı uygun diye hangi çevresel konulardan, hangi sağlık konularından fedakarlık edilmektedir ya da alım gücü koşulları hangi çok önemli konuların ihmal edilmesine neden olabilmektedir vb. konular araştırılıp değerlendirilmelidir.

2.4. Çevresel Yönüyle İlgili Gelişmeler

İnsan hayatı sürekli bir değişim içerisinde olup, bugün hiç düşünülmeyen bir konu çok kısa bir zaman sonra hayatın merkezine geçebilecek şekilde düşünülmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Çevre sorunları da eskiden bu kadar olmasa da, günümüzde hiç olmadığı kadar konuşulmuştur. Su kaynakları kirliliği, toprak bozulmaları, hava kirliliği gibi konular küresel düzeyde konuşulmaktadır (Anonim 2016).

Gıda kalıntıları, gıda atıkları, gıda üretiminde kullanılan suyun kirliliği, toprağın kirliliği, tarım arazilerinde kullanılan pestisit vb. başta olmak üzere gıda ile ilgili üretim sürecinde çevreye verilen zarar tüketiciler tarafından ne kadar bilinmektedir ya da bilinse de ne kadar önemsenmektedir. Şüphesiz günümüzde artan çevre sorunları ile birlikte tüketicilerin çevreye yönelik duyarlılıkları da artmaktadır. Tüketiciler, satın alma ve tüketim davranışlarının çevreye ve doğal kaynaklara olan etkilerini giderek daha fazla fark etmekte ve işletmelerden gerek üretim gerek pazarlama faaliyetlerinde çevre dostu uygulamalar geliştirmelerini talep etmektedirler (Buğday 2015). Bu noktada, tüketicinin bilgisini oluşturmak ve doğru tercihlere yönelmesini sağlamak oldukça önemlidir.

Günümüzde hayatın akışı içerisinde çevre konusu bireysel kararlarda geri planda tutulabilmektedir. Bu konuda önlem alınması kişilerin kendisine değil de, hep daha büyük bir yapıya, devlete ya da uluslararası organizasyonlara bırakılmaktadır. Elbette bir kişinin kararı ekosistemi çok büyük etkilememektedir; ancak bir kişi bulunduğu ortamı, sosyal ortamını ya da daha büyük grupları etkileyebilmektedir. Çevresel bilinci toplumun hafızası yapmak, yeni nesillere aktarmak her bireyin görevidir.

Gıda ürünü satın alırken, bu ürünün üretim sürecinde ya da imhasında doğaya zarar verilip verilmediğinin düşünülmesi gerekir. Örneğin, gıda ambalajının doğada kalma süresi ya da gıda ürününün atığının az olması son derece önemlidir. Bu ürün bir et ise kesilme usulü ya da imhası önemlidir. Bir diğer örnekte, denizlerde yapılan avlanma usulleri hakkında tüketicilerin ne kadar bilinçli olduklarıdır. Tüketicilerin iç sulardaki ve denizlerdeki avlanma ile ilgili bilgilerinin olup olmadığı ve bu konuya nasıl baktıkları vb. konuların gıda tüketim alışkanlıklarını ne derece etkilediği önemsenmelidir.

Son yıllarda, insanların çevreyi önemseydiği açıktır. Çevre sorunları kişilerin gıda tüketim alışkanlıklarını da etkilemektedir. Çevre sorunları önemsenmeli ve sonraki nesillere temiz bir çevre bırakabilmek için çevresel sürdürülebilirliğe önem verilmelidir.

SONUÇ

Gelecek dönemde gıda tüketim kararlarındaki yeni gelişmeler gıda politikalarının oluşmasında daha belirgin olacaktır (Anonim 2012a). Üretici ve tüketici etkileşimi gelişen iletişim koşulları ve müşteri beklentisinin tam karşılanması isteği nedeniyle daha hızlı olmak zorundadır. Gıda politikaları gelecekte değişen tüketici beklentileri gözlemlenerek oluşturulmalıdır.

Bilinçli tüketim davranışının önündeki en büyük engellerden birisi bilgi eksikliğidir. Bu bilgi eksikliğinin giderilmesinin ve bilinçli tüketim davranışı geliştirmenin ilk aşaması da tüketimle ilgili problemlerin ve yapılması gerekenlerin farkına varılmasıdır. Bu ölçüde geliştirilme amaçlarından birisi de bilinçli tüketim davranışının neleri kapsadığını belirleyerek, yapılması gerekenleri ortaya koymaktır (Buğday 2015).

Çevre sorunları günümüzün en önemli sorunlarından biridir. Çevre sorunları doğrudan doğanın varlığını dolayısıyla insanın varlığını ilgilendiren, yaşamsal sorunlardır. Sürdürülebilir ekonomi, sürdürülebilir işletmecilik ve sürdürülebilir pazarlama için çevreye duyarlı yönetim yaklaşımları ve üretim biçimleri geliştirmek son derece önemlidir. Organizasyonlar, işletmeler, insanlardan ve bireylerden oluşurlar. Dolayısıyla bireylerin tek tek çevre konusunda bilinçlenmeleri, çevre sorunlarına karşı duyarlılıklarını artırmaları organizasyonların da, işletmelerin de doğal çevreye olan duyarlılıklarını artıracaktır. Çevre sorunlarına duyarlı olmak aynı zamanda sosyal sorumluluğun bir unsurudur (Ayyıldız ve Genç 2007).

Son dönemlerde yapılan çalışmalar gençlerin bilinçlenmekte olduklarını göstermektedir. Tutum, sosyal normlar, algılanan tüketici etkililiği ve elde edilebilirliğinin genç tüketicilerin sürdürülebilir gıda ürünlerini satın alma niyeti üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında, genç tüketicilerin sürdürülebilir ürünlere karşı duydukları güvenin de satın alma niyetinin oluşması sürecinde önemli olduğu belirtilmektedir. Bir neticede, gıda firmalarının çevreyi gelecekte daha çok önemsemesi gerektiği sonucudur (Korkmaz ve Sertoğlu 2013).

Toplumun bilinçlenmesi özellikle gençlerin sürdürülebilir politikaları benimsemeleri gelecek için umut vericidir. Organik ürünler, iyi tarım ürünleri ve yöresel işaretili ürünler, gıda üretiminin ve ticaretinin çevreye olan etkileri ileride daha çok tartışılacaktır. Sonuç olarak, tüketicilerin bu konularda bilinçlendirilmeleri ve doğru tercihler yapmalarını sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- AKSOY U (2019). Organik Tarımı Anlamak. Tarım ve Mühendislik Dergisi. ISSN-1300-0071 NİSAN-EYLÜL 2019 SAYI:125-126. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.
- ANONİM (2012a). Sürdürülebilir Kalkınma Raporu Geleceği Sahiplenmek 2012. Kalkınma Bakanlığı. Haziran. Ankara.
- ANONİM (2016). 100 Maddede Sürdürülebilirlik Rehberi. İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SKD Türkiye).
- ANONİM (2017). Avrupa Birliği Sürecinde 12 No'lu Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası Faslı. Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı. Aralık 2017. https://www.ab.gov.tr/files/TarimBalikcilikBsk/Fas%C4%B1_12_2017.pdf
- ANONİM (2019). T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Plan. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/stratejikplan.pdf>
- AYYILDIZ H ve GENÇ K Y (2007). Çevreye Duyarlı Pazarlama: Üniversite Öğrencilerinden Çevreye Duyarlı Pazarlama Uygulamaları ile İlgili Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma.
- BUĞDAY E B (2015). Bilinçli Tüketici Ölçeği Geliştirme Çalışması. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Aile ve Tüketici Bilimleri Anabilim Dalı. Ankara, 2015.
- DÖLEKOĞLU Ö C (2003). Gıda Güvencesi. TEAE Bakış. (4). Nüsha:4. Ankara.
- ER İ (2019). Tüketici Davranışları. 5. Bölüm. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3902. Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2701.
- ERBİL D B ve BABAOĞLU M (2019). Sürdürülebilir/Yeşil Tüketim Çerçevesinde Bazı Pazarlama Uygulamaları ve Tüketici Davranışları. Ankara Üniversitesi. Açık arşiv.
- ETİ H S (2014). Organik Gıdaların Pazarlanması ve Organik Gıdalara Karşı Tüketici Tutum ve Davranışları Analizi. Doktora Tezi T.C. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Tekirdağ. 2014.
- GRACIA A (2005). Comportamiento del Consumidor de Carne de Cordero con Indicación Geográfica Protegida en Aragón. CITA Proje Raporu. Unidad de Economía Agraria. Zaragoza İspanya.
- KARALAR R ve KIRACI H (2011). Çevresel Sorunlara Karşı Bir Çözüm Önerisi Olarak Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesi. Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı:30. Ağustos. 2011.
- KORKMAZ S ve SERTOĞLU A E (2013). Genç Tüketicilerin Sürdürülebilir Gıda Tüketimi Davranışının Güven ve Değerlere Dayanan Planlı Davranış Teorisi Kapsamında Tartışılması. H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 31, Sayı 1, 2013, s. 127-152. DOI: 10.17065/hunibf.103659.
- MERDOL T K (2008). Beslenme Eğitimi ve Danışmanlığı. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726. Şubat 2008. Ankara.
- ONURLUBAŞ E (2015). Tüketicilerin Gıda Güvenliği Konusunda Bilinç Düzeylerinin Ölçülmesi: Tokat İli Örneği. Doktora Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Mart 2015. Ankara.
- ORAL Z (2015). Dünya'da ve Türkiye'de Gıda İsrafi ve Önlenmesine Yönelik Uygulamalar. AB Uzmanlık Tezi. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. ANKARA. Eylül 2015.
- <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/>
- <https://www.gidahatti.com/422-urun-cografi-isaret-tescili-bekliyor-103274/>

YAŞ SEBZE & MEYVE TİCARETİNDE BELEDİYELERİN ROLÜ ZİRAAT MÜHENDİSLERİNİN İSTİHDAMINDA FARKLI YAKLAŞIMLAR ÜRETİCİ & TÜKETİCİ İLİŞKİLERİ

Zir. Yük. Müh. Okay SERÇİNOĞLU

GENEL

Ülkemizin yıllık yaş sebze ve meyve üretimi kabaca 50-55 milyon tondur. Bu üretimde ürünün topraktan çıktıktan sonra tüketiciye ulaşana kadar 1/3 ü çeşitli nedenlerle zayi olmaktadır. Yeni Hal Yasası'nın çıkarılmasında (5957 sayılı yasa) bu kayıpların önlenmesi gerekçe olarak gösterilmiştir.

Diğer yönden; son 10 yıllık dönemde (Ege İhracatçı birlikleri verileri ile) ihraç edilen yaş sebze ve meyve miktarı (ton olarak) toplam üretimimizin ancak % 3-7 sini oluşturmaktadır. % 7 lik oran son 3 yılın verileridir.

En önemli ihraç kalemi ise yaklaşık %30 luk bir oran ile domatestir. Bunun da çok büyük bir kısmını örtü altı üretim oluşturmaktadır. Örtü altı üretimde gelişen teknoloji ve iyi tarım uygulamaları, pazar talebine uygun çeşitlerin yetiştirilmesi, artışta en büyük etkidir.

Diğer yönden dış pazarın talebi doğrultusunda son yıllarda organik tarım ve iyi tarım uygulamalarında önemli mesafeler kat edilmiş olmasına karşın gerek üretim gerekse çeşit miktarı açısından henüz istenilen seviyelere ulaşamamıştır. (Burada kurutulmuş veya konserve edilmiş ürünler değerlendirme harici tutulmuştur.) Yaş sebze meyve olarak ihraç edilen organik ürün miktarı; konvansiyonel ürün ihraç rakamının % 0.3-0.6 dolaylarındadır.

Ülke gündeminde bilinçli tüketici kavramı içerisinde organik ürün kavramı üzerinden yoğun tartışmalar yaşanmış, iç pazar yolu olarak gösterilen pazarlama stratejileri hüsrarla sonuçlanmıştır, kayda değer bazı yaklaşımlar ise dar çerçevede tüketicide pek kabul görmemiştir. Netice de organik ürün kavramı konusunda tüketici konuya şüpheyle bakmaya başlamıştır. Konu ile ilgisi olmayan veya kıydan köşeden ilgili olan bir takım şahsiyetlerin meslek mensuplarımızın önüne geçecek şekilde medya da yer bulmaları sonucu mesleğimizin toplum nezdinde algılamasında türlü yanlışlıklar oluşmuştur.

İç pazarda üretimin 1/3 zayi edilirken, üretici kalan 2/3 lük üretiminin gerçek değerini pazardan alamazken, üreticiye "organik ürün yetiştir" demenin derin bir paradoks olduğu kabul edilmelidir. Bu söylemler ile organik tarımı reddetmiyorum aksine olması gereken korumacı bir pazarlama stratejisini savunuyorum. Henüz kapasitesini tam oluşturmamış bir organik ürün desenine öncelik verilerek özendirilmesi, teşvik edilmesi, konvansiyonel üretimin önüne geçmemelidir. Organik Ürünün üretilmesini teşvik ancak konvansiyonel üretici pazarlarının hayata geçirilmesi ile mümkün olacaktır.

Bilindiği üzere 1980 yıllardan itibaren (Özal'lı yıllar) Global Pazar Ekonomisi adı altında yaş sebze meyve de tüketici fiyatlarının oluşumunun arz ve talebe göre belirlenmesi kabul edilmiş ve NARH uygulaması terk edilmiştir. Bu uygulama ile küçük aile işletmeleri halindeki sektör aracılarının eline terk edilmiştir. Yeni Hal Yasası'nda yasal aracı olarak tanımlanan komisyonculara veya yakınlarına tüccarlık sıfatının verilmesi ile artık hallerde üreticinin malının gerçek değerinden perakendeci aracılara doğrudan satılmasının imkânı kalmamıştır. Üretici ürününü toptan satmak istediğinde hal dışında satış (Tohur) yöntemine yönelmiş, bu satışlarda ürünün fiyatını tek yanlı belirleyen alıcı hâkim duruma geçmiştir. Üretici malını eğer bu yolla da satamaz ise ürün tarlada veya bahçede kalmıştır.

Bir diğer yol olarak; gerek mülga 552 sayılı KHK, gerekse 5957 sayılı yasa ile ÜRETİCİ PAZARLARININ semt pazarlarından ayrı bir günde kurulması söz konusu iken, bu pazarları kurdukmayan dar bir anlayış lobisi burada da öne çıkmış yasa da semt pazarlarında %20 oranında tezgâh açmasını hak olarak

kamuya lanse etmiştir. Semt pazarlarında ise bu haktan yararlanmak isteyen üreticiler pazara hâkim tekel lobilerinin baskısı ile pazarda faaliyet gösteremez olmuşlardır. Çaresiz kalan bu tür üreticiler hal dışı kaçak yolu ile mecburen tezgâh açan pazarcıya malını toptan vermek zorunda bırakılmıştır. Yani kazancının büyük kısmını ilgili pazarcıya devretmiştir. Üreticinin yasal tezgâh açma hakkı uygulamada fiilen ortadan kaldırılmıştır.

Yaş Sebze& Meyve Perakende Ticaretinde arz kanalları yaklaşık oranlar dâhilinde;

- a. Organize Perakendeciler (Marketler, AVM. Ler, vb.) : %20-25
- b. Pazaryerleri (Organize olmayan perakendeciler –Pazarcılar vb.): %45-50
- c. Toplu Tüketim noktaları (Resmi kurum – Lokanta-mutfak vb.): %20
- d. Manavlar/Seyyarlar/Bostan sergileri: %10-15 tir.

Ülkemizde uzun süredir Perakende (marketler) Yasası adı ile çıkarılacağı konuşulan yasa da büyük sermaye grupları ile küçük esnaf grupları arasında çıkar çatışması nedeni ile yoğun bir lobi mücadelesi verilmektedir. Bu mücadele de;

1. Organize perakendecilerin hedefi küçük esnaflar olmayıp doğrudan semt pazarlarıdır.
2. Küçük esnaf topluluğunu oluşturan pazarcılar ise organize perakendecilerin fiyat rekabetine karşı koyamamaktadır.
3. Pazaryerlerinde pazarcılar arasında arz ve talebe göre belirlenmesi gereken tüketici fiyatları ise tekel haline gelmiş bir takım pazarcılar tarafından; hal dışından, tüccar sıfatı ile kaçak yolla getirdikleri malları tekel piyasa koşullarında satılmaktadır. Bu monopol piyasa koşullarını tehdit edecek tek unsur ise organize perakendecilerdir. (AVM. ler)
4. Bu her iki unsur yani organize olan ve olmayan gruplar üreticilerin perakende piyasaya girmelerini engelleyecek her türlü lobi faaliyetinde bulunmakta, ürün tedarikinde tek yanlı fiyat teklifi ile üreticinin sürekli kaybetmesine neden olmaktadır. Üstelik organize perakendeciler; sözleşme ile üreticilerin elini kolunu bağlamakta satış sonrası kalan atık ürünleri iade faturası ile geri iade etmekte, reyon kirası, hizmet bedeli, kasa yıkama bedeli gibi bir takım keyfi taleplerini üretici alacaklarından düşerek ürün bedellerini zamanında ödememektedirler. Organize olmayanlar ise adına tokatçılık diyeceğimiz çeşitli dolandırıcılık hileleri ile üreticiyi mağdur etmektedir. Özetle: Üretici bir yandan ürettiği ürünün 1/3 ünü çöpe atmakta, diğer 2/3 ünden hak ettiği kazancı alamamaktadır. Ürün girdi fiyatları devamlı artarken, pazardaki ürün fiyatının sürekli aynı kalması veya alıcının insafına bırakılarak bir önceki seneden daha düşük fiyat önerilmesi ve ödemelerini zamanında alamaması karşısında, yasal yünden hakkını aramak konusunda bilinçsiz olması nedeni ile Hal Hakem Heyetlerine büyük sorumluluk ve görev düşmektedir.

HAL HAKEM HEYETLERİ

Türkiye genelinde ZMO şubemizin bulunduğu tüm illerde Hal Hakem Heyetlerinde görev alan tüm meslektaşlarımızın en az 6 ayda bir Genel Merkez de Komisyon Halinde toplanması sağlanmalıdır.

Bu toplantılarda;

- a. Ülke genelinde Hakem Heyetlerine yapılan başvuruların toplam sayısı, KABUL veya RED kararlarının sayısı, Kararların Ciro TL miktarı,
- b. Hal Kayıt Sistemine kaydolması zorunlu (meslek gruplarına göre) kaç kişinin kayıt olduğu, kaydı gerçekleştirilmeyenlerin (meslek gruplarına göre) % oranı ve sebepleri,
- c. Bakanlık rüsum havuzunda toplanan belediye rüsum paylarının TL cinsinden miktarı ve bu yasa öncesi toplanan rüsum miktarları ile karşılaştırmalı analizi,
- d. Bölgelerde hal dışında yapılan kaçak ticaretin hal içi satışlara göre % oranı,
- e. Mevcut Hallerin Fiziki alt yapı ve alan M2 durumları ile ilgili değerlendirmeler. Bu hallerde görevli Yöneticilerin mesleki unvanları ve yasaya uygunlukları ve varsa yeni hal organizasyonları,
- f. Hallerde hali hazırda tahsisli yeri olan Üretici Birlikleri'nin sayısı,

- g. İl Tarım Müdürlükleri'nin hallerle olan ilişkisinin (Gıda Güvenliği) tespit ve tayini,
- h. İlde kurulan semt pazaryeri adedi ile bu yerlerde organize edilen üretici pazarı sayısı,
- i. Pazaryerlerinde ürün bazlı minimum ve maksimum aylık reel tüketici fiyatı değişim endeksinin kayda alınması,
- j. Pazaryerleri ile ilgili olarak Hakem Heyetlerine, ilçe belediyeler aleyhine yapılan başvuruların sayısı, RED ve KABUL oranları,
- k. Hal Hakem Heyetlerinde oy çokluğu ile alınan kararların oy birliği ile alınan kararlara oranı (%) değerlendirmeli, bilahare bu komisyon basına açıklanmak üzere Genel Merkez Yönetim Kurulumuza raporunu vermelidir.

YAŞ SEBZE MEYVE TİCARETİNDE KAYIT DIŞI EKONOMİ

Öncelikle bu sektörde kayıt dışılığın ne olduğunun tanımlanmasında yarar görüyorum. Yukarıda perakende kanallarının payları konusunda gerekli bilgileri vermiştim. Buna göre aşağıdaki parametreleri belirtmekte fayda görüyorum.

1. T.C Nüfusu yaklaşık 80.000.000 dur.
2. Türkiye'de pazaryeri kurulan belde ölçeğinde 3000 e yakın yerleşim birimi vardır.
3. Türkiye genelinde bir yılda 52 hafta X 3000 = 156.000 kez pazar kurulmaktadır.
4. Nüfusumuzun yaklaşık %55 inin pazar yerlerinden ihtiyacını karşıladığı göz önüne alınırsa bu pazarlardan istifade eden kişi sayısı yaklaşık 44.000.000 kişidir.
5. Türk aile yapısının da 4 kişilik bir aile olduğu varsayımı ile pazar alışverişini yapacak aile reisinin 11.000.000 kişi olduğu görülecektir.
6. Bu gün ortalama hane geliri aylık 2000 TL civarında olduğunu öngörüyorum.
7. Bu hane halkının pazar harcamasının aylık 750 TL olduğunu ön görüşü ile yıllık toplam 9000 TL harcama yapıldığının kabulü gerekir.
8. $11.000.000 \times 9000 = 99.000.000.000$ TL pazaryerlerindeki toplam ciro miktarıdır. Oluşan bu ciro nakittir. Vade yoktur. Ortalama kar haddi ise %50 civarındadır. Alışveriş sonrası hiçbir belgenin verilmediği bu ticaretin yaklaşık 50.000.000.000 TL si kazançtır. Bu kazanç için yapılan giderler ise hemen hemen sifıra yakındır. Bu ticaretten doğrudan alınamayan gelir vergi kaybı (ort.%20 üzerinden) 10.000.000.000 TL dir
9. Her pazaryerindeki ortalama ciro ise yaklaşık 635.000 TL dir.
10. Bu ticarete dolaylı yünden alınması gereken ancak alınamayan (Nakliye –Akaryakıt vb. KDV si) kalemler dikkate alınmamıştır.
11. Perakende ticareti yapanların Tohum yolu ile mal temin ettiklerinde kar hadlerinin %300 kadar yükseldiği vakidir.
12. Üreticinin kazanamadığını Organize olan veya Olmayan perakendecilerin üreticinin sırtından kazandığı açıktır.
13. Yukarıdaki önermeleri dileyen kişi kendi rakamları ile yapabilir. Varacağı sonuç değişmeyecektir.
14. ZMO kamu yararına kurulmuş resmi niteliğe haiz Sivil Toplum Kuruluşudur. Kamu derken resmi devlet daireleri kastedilmemekte bizatihi toplumun geneli kast edilmektedir. Odamız, halkın çıkarlarını ve üreticinin de haklarını korumakla görevlidir.

Pazaryerlerinin sadece yaş sebze meyvelerin satıldığı yerler olmadığı göz önüne alınmalıdır. Buralarda; balık, peynir, yumurta, yağ, un, bakliyat, et, ekmekte satılmaktadır. Ve hatta tekstil ürünleri semt pazarlarında yer almaktadır. Bu özelliği ile bir çeşit Açık Hava AVM leridir. Diğerlerinden tek farkı organize olmamış haldedir. Organize AVM lerde tek bir merkezden tedarik sağlanırken fiyatları belirleyende aynı merkezdir. Pazarlarda satılan gıda ürünlerinin hepsinin en temel özelliği tüketimi yaşamsal olarak zorunluluk arz eden ürünler olmasından kaynaklanmaktadır. Ticarete konu olan ürünün talebindeki devamlılık,

aracıların da iştihanı kabartmakta ve tedarikte yaratılan aracı tekellerin arzı kısıtlayıcı uygulamaları sonucu olan malı üreten üretici ile malı tüketen tüketiciye olmaktadır.

Yasa ile pazarları organize etme görevi verilen belediyeler ise halkın çıkarları yerine belediyenin alacağı işgaliye ve rüsumlarının peşine düşmekte, kentin sokaklarını ticarethane gibi görmektedir, illegal bir şekilde sokaklar parsellenerek tezgâh yerlerinin kullanım hakkı el altından ya satılmakta ya da kiraya verilmektedir. İzmir’de rayıç 5.00010.000 TL arasındadır. Ve tezgâh ticaretinde dönen bu hava paralarının bu derece yüksek olmasının bir nedeni de o pazarda haftalık ortalama 635.000 TL lik nakit cironun gerçekleşmesidir. Ve ne yazık ki İzmir’deki bir takım belediyelerce işgaliye bedeli toplanamaması gerekçe gösterilerek bir takım odalara veya şahıslara bedel karşılığı özelleştirme uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Halen yurdun çeşitli bölgelerinde “Sosyete Pazarları” adı altında özelleştirme sonucu ortaya çıkmış bir takım çıkar gruplarının organize ettiği ve hiçbir standardı olmayan, imitasyon ve merdiven altı ürünlerin satıldığı yerler ortaya çıkmıştır. Pazaryeri civarındaki küçük esnafın karşılaştığı bu haksız rekabet neticesi de sorun genelleşmiş ve hatta seyyar satıcılar kent sokaklarında cirit atar hale getirmiştir. BELEDİYELER PAZARYERLERİNİ ORGANİZE ETMEKTE YETERLİ VE VASIFLI ELEMANLARDAN YOKSUNDUR. PAZARYERLERİ ORGANİZE ETMEK BİR MÜHENDİSLİK İŞİDİR. ZABITANIN TEK GÖREVİ SADECE DENETİM OLMALIDIR. ZABITANIN HEM TAHSİS VEREN HEMDE DENETLEYEN NOKTADA OLMASI RESMİ KURUMLARIN YOZLAŞMASININ DA ÖNÜNÜ AÇMAKTADIR. Bir pazar yerinden ne kadar bir nüfusun yararlanacağı, o pazar yerine gelen mal miktarının tonajı, malı getiren araçların lojistik hizmetleri, araç otoparkları, tuvaletleri vb. birtakım verilecek olan hizmetlerin karşılanması ve devamlılığı, pazar yerlerinin temizliği ve imarı, esnafın ihtiyaç duyduğu enerjinin karşılanması başlı başına sorunken, pazar yerinde tüketici lehine piyasa koşullarını sağlayacak arz ve talebe dair tedbirleri alacak, gıda güvenliği konusunda pazar yerini denetime hazır halde bulunduracak, esnafın sicil kayıtlarını tutacak belediye içinde yeni bir yönetim biriminin (pazaryerleri müdürlüğü) kurulması zorunlu hale gelmiştir. Semt pazarlarında üretici ve tüketici aleyhine fiyatların ortaya çıkması halinde, fiyatların aşağıya çekilmesi ancak ve ancak üretici pazarları yolu ile olacaktır. Gerçek üreticilerin sevk ve koordinasyonunda ziraat mühendisliğinin mesleki formasyon özellikleri öne çıkmaktadır. Ziraat Müh. Yetki Tüzüğü’nde görev ve yetki alanına “Pazaryerleri” nin de ilavesi artık gerekli hale gelmiştir.

PAZARYERLERİNDE ZİRAAT MÜHENDİSLERİNİN İSTİHDAMI

Yurt genelinde toplam kayıtlı pazar yeri sayısının ortalama 3000 civarında olduğunu belirtmişim. (Gerçekte bu rakam 4000 civarındadır) Hedefimiz tüm pazar yerlerinde meslektaşlarımızın istihdam edilmesidir.

Meslek yaşantımın son 7 yılını İzmir Karşıyaka Belediyesi'nin Pazaryerleri Md. lüğünde geçirdim ve 2007 yılında SSK dan emekli oldum. Tüm özlük haklarım Karşıyaka Bldy. nin B.İ.T. olan KENT. A.Ş den karşılanmış, "Pazar yerleri sorumlusu" olarak 2001 yılı sonu itibarı ile " KATLI PAZARYERİ" ne işçi kadrosundan atamam yapılmıştır. Doğrudan ita amirim Sayın Belediye Başkanı olmuştur. Pazar yerleri sorumlusu olarak çalıştığım tüm sürede Karşıyaka İlçesinde belediyenin kurmakla sorumlu olduğu tüm pazar yerlerinde koordinatör vasfı ile görev yaptım. Öncelikle var olan tüm pazaryerleri bilahare ileride kurulması planlanan tüm pazaryerlerinin imar planları hazırlanmış, bilahare bu pazaryerlerinde faaliyet gösteren tüm pazar esnafının sicil kayıtları oluşturulmuş, bu bilgiler dijitalleştirilerek Kent Vatandaşlık Bilgi Sistemi'ne alınmış, esnafın rotasyon programları belirlenmiş, belediyenin işgal bedeli toplama ile ilgili olarak nerede ise % 100 e yakın bir başarı sağlanmıştır. Pazarlarda olası suni tekel fiyatlarının oluşumunu engellemek için de üretici pazarları oluşturulmuş, üreticilerin birlik halinde tezgâh tahsisi almaları sağlanmış, bu birliklerle yapılan protokol sonucu ürünlerin perakende satış fiyatlarının sebze meyve halinde ki maksimum fiyatı geçmemeleri sağlanmıştır. Pazar yerleri md. lüğü CHP (Bşk. Cevat Durak) döneminde kaldırılmış, bunun yerine Zabıta Md. lüğü bünyesinde "Pazaryerleri Birimi" kurulmuştur. Hali hazırda bu uygulama devam etmektedir. Bu çalışma döneminde; özellikle Katlı Pazar (30.000 m2, 1200 Tezgâh, haftada 4 gün kurulmaktaydı) AR-GE laboratuvarı olarak ele alınmış, bu günkü 5957 sayılı yasanın ve bağlı pazaryerleri yönetmelik mevzuatının temelleri oluşturulmuş, sektördeki resmi & sivil bir takım menfaat gruplarının engelleme çalışmalarına rağmen ZMO İzmir Şb. ninde katkıları ile konu internet ortamında kamuoyu ile paylaşılmıştır ve karşılık bulmuştur.

30 Mart 2014 Yerel seçimleri, bütün şehir düzenlemesinin ardından gerçekleşmiştir. Karşıyaka Belediyesi'nde yapılan seçimlerde %71 lik rekor bir oyla halk yine CHP demesinin ardındaki ana nedenlerden biri belediyenin vatandaş nezdinde, yarattığı; konumuz ile ilgili algıdan da kaynaklanmaktadır. Bu gün, yaş sebze meyve ticareti, RANT sisteminden kaynaklanan bir takım çıkar gruplarının yasayı da arkalarına alarak oluşturdukları bir sistem dâhilinde yapılmaktadır. Seçim sisteminde, Büyük (bütün) şehir yasasına tabi illerimizde dağ köylerinde yaşayan üretici dahi oyu ile yönetime iradesini yansıtır hale gelmiştir. Bu olguyu doğru algılamak gerekir. Türkçesi "ÜRETİCİ ARTIK KENT BELEDİYELERİNİN YARATTIĞI RANTTAN DOĞRUDAN HAK TALEP ETMEYE BAŞLAYACAKTIR" Konu ekonomik konudan ziyade tamamen siyasi/politik bir hale getirilmiştir. Kent Belediyeleri yöneticilerinin üretici vatandaşlarına ulaşmakta bu formasyona sahip yetkin ve donanımlı personellere (Ziraat Mühendislerine) ihtiyaç duyması kaçınılmaz hale gelmiştir. Son seçim döneminde CHP nin İzmir'de 8 ilçede belediye başkanlıklarını kaybetmesindeki ana neden de budur. AKP kırsalda güçlüdür. Ve bu kozunu kullanmaktadır. Seçim öncesi İzmir de İlçe Ziraat Odaları başkanlıklarının çoğuna iktidara yakın kişiler getirilmiştir. Her ne kadar seçim öncesi İzmir Büyük Şehir Belediyesi bünyesinde TARIM DAİRE BAŞKANLIĞI'NI oluştursa da bu ilçelerin kaybedilmesini engelleyememiş, ancak Büyükşehir Belediyesinin yine CHP de kalmasını sağlamıştır. Oysa bu daire başkanlığının TARIM, HAL, PAZARYERLERİ VE PARK BAHÇELER DAİRE BAŞKANLIĞI olarak kurulması yıllardır her platformda dillendirilmiştir. İzmir'in 31 ilçesi mevcuttur. Hemen her ilçede bir hal bulunmaktadır. İlçe hallerinin Hal Hakem Heyetleri ise Bütünşehir yasası ile kaldırılmıştır. Yani kanun ile tüm hallerin sorunlarının tartışılacağı Merkezi Hal Hakem Heyeti, il merkezinde Gümrük ve Tic. Bakanlığı İl Md. lüğü bünyesine alınmıştır. Bu oluşumun paraleli uygulama merci olan belediyelerde de mutlak surette gerçekleştirilmelidir. Siyasi içerikli bu açıklamalarımın amacı artık meslek mensuplarımızın belediyeler açısından vazgeçilmez hale geldiğinin açık kanıtıdır. Bu analizlerimin siyasi erk ile paylaşılarak belediyelerde yeni bir yapılanmanın organize edilmesi zorunlu hale gelmiştir. Belediyelerdeki başarı 1 yıl sonraki milletvekili genel seçimlerinde halka referans olacaktır. Merkezi hükümetin yeniden şekillenmesinde odamızın ve üst kuruluşu TMMOB un kırsala dönük uygulayacağı ekonomik ve sosyal politikalar belirleyici olacaktır.

YAPILANMA NASIL OLMALI? Sorusunu bir PİLOT BÖLGE uygulaması ile gösterebiliriz.

1.ADİM: Öncelikle İzmir B. Şehir Bünyesinde Pazaryerleri Daire Başkanlığı oluşturulacak ve bu daire başkanlığına il dâhilindeki tüm haller bağlanacaktır. Bu daire il genelinde tüm semt pazarı esnafları ile pazarda tezgâh açmak isteyen ÇKS ye kayıtlı üreticilerin sicil kayıtlarını oluşturacak, çipli /dijital kimlik kartlarını oluşturacaktır.

2. ADİM: İlçe belediyeleri bünyesindeki zabıta müdürlüklerinden bağımsız pazaryerleri müdürlükleri ku-

rulacaktır. Bu müdürlükler, ilçede tezgâh açmak isteyen pazarcı veya Üreticilerden Pazaryerleri Daire Başkanlığınca verilmiş kimlik kartları üzerinden kotasyon sınırları dâhilinde tahsisleri vereceklerdir. Diğer ofis işlemleri 5957 Sayılı Yasa'nın Pazaryerleri Yönetmeliği'nin deki mevzuata göre yönlendirilecektir. Üretici pazarları vasıtası ile semt pazarlarında fiyat oluşumunu sağlayacak, kurallara aykırı davranan esnafın gerekli disiplin işlemlerini takip edecektir. Pazar esnasında tüketicilerin gıda güvenliği veya diğer şikâyetlerini çözecektir. Pazara gelen ürünlerin miktar ve fiyat istatistiklerini tutacaktır. Pazarın olmadığı zamanlarda tüketici talepleri doğrultusunda üretici bölgelerinde tarım danışmanlığı faaliyetini sürdürecektir, bir anlamda satılacak ürünlerin ürün ekim planlamasında fiili katılım sağlayacak, üreticilerin yasaya dayanan haklarını koruyacak ve kollayacak, kooperatifleşme çalışmalarını yönlendirecek, kentli ile köylünün çeşitli ürün festivallerinde buluşacağı sosyal aktiviteleri planlayacak şekilde çalışma programı düzenleyecektir.

Talep edilmesi halinde iyi tarım uygulamaları sonucu üretilen ürünlerin yine üretici pazarında tüketiciye ulaştırılmasını sağlayacaktır.

Pazar harici günlerde pazaryerinde; salça, konserve, hazırlaması vb. ev ekonomisi konularında tüketici eğitim kursları düzenleyecek, pazar esnafının eğitimi amacı ile sertifika programları düzenleyecektir.

3.ADİM: Bakanlıklar nezdinde yapılacak denetimlerde (Gıda Denetimleri- Fatura Denetimleri- HKS denetimleri) denetim yapılacak pazaryerini denetleme hazır tutacaktır.

4.ADİM: Bir pazaryerinde esnaf ortalama haftalık 2,5 ton naylon poşet kullanmaktadır. Bu ambalaj atıklarının bilahare kentte çevre kirliliği yarattığı tartışmasızdır. Çevre duyarlılığının kaynağında engellenebileceği politikaları üretecektir.

5. ADİM: Çevre sağlığı müdürlükleri ile koordinasyon halinde çalışma yapacaktır. Hali hazırda 5957 sayılı yasaya göre çıkarılmış pazaryerleri yönetmeliğinde yukarıda sayılan ofis iş ve işlemlerinin tanımlanmasına karşın hiçbir belediye bu tanımlamaların gereğini yapacak hal ve durumda değildir. Çoğu pazaryerlerinde esnaf kaydı tutulmadığından işgaliye bedelleri alınmamakta, kayıt olmadığı için de ofis hizmetleri yapılmamaktadır. Normal konvansiyonel ürün pazarlarında yapılanmasını tamamlayamayan belediyelerin bir takım organik pazar kurma gibi halk yardakçısı yaklaşımlar gös-

termeleri henüz pazaryerlerinin önemini tam anlamı ile kavramadıklarını göstermektedir.

Şüphesiz ki 5957 Sayılı Yasaya göre çıkarılan pazaryerleri yönetmeliğinde bu ofis hizmetlerinin belediyenin hangi birimi tarafından gerçekleştirileceği tanımlanmamıştır. Bu nedenle siyasi erke yapılacak uyarı ile bu pazaryeri yönetmeliğinde ziraat mühendisi tanımlandığı takdirde, belediyelerin meslek mensuplarımızı istihdam etmekte hiç zorlanmayacağı açıktır.

Bu bildirimimde, uzmanı olduğum "Pazaryerlerinde Yaş Sebze Meyve Ticareti" konusunda 17.yy. Osmanlı dönemindeki tarihsel sürece girmedim. Ancak kısaca aktaracağım: Bilinmelidir ki pazaryerleri organizasyonlarında Osmanlı bu günden daha hassas ve başarılıydı. Halkla olan iletişimini pazaryerlerindeki tellallar ile sağlıyordu. Anadolu'da yerleşim yerleri hafta pazarları veya panayır- ların kurulduğu yerlerde oluşmaya başlamış, pazaryerlerinde vergi/rüsum olarak toplanan altınlar devlet bütçe gelirlerinin nerede ise 1/3 ünü oluşturmuştur. Osmanlı'da belediye hizmetlerinin kadılık teşkilatları tarafından verildiğini bu gün az sayıda insan bilmektedir. Kadılara bağlı İhtisap ağaları eli ile gerekli ruhsatlar verilir, esnaf denetlenir, yed-i Vahit (NARH uygulaması) kuralını ihlal eden esnaf ağır şekilde cezalandırılırdı. Pazara toptan gelen ürünler önce kayda alınır daha sonra ihtisap ağaları eli ile satılmak üzere pazaryeri esnafına adaletli bir şekilde dağıtılırdı. Bu dağıtımdan önce beldedeki vakıf, ihtiyaç sahipleri, şifahanelerin ihtiyaçları bila bedel karşılanırdı. 400 yıl önce her hafta kurulan pazarlarda tutulan kayıtlar günümüzde Osmanlı Tapu Arşivi'nden çıkmaktadır. Bu gün belediyeler yönetim şemasında tanımlanan İktisat Müdürlüklerinin İhtisap ağalığının bu günkü versiyonu olarak tanımlamakta bir beis görmüyorum. Bu belgelerden pazaryerlerinden sağlanan vergi ve rüsum gelirlerinin belirli vakıflara tahsis edilmesi dahi pazaryerlerinin toplum yaşantısındaki rolü ve önemini göstermesi açısından ilginçtir.

Bugün benim yaptığım; Osmanlı dönemindeki örf adetlere dayalı kural ve yöntemlerin günümüz koşullarında revize edilmesinden farklı bir olay değildir. Pazaryerleri konusunda tarihçe iyi anlaşılmasından bu günün sorunlarının anlaşılmasını maalesef mümkün görmüyorum.

TARIM VE ÇEVRE

Caner AKSAKAL¹

ÖZET

Çevre; canlı türlerinin doğal, fiziki, kimyasal varoluş ve yaşam ortamlarıdır. Tüm canlı türlerinde yaşamın olması ve devamlılığı için şu temel çevre değerlerinin biri, her biri ya da bir kaçının bir arada olması gerekmektedir. Bunlar; toprak, su ve havadır. Bununla birlikte cansız varlıklarda çevrenin bir diğer unsurudur. Çevre denince aklımıza canlı, cansız tüm varlıkların oluşturduğu ve aralarında bir uyum, bir doğal ritmin var olduğu birlikteliği anlamaktayız.

Tarım; Bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, bunların kalite ve verimliliklerinin yükseltilmesi, bu ürünlerin uygun koşullarda muhafazası, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanmasını ele alan bilim dalıdır. Diğer bir ifade ile insan besini olabilecek ve ekonomik değeri olan her türlü bitkisel-hayvansal ürünün bakım, besleme, yetiştirme, koruma ve mekanizasyon faaliyetlerinin tamamı ile durgun sularda veya özel alanlarda yapılan balıkçılık faaliyetlerinin tümüdür.

Özellikle 17.yy da sanayileşme ile ortaya çıkan ve enerji temini için kullanılan fosil yakıtlar, nüfus artışı ve kentleşme ile ortaya çıkan her türlü kirlilik ve atıklar çevre değerlerinden hava, toprak, su kaynaklarında bozulmaya, kirlenmeye, CO2 salınımı ile küresel ısınma ve iklim değişikliklerine sebebiyet vermiştir. Bu da canlı türlerinin yaşam alanlarını olumsuz olarak etkilemiştir. Günümüzde çevre sorunundan anlaşılan hava, toprak ve su kaynaklarının kirlenmesidir.

İnsanoğlunun ilkel aletlerle toprağı işleyerek elde ettiği ürünler ile yaşamını sürdürürken, sanayileşme, nüfus artışı ve kentleşme ile geniş alanlarda modern alet ve makinalarla üretime başlaması, yanlış toprak işleme ve sulama, zirai mücadele uygulamaları çevre değerlerinden toprağa ve suya ilk olumsuz çevresel etkiyi ortaya çıkarmıştır.

Günümüzde Tarım ve Çevre ikileminden anlaşılan, Tarımsal faaliyetlerin çevre değerleri üzerine olan olumsuz etkisinin türü, şekli ve süresi anlaşılırsa da, çevre değerlerinin tarımsal faaliyetler dışında ki sebepler ile bozulması ile bozulan çevrenin tarım üzerine olumsuz etkisinden de söz edilmektedir. Bu kapsamda bu raporda tarımsal üretim ve teknolojilerinin çevre değerleri (toprak, su, hava) üzerine olan olumsuz etkileri ortaya konulacaktır.

Toprak, su, tarım, çevre birbirleriyle etkileşim içindedirler. Bu etkileşim iyi yönde olabileceği gibi kötü yönde de olmaktadır. Koruyucu politikaların desteklenmesiyle, tarımın sürekli genişlemesi ve yoğunlaşması sonucunda, pek çok ülkede çevre problemleri oluşmuştur. Koruma politikaları geliştirilirken, uzun vadede, sektörler bazında (tarım, inşaat, endüstri, enerji, taşımacılık, konut) geleceğe yönelik kararlarda mutlaka çevresel etkilerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tarımsal Üretim ve Teknolojileri; Bitkisel Üretim ve Tesisleri(Meyve sebze, Bağcılık, Örtü Altı Yetiştirme, Tarla bitkileri, Süs Bitkileri Şeker Fabrikaları, Çay Fabrikaları, Salça Fabrikaları vb.)

Hayvansal Üretim ve Teknolojileri ; (Büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, Kanatlı Hayvan Yetiştiriciliği, Arı, İpek Böceği, Su Ürünleri Yetiştiriciliği, Kesimhaneler, Süt Ürünleri İşleme Tesisleri, Bitkisel Yağ Üretim Tesisleri, Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştirme ve İşleme Tesisleri vb.)

BİTKİSEL ÜRETİM ve ÇEVRE

Tarım alanlarının miktarı, artan nüfusa bağlı yapılaşma, endüstri ve sanayileşme gibi nedenlerle yıllar için düşüşe geçmiştir. Tarım alanlarının daralmasına paralel olarak ekili-dikili alan da azalma göstermektedir

Bitkisel üretim, basit tanımı ile tohum ve toprak kullanılarak bitkisel materyal üretimidir. Türkiye’de toplam 23,6 milyon hektar tarım alanında yıllara göre değişmekle birlikte 2016 yılı itibarı ile 140 milyon ton bitkisel ürün üretilmektedir.

¹ TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Üyesi

Bitkisel üretim ve işleme faaliyetlerinde oluşan çevresel etkiler;

- Tarımsal işletmelerde kullanılan alet ve ekipmanlardan kaynaklı lastik, akü ve endüstriyel yağ atıkların havaya suya ve toprağa karışması.
- Toprak ve arazi durumuna göre toprak işleminin yanlış yapılması ile sel ve erozyonun ortaya çıkması.
- Toprağın tuzlulaşması ve çoraklaşmasına ve su kayıplarına sebep olacak yanlış sulama metotlarının uygulanması.
- Zirai mücadele ilaçlarının, bitki gelişim düzenleyicilerinin uygun dozlarda, gerektiği zaman, gerektiği miktarda kullanılmaması. (pestisit kalıntısı)
- Aşırı ve yanlış gübreleme ile oluşan inorganik nitrat kirliliği.
- Bazı ürünlerin hasadında oluşan toz emisyonları.
- Hasat sonrası uygulanan anız yakmaları.
- Zeytinyağı üretim tesislerinde oluşan zeytin kara suyu ve prinanın işlenip aratılmamasından kaynaklı alıcı ortama yapılan deşarjla oluşan kirlilikler.
- Bitkisel ürünlerin ambalaj ve işleme tesisleri ile üretim alet ve makinalarından kaynaklı evsel, sanayi ve kontamine katı ve sıvı atıklar.
- Bitkisel üretim ürünlerinin endüstriyel olarak işlenmesi için kurulan fabrika ve işletmelerden kaynaklı atık su, gürültü, gaz ve toz emisyonları.

HAYVANSAL ÜRETİM VE ÇEVRE

Hayvansal üretim, hayvansal ürünlerin üretilmesi için çiftlik hayvanlarının yetiştirilmesi, çoğaltılması, bakım beslenmesi yapılarak et, süt, bal üretimidir.

Türkiye’de 2018 yılı itibarı ile 17.2 milyon adet büyükbaş, 46.1 milyon adet küçükbaş, 229.5 milyon adet et tavuğu, 124 milyon adet yumurta tavuğu,

2017 yılı itibarı ile 276.502 ton iç su ve denizlerde, 630.820 ton avcılık ve yetiştiricilik olarak su ürünleri toplam üretimi yapılmaktadır.

Hayvansal üretim faaliyetlerinde oluşan çevresel etkiler;

- Büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştirme tesisleri, kanatlı kümeslerinin inşaat ve yapımı sırasında oluşan gürültü, toz araçlardan kaynaklı lastik vs. atıkların oluşumu.
- Çayır, mera ve otlak alanlarının yanlış kullanımı.
- Büyükbaş, küçükbaş, kanatlı yetiştirme tesislerindeki hayvanlardan kaynaklı dışkı, idrar atıkları (dışkı, fermantasyonu sağlamadığı sürece atık kapsamındadır. Fermantasyon ile organik çiftlik gübresi niteliği kazanmaktadır.)
- Büyükbaş, küçükbaş, kanatlı yetiştirmesi ve taşınması ile açık sistem tesis edilen hayvan barınak ve ağıllarındaki hayvanların dışkı ve idrarlarından kaynaklı azot oksit ve koku oluşumu.
- Özellikle geviş getiren hayvanların bağırsak fermantasyonlarından kaynaklı metan emisyonları.
- Büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştirme tesislerinde hayvan sağlığı amacı ile kullanılan ilaç ve koruyuculardan kaynaklı tehlikeli atıklar.
- Su ürünleri yetiştiriciliğinde aşırı yemlenmeden kaynaklı yem atıkları ile kıyı ve denizel ortamda ortaya çıkan lojistik, ilaç ambalaj atıkları.
- Yem depolamadan kaynaklı sular, yükleme ve indirme, canlı hayvan barındırma, besleme ve sulama, atık yönetim tesisleri ve gübrenin toprağa uygulanmasından kaynaklı noktasal kaynaklı olmayan kirlenmeler,
- Yüzey ve yeraltı sularının, besin maddeleri, amonyak, çökelti, böcek ilacı, patojenler ve ağır metaller,

hormonlar ve antibiyotikler gibi yem katkıları ile kontamine olma riski.

- Hayvan yetiştirme tesislerinde (biyosidal) dezenfekte edici ajanlar, antibiyotikler ve hormonal ürünler gibi tehlikeli maddelerden kaynaklı kirlenmeler.
- Büyükbaş, küçükbaş, kanatlı kesimhane ve balık işleme tesislerindeki kemik atıklarının işlendiği rendering tesislerinden kaynaklı koku, atık su oluşumu.
- Büyükbaş ve küçükbaş hayvan kesimhanelerinde oluşan barsak ve işkembe muhtevası, koku, kan ve yıkama ve temizleme sularının aratılmamasından kaynaklı su ve toprak kirliliği.
- Süt işleme tesislerinden kaynaklı peynir altı sularının arıtılmadan deşarjı ile alıcı ortamda (toprak, dere, deniz, göl) oluşan kirlilikler.

SONUÇ

Dünyada ve ülkemizde artan nüfusa yetecek kadar besin maddesi üretiminin temini, günümüz insanın önemli bir sorunu haline gelmiştir. Bu kapsamda birim alandan alınan verimi artırmak için geliştirilen tarım tekniklerindeki özensiz uygulamalar, yaşam ortamlarında ve çevrede olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak da toprakta, suda ve havada kirlilikler meydana gelmiştir.

Çevresel kirliliklerin tamamı sanayi kaynaklı olmamakla beraber; sanayi, turizm, konut, enerji, madencilik, ulaşım, tarımsal üretim ve işleme tekniklerinden de kaynaklıdır.

Tarımsal faaliyetlerde yeterli çevresel etki önlemleri alınmasa havada, toprakta ve suda kirliliklere sebep olarak yaşam alanları elden çıkacaktır. Bu bağlamda; çevrenin geri dönüşmeyecek biçimde bozulup yaşam alanlarının elden çıkmaması, doğal dengenin bozulmaması için Tarımsal üretim biçimi ve türüne göre ortaya konulacak çevresel etki önlemlerinin alınması gerekmektedir.

Toprak, hava ve su ile ilgili yürürlükteki yasal mevzuatların uygulamasının mutlaka sağlanması gerekmektedir.

Bu kapsamda ülkemizdeki tarımsal üretimde çevreye olumsuz etkisi olan unsurlara karşı ne tür önlemlerinin alınacağına dair bir eylem planı geliştirilmelidir. Tarımsal ürün yetiştiriciliğinin yapıldığı alan ve havzalarda yapılacak bir çalışma ile Çevre Durum Raporları hazırlanarak buna göre ekim dikim ve tarım teknikleri geliştirilerek uygulanmalıdır.

TARIMDA GERİLEME ve KÖY MEKÂNINA YANSIMASI

MUSTAFA SÖNMEZ¹

GİRİŞ

Köy ya da kent, yerleşim yerlerinin mekânsal biçimlenişinde, aldığı formda, barınılan konutların mimarisinde, köy ve/veya kentin kamusal alanlarının, mekânlarının şekillenişinde, üretim biçiminin, üretim ilişkilerinin önemli bir yeri olduğu açık.

Konumuz köy mekânı özelinde odaklanırsak, köylerin, genel olarak kırların ana ekonomik faaliyetinin tarım ve hayvancılık olduğu bilinir. Buna, yakın dönemlerde bazı yerlerde turizm de eklendi. Ama yine de köyün, kırın asli ekonomik faaliyet alanı tarım ve hayvancılıktır. Bu üretim faaliyetinin köylüler tarafından yerine getiriliş biçimi, ürünün metalaşma derecesi, pazar ile olan ilişkisi, dolayısıyla bir birikim yaratıp yaratmaması, köylü gelirin yansıması, mekânı da şekillendirir, dönüşümlere yol açar.

Köyde en önemli üretim aracı olan toprağın mülkiyeti, toprak dağılımı, köylü nüfusun tarihsel süreç içinde sınıfsal farklılaşması da köydeki gelir bölüşümünü etkilemiş, bunun devamında konut ve mekânların farklılaşmasında belirleyici olmuştur.

Geçimlik tarım ve hayvancılığın geçerli olduğu zamanlarda ve toplumsal formasyonlarda, tahmin edileceği gibi, köy konutunun mimarisi ve formu, daha çok köylü ailesinin ve hayvanlarının barınmasına imkân verecek basitlikteydi. Köy konutu, yer alınan coğrafyanın doğal imkânlarıyla belirlenen türdeydi. Ormanlık bir bölgenin köy mekânında ahşap, bundan mahrum olanda kerpiç, yer yer taş yapı malzemeleri ile ailenin emek gücü kullanılarak barınma amaçlı konut inşa edildiği biliniyor.

Köyde, feodal bey, ağa, aşiret reisi türü kır egemenlerinin olduğu formlarda, üretim ilişkilerinin ve sınıfsal hiyerarşinin mekâna ve konuta ayrıca yansıdığı da bilinir. Kır egemeni ve ailesi, konak ya da benzeri görece sağlam, geniş, iyi malzemedeki üretilmiş konut(lar) kullanırken, kır egemeninin emrindeki yoksul köylülerin barınakları hem kullanılmış malzeme hem büyüklük açısından daha basit ve ilkelidir.

Kırdaki tarım ve hayvancılığın geçimlik düzeyden “Pazar için üretime” geçişi, dolayısıyla üretilen tarımsal ve hayvansal ürünün metalaşması, ticarileşmesi ile birlikte köy ve mekânı da değişime uğramıştır. Pazar için üretim ister küçük üreticiliğin yaygın olduğu köyde, ister toprağın az sayıda kişi veya ailede toplandığı bir formasyonda, üretimin artırılmasını, ürünün pazara götürülen kısmının çoğaltılmasını, devamında, harcanmaya amade bir fazlanın yaratılmasını da getirdi. Bu fazla ile konutu, pazardan temin edilen daha iyi malzemeler ile mekânı, hatta köyün yol, çeşme, cami vb. kamusal mekânlarını iyileştirmek imkanı da doğdu.

19. YÜZYIL VE AÇILMA

Türkiye kırında, köyünde, pazar için üretimin özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren arttığını, bunu da iç pazarın, kentlerin ihtiyacından çok, dış pazarlar için, ihracata dönük tarım üretiminin ivmelendirdiğini söylemek gerekir. Osmanlı coğrafyasında elbette yerel ve bölgesel pazarlar kurulur, başta başkent İstanbul olmak üzere, büyük kent pazarları için ürün üretilirdi ama bu, dış pazarlara dönük üretim kadar fazlayı motive etmezdi.

19. yüzyılda hızla sanayileşen Avrupa kapitalizminin ihtiyaç duyduğu sanayii için hammaddenin bir kısmı Osmanlı coğrafyasından, kırsalından sağlandı. Kırsalda daha yüksek miktarda üretilen buğday, pamuk, üzüm, incir, zeytin, tütün, ipek kozası vb. tarımsal ürünler, madenler yerli-yabancı tüccar tarafından

¹ İktisatçı-Yazar

köyden alınıp yabancı şirketlerce imtiyazlı olarak inşa edilen demiryolları ile limanlara taşınır ve oradan ihraç edilirdi.

Şevket Pamuk, ihracata dönük tarım konusunda şunlara işaret etmektedir: “1880 sonrası dönemde belli başlı ihraç malları tütün, kuru üzüm incir, ham ipek, ham yün, afyon, buğday ve arpa idi. Önemi daha az olan ve hiç birinin toplam ihracat içindeki payının yüzde 5’i aşmadığı ürünler ise meşe palamudu, fındık, pamuk ve zeytin yağıydı. ...Osmanlı ihracatı, İngiltere ve Almanya’nın ithalatında önemli bir yer tutuyordu.” (Pamuk.1984: s. 50)

Yine Pamuk’un TÜİK (eski DİE) yayını olarak 1994’te yayımlanan “19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti” çalışmasında ihracatın seyriindeki tırmanış dikkat çekicidir. Pamuk’un belirlemelerine göre, 1830’da 3,7 milyon İngiliz sterlini olan Osmanlı ihracatı, 1913’e gelindiğinde yaklaşık 7 kat artmış ve 28 milyon İngiliz Sterline kadar çıkmıştır.

Tarımsal ve hayvansal ürün ihracatı, özellikle Ege, Güney Marmara, Akdeniz, Karadeniz gibi limana yakın bölgelerde, Avrupa’ya yakın Rumeli topraklarında ticari tarımı hızla özendirdi ve kırsala görece olarak daha çok gelir aktı. Bu da köyün konutuna, mekânına belli ölçülerde yansıdı.

İhracata dönük tarım, özellikle yabancılarca teşvik gördü. İsmail Tökin, 1934 tarihli “Türkiye’de Köy İktisadiyatı” isimli eserinde bu durumu şöyle anlatır: “Meselâ Alman mensucat sanayiine pamuk tedarik etmek üzere teşekkül etmiş olan «Deutsche Levantinische Baumwollgesellschaft», İzmir ve Adana’daki şubeleri vasıtasıyla pamukçuluğun inkişafı için son beş sene (1905) zarfında müstahsile Mark ikraz etmişti... Şirketlerden maada büyük ihracat tüccarları da müstahsilin iş müsmiriyetini tezyit etmek maksadile aynı suretle hareket etmişlerdi. Türkiye’de muhtelif teşebbüslere yatırılmış ecnebî sermayelerinin de köy iktisadiyatında emtia istihsalinin inkişafında menfaatları vardı. Demiryollarını misal alalım: Demiryollarına yatırılmış sermayelerin kâr getirebilmesi için hatlar güzergâhında zatî iktisat sisteminin yıkılması lâzımdı. H atlar işletme masraflarını ancak emtia istihsalinin inkişafı ile koruyabiliyorlardı. Bunun için demiryolları idarelerinin hat güzergâhlarında emtia istihsalini arttıracak tedbirler aldığı görülmüştür. Anadolu demiryolları idaresi, hat boyundaki köylü ile temasa geliyor, ona kredi, ziraî aletler ve tohum veriyordu.”(-Tökin 1934, s.122)

CUMHURİYETİN İLK YILLARI VE DEVLETÇİLİK, SAVAŞ DÖNEMİ

Bu, ihracata dönük tarım ve bunun köy-kır mekânını etkilenmesi, Cumhuriyetin ilk yıllarında da sürdü. Türkiye, siyasi bağımsızlığın kazanmış olmasına karşın, dünya ekonomisi ile ilişkiler ve işbölümü eskisi gibi devam etti (Sönmez, 1982).

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarında da dünya ekonomisine tarım ürünü ihracatçısı bir ülke olarak katılımını sürdürdü. İhracatın, dönemin milli geliri içindeki payı yüzde 11’e yaklaşıyordu. Tarımsal üretimden dışarıya satılan kısım yüzde 20’ye yaklaşıyordu. Bu oran, Cumhuriyet öncesi 1908-1914 döneminde yüzde 14 idi (Keyder. 1982).

Çağlar Keyder, Cumhuriyetin ilk yıllarında demiryolları ile tarım merkezleri bağlantısını özellikle vurgulamakta ve şöyle demektedir: “Batı Anadolu’nun ürettiği tarımsal artığın dışarıya akıtıldığı İzmir’i zengin hinterlandına bağlayan Ege demiryolları açıkça daha büyük miktarda ürünü Avrupa pazarlarına aktarabilmek amacıyla inşa edilmişti. İstanbul’u Şam’a bağlayan demiryolu hattı ise Anadolu’nun belli başlı tarım merkezleri olan Eskişehir, Afyon, Konya ve Adana üzerinden geçiyordu. Bu demiryolu ayrıca Ankara’ya bağlıydı.”(Keyder,1982 s. 47)

Ancak 1929 dünya iktisadi buhranı ile birlikte dünya ticareti daralıp tarım ürünlerine talep de düşünce, Türkiye’nin ticari tarıma açık köy ekonomisi bundan olumsuz etkilendi. İhraç edilen ürün emecek bir iç pazar, büyüyen bir kentleşme henüz yoktu. Kentleşme oranı yüzde 20’lerin bile altındaydı. Köy ekonomisinin dünya buhranı ile gelen bu darboğazı, 1930’ların devletçilik politikaları ile biraz olsun hafifletildi. (Boratav, 1974). Üç beyaz; un, şeker, tekstil fabrika yatırımları köylünün buğdayına, pamuğuna, şeker pancarına bir talep yaratırken Ege’deki Tarış örgütlenmesi de Ege köylüsüne ve tarım ürünlerine dayanak oldu (Tarih Vakfı-Tarış, 1993)

İkinci Dünya Savaşı yıllarında hem 4 yıla uzanan silahlı savaşa alınma zorunluluğu ile köylü işgücünün üretimden kopması hem ekonominin, talebin daralması ile köylülük zor dönemler yaşadı. Durumu, Cem Eroğul şöyle aktarmaktadır: “Harp yılları büyük bir kıtlık dönemi olmuştu. Köylüler jandarma baskısından şikayetçiydiler”(Eroğul 1970:s.55). Bu hoşnutsuzluklar, köylü seçmenin desteğini de alan Demokrat Parti’yi 1950’de iktidara getirmekte etkili olacaktı.

1950’LERDEN 1980’LERE

İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen dünya ve ülke koşulları, köy ekonomisine, köylü mekânına da yansdı. Dünya Bankası ve IMF üyeliğinin ardından dünya kapitalizminin işbölümüne uygun davranması beklenen Türkiye’ye işbölümünde uygun gösterilen işlerden biri tarıma ağırlık vermesiydi. Türkiye “mukayeseli üstünlük” kuramı gereği, sahip olduğu tarım ve hayvancılık potansiyelini geliştirip bunlardan daha çok ihraç edip döviz sağlayabilirdi. Geçimlik tarım bölgelerini pazara açmak, sulanabilir arazileri çoğaltmak, tarıma modern makineler, traktör ve teknolojiyi sokmak, üretilen ürünü en etkin biçimde pazarlara ulaştırmak gibi öneriler çerçevesinde, Dünya Bankası kredileri bu amaçlara dönük yönlendirildi. Devlet Su İşleri aracılığıyla birçok sulama amaçlı baraj inşası başlatılırken Karayolları Genel Müdürlüğü en ucra tarım bölgelerine kadar yol yapımına girişti. Ziraî Donatım Kurumu çiftçiyi traktör, yapay gübre, modern tarım ilaçları ile donatmak üzere örgütlendi ve bu adımların çoğu düşük faizli, uzun vadeli uluslararası krediler ile gerçekleşti (Sönmez,1982).

Tarıma sağlanan bu motivasyon, beraberinde tarımda büyüme, ihracata dönük tarımda hızlanmayı, köylerde de birçok değişimi beraberinde getirdi. Tarımın makinalaşması, kırdaki işgücünün bir kısmını işsiz bırakınca kentlerde hızlanan inşaat ve sanayi faaliyeti de işgücü talebini artırınca, köyden kente göçler hızlandı. Özellikle İstanbul, köylülerin önemli göç adresi oldu. Kente gelenlerin barınma sorunlarını çözmek için hemşeri dayanışması içinde gecekondu yapımına hoşgörü bulmaları, köyden kente göçü kışkırtan bir başka etken oldu (Tarih Vakfı, 1993).

Özellikle 1960’lı yıllardan başlayarak başta Almanya’nın olmak üzere Avrupa’nın işgücü talebi, bu kez köyden Avrupa sanayi ve maden kentlerine göçü getirdi. Köyler biraz daha tenhalaşmaya başladı. Köy, yavaş yavaş göçen genç nüfustan geriye kalan yaşlıların mekânı oldu.

Çizelge 1. Kır-Kent Nüfusu:1970-2012

	<u>Toplam Nüfus</u> (Bin Kişi)	<u>Kent Nüfus Oranı</u> (Yüzde)	<u>Kır Nüfus Oranı</u> (Yüzde)	<u>Dönemler</u>	<u>Kentleşme Hızı</u> (Yüzde)
1970	35.605	28,7	71,3	1965-1970	5,3
1975	40.348	32,9	67,1	1970-1975	5,4
1980	44.737	35,9	64,1	1975-1980	3,9
1985	50.664	45,9	54,1	1980-1985	7,7
1990	56.473	51,3	48,7	1985-1990	4,5
2000	67.804	57,0	43,0	1990-2000	2,9
2007	70.586	70,5	29,5	2000-2007	3,7
2008	71.517	75,0	25,0	2007-2008	7,8
2009	72.561	75,5	24,5	2008-2009	2,2
2010	73.722	76,3	29,0	2009-2010	2,6
2011	74.724	76,8	23,2	2010-2011	2,1
2012	75.627	77,3	22,7	2011-2012	1,9

KAYNAK: TÜİK, Kalkınma Bakanlığı

(1) 1970-2000 yılları arasındaki sayım sonuçlarıdır. 2007-2014 yılları Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileridir.

(2) Kent 20.000 ve daha fazla nüfusu olan yerleşmedir.

1970'lerin başında 35,6 milyon nüfusu olan Türkiye'nin yüzde 71'i kırlarda yaşıyordu. Burada kır tanımınının 20 binden düşük nüfusu olan yerleşmeleri kapsadığını hatırlatmak yerinde olacaktır. Tarımın daha çok pazara, hem iç tüketime hem ihracata yönelmesi, bunun görece daha modernleşmiş bir tarım biçiminde icrası, yanı sıra, devletin yol, baraj, sulama, elektrik, banka kredisi, gübre desteği, zirai mücadele gibi destekler vermesiyle, tarıma, köylere giren gelirden görece artış oldu. Bununla beraber köy nüfusunun bir kısmı kentler, hatta yurt dışına göçü tercih etmeye, ya da kırı tam terk etmeden, kentte de gelir, varlık sağlayacak bir alan açmaya başladı. Köy mekânı, konut, bu değişimden elbette etkilendi.

Köylerin kentlerle ulaşımı, iletişimi, arttıkça etkileşim daha çok hızlandı. Geleneksel konut inşası yerini yavaş yavaş tuğla, çimento, demir kullanılan yeni inşaatlara bırakmaya başladı. Köye gelen karayolu, içme suyu, elektrik gibi kolaylıklar, konutun, köy mekânının formunu da değiştirmeye başladı (Eres, 2016).

Çok partili hayat, köylü seçmenin iktidarı belirlemede giderek artan önemi, iş başına gelen iktidarların köye dönük yatırım ve köylü seçmeni özellikle seçim arifelerinde memnun kılma çabasını artırdı. Önce 1950'lerde Demokrat Parti, ardından merkez sağı temsilen 1960'lar ve 1970'lerde Adalet Partisi, bazen tek başına, bazen koalisyonlarla yönettiği Türkiye'de 1980'e kadar olan dönemde tarımı, köylüyü memnun tutacak politikaları uygulamaya, eldeki bütçe imkanları dâhilinde çaba gösterdiler. Bunlar da köye ve köylü gelirlerine yansdı.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı kapitalizmi içinde yer alarak uygulamaya başladığı makroekonomik politikalar, 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca "Planlı dönem" adı altında daha sistematik bir biçimde uygulandı. "İthal ikameci büyüme" adı verilen bu çerçevede, sanayinin ön plana alındığı görüldü. İthalata dayanan sanayi ürünlerini içeride üretip bunu gümrük duvarları ile dış rekabette koruma ve iç tüketicilere satma esasına dayanan bu büyüme modelinde, tarım, hem sanayiye hammadde üreten hem de sanayinin mallarını kullanan bir aktör olarak yer aldı.

Özellikle başta gıda ve tekstil sanayilerinde yoğunlaşan sanayi için kalabalıklaşmaya başlayan kentler kadar, köyler de potansiyel pazarlardı. 1960'ların sonlarından itibaren beyaz eşya giderek otomobil üretimi, yine kentler kadar köyleri kapsama alanına aldı. Köylerin elektrifikasyonu, içme

suyunun konutların musluklarına kadar ulaşması daha çok önem kazandı. Bu hizmet arzı, özellikle devletin görevleriydi. Ama devlet, ayrıca, köylünün bu malları alıp tüketebilmesi için ürettikleri tarım ve hayvansal ürünlere destek politikaları da geliştirdi. İzlenen taban fiyatları, özellikle seçim öncesi yıllarda köye görece daha çok gelir girmesini sağladı.

Görece artan gelir, köylünün tarımda tutunması ve tarımcı olarak köyde ikameti anlamına geliyordu. Köylü bu yeni tüketim kalıpları ile köyde yaşarken köyü de değiştiriyordu. Buna, konutundan başlıyordu. Eski tarz konutları yıkıp yenisini inşa ederken, geleneksel hızla tahrip oluyordu. Köyün okulu, camisi, meydanı, kamu kurumları, köye yeni bir format kazandırıyor, özellikle pazar ile yakın ilişkisi olan tarım geliri dışında, köye yakın madenlerde, yol-baraj inşaatlarında, sanayide ücretli emek olarak çalışan köylü, haneye tarım geliri yanında ikincil gelirler katarak "orta köylü", yer yer "Üst-orta köylü" durumuna da geliyordu. Buna bir de büyük kentte kazanılanı, hele ki yurt dışından döviz biriktirerek köye aktarılanları eklediğinizde, birçok köyün durumu bir hayli farklılaşıyordu. 1980 sonrası turizm yatırımlarının artması özellikle Akdeniz, Ege sahil köylerinde tarımsal arazilerin turizm yatırımları için satın alınması, bu bölgelerde daha farklı dönüşümleri beraberinde getirdi.

1980 öncesine kadar uygulanan ithal ikameci ekonomi politikaları, iç pazarı hedeflerken ihracatı, dolayısıyla döviz kazanımını kulak arkası etti. İthal ikameci sanayiler, gümrük duvarları ile dış rekabette korunurken kullandıkları makine, teçhizat, ara malı, enerji yönünden ithalat bağımlılıkları sürüyor ve bu ithalat için gerekli döviz 1980'lerin sonlarına gelindiğinde artık bulunamıyor, ülke sık sık ödemeler dengesi açıkları veriyordu. İthal ikameci politikayı bir dizi sübvansiyon ve açık bütçe politikalarına dayanarak sürdüren iktidarlar, hızla artan Hazine açıkları nedeniyle yüzde 100'lere dayanan enflasyonlar yaşamaya başladılar (Sönmez, 1982).

1980 SONRASI NEOLİBERALİZM VE TARIM

İthal ikameci politika, artık köylünün tarım ürünlerine uygulanan taban fiyatı desteklerini de kaldıramıyordu. Tıkanan ekonomi, kredi temini için Uluslararası Para Fonu'na (IMF) gittikçe, Hazine açıklarına neden olan kamu iktisadi teşebbüsleri, belediye, sosyal sigorta, merkezi bütçe açıklarının yanında beşinci olarak, tarıma verilen desteklerin yol açtığı açıklara parmak basılıyor ve bunların ar-

tık daraltılması, bazılarının iptal edilmesi gereğinden söz ediliyordu.

Ağırlıklı IMF ce hazırlanan 24 Ocak 1980 Kararları isimli acı reçetenin içinde tarıma tırpan önemli bir yer tutuyordu.

1980 sonrasında tarım, adeta geriletildi. Bu, köyün de gerilemesi demektir. Tarıma dönük tasfiye politikaları birkaç koldan yürütüldü. Hazine'ye yük oluşturduğu iddiasıyla ürün destekleme politikaları sıkılaştırıldı, destek miktarı azaltıldı. Başta tütün olmak üzere bazı ürünlerin ekimi sınırlandırıldı ve çiftçiye ekmeme karşılığı Doğrudan Gelir Desteği (DGD), adı altında bir tazminat ödendi. Tarımsal istihdamı hızla daraltan DGD sisteminin radikal bir biçimde uygulanması; tarımın ticaret hadlerinin (TTH: tarım/sanayi fiyat endeksinin) sürekli ve adeta geri dönüşsüz biçimde tarım ve çiftçi aleyhine döndürülmesi ile devam ettirildi. Bunun yanında; tarım tüketicisi diğer tüketiciler gibi, dolaylı vergilerle sağlandı. Böylece görünür desteklerin görünmez yollarla fazlasıyla geri alınması; tarımın finansmanının daraltılması ve kredi reel faizlerinin yükseltilmesi gibi önlemler, tarımı zayıf düşürmeye başladı.

1980'lerde 24 Ocak Programıyla köklü bir biçimde tarım aleyhine estirilen rüzgârlar ANAP iktidarını takip eden koalisyonların bir nimeti olarak 1990'lar da inişli çıkışlı bir seyir izledi, seçmen memnuniyeti kaygısı, zaman zaman tarıma yaradı. Ancak 1998'den başlayarak yüksek enflasyon ile birlikte tarımın aleyhine sanayinin lehine seyreden tarım/sanayi fiyatları, tarımı hızla yoksullaştırmaya başladı. Özellikle 2000 IMF/Dünya Bankası Programı sonrası izlenen politikalar, hep tarım aleyhine gelişme gösterdi. Böylece tarımdan tarım dışına değer aktarımının düzeneği kalıcılaştı.

1 Ocak 2000 yılında yürürlüğe sokulan IMF Programı yalnızca bir istikrar programı değildi. Program, kapsamlı bir yeniden yapılandırmayı da içermekteydi. Oğuz Oyan, bunu şöyle ifade etmektedir: " Bunun, finansal sistem, KİT sistemi ve tarımsal yapı olmak üzere üç önemli ayağı bulunmaktaydı. KİT sisteminin tasfiyesi, çok sayıda tarımsal KİT'ler nedeniyle doğrudan doğruya tarımı da ilgilendirmekteydi. Finansal sistemdeki dönüşüm de tarımdakiyle dolaylı bir ilişki içindeydi. Tarıma ilişkin düzenlemelerin bütünü, 1980'li yıllarda dayatılan dönüşümü çok aşan bir kapsamdaydı" Oyan(2018).

Oyan'a göre, tarımda dönüşüm talebi ülkenin ve

tarım sektörünün kendi iç dinamiklerinin zorlamasıyla değil, gelişmiş ülkelerin ve ulusötesi şirketlerin ihtiyaçlarıncı belirlenmişti. "Tarımda Reform Uygulama Programı (TRUP) denilen programın sahibi olan IMF ve DB ikilisi, iktidarlar değişse de dönüşümün içeriği ve hızından ödün vermemiştir. İlk büyük hamleler Ocak 2000- Kasım 2002 arasındaki yaklaşık üç yılda DSP-MHP-ANAP koalisyonu dönemindeydi. Sonrasını AKP iktidarı devralacak ve bu programı büyük bir sadakatle bugüne dek uygulayacağıdır"

Desteklerin azalması ile birlikte, Kürt sorununa barışçı çözümler üretmek yerine "güvenlikçi" politikalarda ısrar, bunun devamı olarak Güneydoğu'daki birçok köy ve mezrada zorunlu göç uygulamasına geçilmesi, can ve mal korkusu ile köylerin terki, tarımsal potansiyelin de körelmesi sonucunu yarattı (Sönmez, 2013).

Tarım, sanayi yerine İstanbul kent rantı iştahına prim verilmesi, destekleri azalan ve üretim teşviği görmeyen çiftçinin motivasyonunu da azalttı. Bu da tarımı önemli bir nüfus için geçim alanı olmaktan çıkardı, köy mekânının tenhalaşmasına yeni boyutlar ekledi.

Tarımsal üretimi gerçekleştiren çiftçi sayısı hızla azaldı. 2000'de 21,5 milyon olan istihdam içinde tarımsal istihdam 7,7 milyon ile yüzde 36'ya yakın bir büyüklüğe sahipti. 2017'ye gelindiğinde istihdam 29 milyonu ama tarımın toplamdaki payı yüzde 19,4'e geriledi (Sönmez,2018).

Tarıma iç destek düzeyi, 2000-2002'de ortalama binde 12 dolayından, 2006 Tarım Kanununun milli gelirin en az yüzde biri (binde 10'u) kadar destek verilmesi hükmüne rağmen 2006-2007'de binde 6'ya düşürüldü, 18 Nisan 2006 tarihinde kabul edilen Tarım Kanunu ile çiftçiye destek yasal güvenceye alınmış gibi oldu ama fiili harcamalar farklı seyretti. Yasada, "Bütçeden ayrılacak kaynak, gayri safi milli hasılanın yüzde birinden az olamaz" denilmesine karşın çiftçi örgütü Türkiye Ziraat Odaları Birliği'ne göre uygulamada destekler, GSYH'nın yüzde 0,56'sında kaldı. 2016-18 ortalaması olarak da binde 4,2 düzeyine geriletildi. Böylece, 2007-2018 döneminde çiftçinin devletten alacaklı kaldığı destekleme miktarı 120 milyar TL'yi buldu (Oral, 2019).

Tarımsal hasılanın GSYH içindeki payı 2000'de yüzde 12'den, 2009'da yüzde 8,1'e, 2016'da yüzde 6,2'ye geriledi.

Tarıma verilen destekler, dolaylı vergiler aracılığıyla

la da geri alınıyor. Örneğin AKP döneminde bu doruğa çıktı ve yalnızca tarımın kullandığı mazot üzerinden alınan ÖTV ve KDV toplamı, tarıma verilmiş tüm desteklerin yüzde 85'ini buldu. Doğrudan Gelir desteği, DGD ise, 18 milyar TL'yi ancak buldu. Ama bunun karşılığında 3 milyon hektara yakın toprak, ekim alanı dışında tutuldu ve 2,5-3 milyon çiftçi, üretimden dışlandı (Oyan:2018).

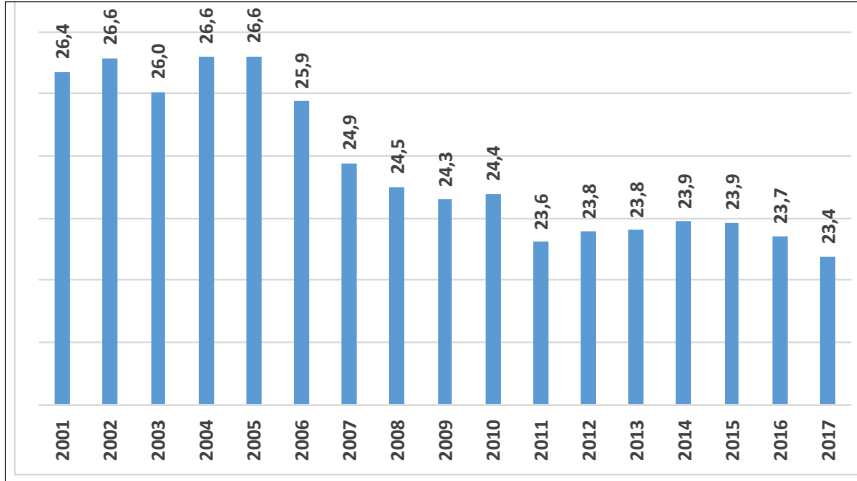
Tarım dış ticarete de açık vermeye başladı. Cumhuriyet tarihinde ilk kez uzun dönemli bir "olumsuz bakiye" dönemine giren tarım 2003-2017 arasındaki 15 yılın 13 yılında dış ticaret açığı verdi. Dönem toplamı olarak açık 21 milyar dolara yaklaştı.

Tarımsal girdi üretimi ve/veya destekleme alımında görevli KİT'ler, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, Tarım Bakanlığı birimleri, tohum üretim istasyonları, vs. işlevsizleştirilerek tarım adeta kötürüm duruma getirildi. Özellikle genç kuşak kırsal nüfusun tarımı deneyimlemeden kentlere akması dikkat çekiyor. Tarım Bakanlığı, ortalama çiftçi yaşını 55 olarak tahmin ediyor. "Genç çiftçi" yetiştirilmesi için başlatılan ve gençlere 30 bin TL (Yaklaşık 6 bin USD) hibe verilmesinden ibaret projeler ise sonuç vermekten uzak görünüyor (Sönmez 2019).

Kırsalda yaşanan nüfus ve üretimsizlik, tarımsal alanların ciddi oranda boş kalmasına neden olduğu gibi tarım alanları, özellikle kent merkezlerine yakın olanlar, inşaat arsasına dönüştü.

TÜİK tarım verilerine göre toplam tarım alanları 2001 yılında 41 milyon hektar iken 2017 yılında 38 milyon hektara geriledi. 2001 Tarım sayımına dayanan çayır ve mera alanları dışarıda tutulduğunda, tahıl, sebze, meyve ekilen ve nadasa bırakılan alan toplamının 2001 yılında 26,4 iken 2017 sonunda 23,4 milyon hektara indiği anlaşılmaktadır.

Tarım alanının bu kadar kısa sürede yüzde 13 dolayında azalması endişe verici.

Grafik 1. Tarım alanları (çayır mera hariç, milyon hektar)

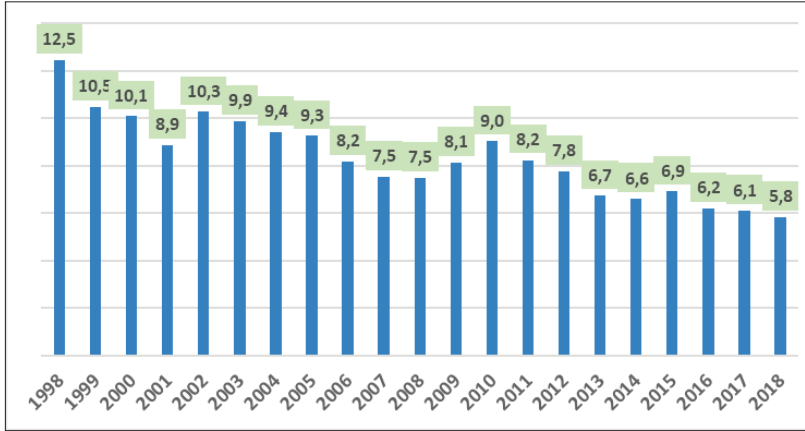
Sulama altyapısı da yetersiz. Tarım alanlarının ancak üçte birinde sulu tarım yapılması ise bir diğer önemli sorun.

2018-2019 KRİZİNDE TARIM

Tarım sektörü, 2018-2019 kriz yılında özellikle gündem oldu. Kentlerde yaşanan yıllık yüzde 30'ları aşan gıda enflasyonu bunda etkili oldu denebilir. Sert fiyat artışları karşısında AKP rejimi, özellikle gıda ürünlerindeki artışı, ithalatta terbiye etme gibi sonuç vermeyecek bir önlemlerle uğraşırken yüzleşmekten kaçtığı asıl sorun, tarımsal ürün arzı yetersizliği ve tarımsal üretim ve yatırımla ilgili geleceğin pek umut verici olmaması.

Bu durum, Merkez Bankası'nın 2018 Üçüncü Çeyrek Enflasyon Raporu'nda şöyle ifade edildi: "Türkiye'de işlenmemiş gıda ürünlerinde zaman zaman ortaya çıkan arz açıklarının ani ve yüksek fiyat artışlarına sebebiyet vermesi asıl itibarıyla yapısal faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu noktada, etkin ve dinamik bir tarımsal üretim planlaması yapılamaması önemli bir yapısal sorun olarak görülmektedir. Üretim planlaması yapılabilmesi için tarımsal istatistik, rekolte tahmini ve erken uyarı sistemi altyapısının güçlendirilmesi gerekmektedir."

Üreticinin tarımdan uzaklaşması artarken, terbiyevi ithalatla üretici daha da soğutuluyor. Bunun sonucu, tarımın milli gelirdeki payının hızla azalması oldu. Bu pay, 1998'de yüzde 12,5 iken 2017'de yüzde 6'ya kadar indi, 2018'de ise bu pay yüzde 5,8'e kadar geriledi.

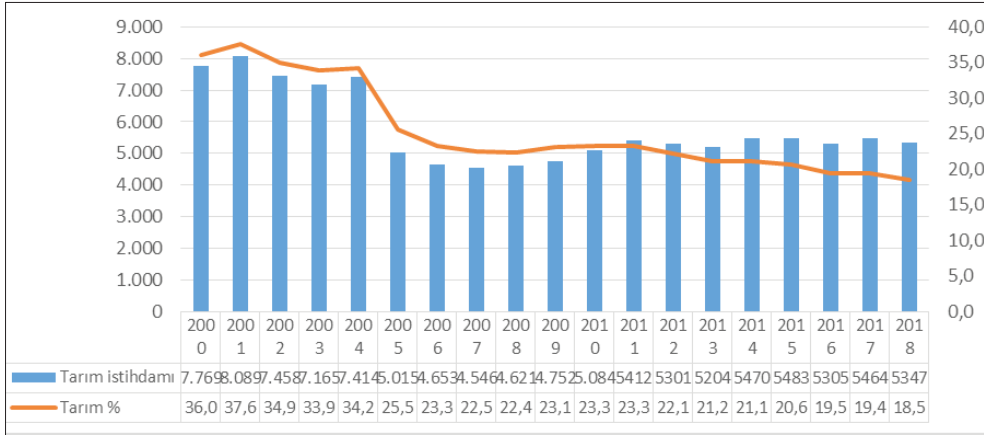

Grafik 2. Tarımın GSYH'daki payı, 1998-2018,%)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

2018'de faiz dışı bütçe harcamaları yüzde 22'ye yakın artarken tarım destekleri yüzde 14 artabildi ve tarıma desteğin toplam bütçe harcamalardaki payı yüzde 2'yi bulmadı bile. Oysa tarımsal istihdam, ülke istihdamında yüzde 19'a yakın paya sahip ve bütçeden aldığı destek yüzde 2'yi bile bulmuyor.

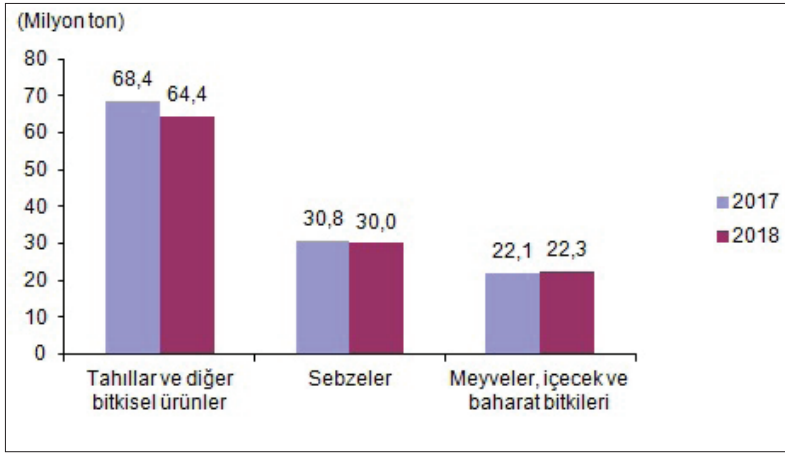
Başka bir ifadeyle, tarımdaki istihdam 17 yılda 2,4 milyon azalarak 2018'de 5,3 milyona geriledi.

Grafik 3. Tarım istihdamı ve toplam istihdamdaki payı (bin kişi, %)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

Yıldan yıla dışa bağımlı hale getirilen tarım ve hayvancılık, döviz fiyatının sert artış gösterdiği 2018'de üretim düşüşleri gösterdi. Birçok bitkisel ve hayvansal ürün üretimi azaldı. Döviz fiyatlarının ardından TL faizlerinin yükselmesi ile kaynak sorunu daha da ağırlaşan çiftçi, yaşadığı doğal afetlerden de olumsuz etkilendi.

Grafik 4. Bitkisel üretim, 2017,2018

Kaynak: TÜİK

Üretim miktarları, 2018 yılında bir önceki yıla göre tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde yüzde 5,8, sebzelerde yüzde 2,6 azaldı. Üretim miktarları 2018 yılında yaklaşık olarak tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde 64,4 milyon ton, sebzelerde 30 milyon ton ve meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde 22,3 milyon ton olarak gerçekleşti. Tahıl ürünleri üretim miktarları 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 4,8 oranında azalarak yaklaşık 34,4 milyon ton olarak gerçekleşti. 2017'ye göre buğday üretimi yüzde 7 oranında azalarak 20 milyon ton, arpa üretimi yüzde 1,4 oranında azalarak 7 milyon ton, çavdar üretimi değişim göstermeyerek 320 bin ton oldu. Baklagillerin önemli ürünlerinden kırmızı mercimek yüzde 22,5 oranında azalarak 310 bin ton, yumru bitkilerden patates ise yüzde 5,2 oranında azalarak yaklaşık 4,6 milyon ton olarak gerçekleşti. Sebze ürünleri üretim miktarı 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 2,6 azalarak yaklaşık 30 milyon ton oldu.

Çizelge 2. Temel Ürünler İtibarıyla Tarımsal Üretim (Bin Ton)

	2017	2018	Değiş.%
Hububat: Buğday	21.500	20.000	-7
Arpa	7.100	7.000	-1,4
Mısır	5.900	5.700	-3,4
Baklagiller:			
K.Mercimek	400	310	-22,5
Nohut	470	630	34
Kuru Fasulye	239	220	-7,9
Sanayi Bitk.			
Şeker Pancarı	21.149	18.900	-10,6
Pamuk	943	989	4,9
Tütün	94	80	-14,4
Yağlı toh.			
Pamuk Tohumu	1.507	1.581	4,9
Ayçiçeği	1.964	1.949	-0,8
Yerfıstığı	165	174	5,1
Yumru Bitk. Patates	4.800	4.550	-5,2
Soğan (Kuru)	2.132	1.931	-9,4
Domates	12.750	12.150	-4,7
Meyve:			
Üzüm ve İncir	4.506	4.239	-5,9
Karpuz-Kavun	5.825	5.785	-0,7
Turunçgiller	4.770	4.902	2,8
Fındık	675	515	-23,7
Elma	3.032	3.626	19,6
Zeytin	2.100	1.500	-28,5
Çay	1.300	1.500	15,4

Kaynak: TÜİK, Gıda ve Tarım Bakanlığı

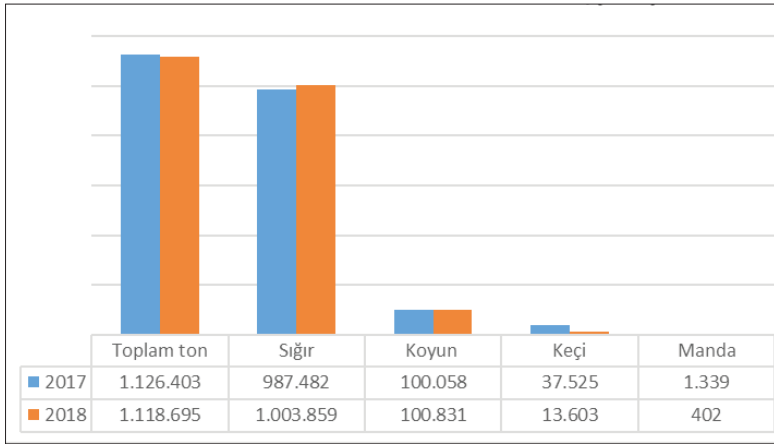
Sebze ürünleri alt gruplarında üretim miktarları incelendiğinde, 2018’de yumru ve kök sebzeler yüzde 2,5, meyvesi için yetiştirilen sebzeler yüzde 2,9 azaldı. Sebzeler grubunun önemli ürünlerinden, kuru soğanda yüzde 9,4, domatestede yüzde 4,7, kavunda yüzde 3,3 oranında azalış oldu. Meyveler içinde, kayısı yüzde 23,9, üzüm yüzde 6,4 oranında azaldı. Turunçgil meyvelerinden mandalina yüzde 6,4 oranında arttı, sert kabuklu meyvelerden fındık ise yüzde 23,7 oranında azaldı.

Bitkisel üretimde 2018’de yaşanan gerileme, hayvansal ürün üretiminde de sürdü. Hayvancılık uzun zamandır gerileme halinde. Mera alanları daralıyor, ot verimi düşük. Endüstriyel yeme dayalı hayvancılık politikası sonucu, yem ham maddesinin yüzde 50’den fazlası ithalata bağımlı, artan dövizle birlikte yem fiyatları da tırmanıyor ve hayvancılığı geriletıyor. Yem sanayinin en önemli girdilerini oluşturan arpanın yeterlilik derecesi yüzde 89, mısırın ise yüzde 88. Bu da yemde ithalata başvurulmasını gerektiriyor.

2019’de kırmızı et üretimi 1 milyon 119 bine ancak yaklaştı ve 2017’ye göre yüzde 0,7 azaldı. 2018’de 5 bin tona yakın daha az et üretildi.

Sığır eti üretimi 2017’ye göre yüzde 1,66 artarak 987 bin 482 tondan 1 milyon 3 bin 859 tona çıktı. Aynı dönemde koyun eti üretimi yüzde 0,8 artarken keçi eti üretiminde sert bir düşüş yaşandı.

Toplam kırmızı et üretimi içinde sadece kesimhanelerde üretilen kırmızı et miktarı 185 bin 324 ton olarak gerçekleşti.

Grafik 5. Kırmızı et üretiminde 2017 ve 2018 (ton)

Kaynak: TÜİK

Son 3 yılın verileri, kırmızı et üretiminde bir düşüş trendi gösteriyor.

2016’da 1 milyon 176 bin ton kırmızı et üreten Türkiye, 2017’de 1 milyon 126 bin ton kırmızı et üretmiş. 2018’de ise 1 milyon 118 bin tonluk bir kırmızı et üretimi söz konusu.

TÜİK’in kırmızı et üretim istatistikleri hesaplamalarına ithal edilen besilik ve kasaplık hayvanlardan elde edilen etler de ekleniyor.

2018’de ithal edilen söz konusu canlı hayvanlardan yaklaşık 400-450 bin ton kırmızı et elde edildiğini de hesaba katarsak aslında 2018’deki kırmızı et üretiminin kabaca 700-750 bin ton seviyelerinde olduğu sonucu ortaya çıkıyor.

Tarım ve Orman Bakanlığı’ndan alınan ve işlenen TÜİK verilerinin güncelliği ve güvenilirliği de sektörde ayrı bir tartışma konusu.

Zira yıllar itibarıyla kırmızı et üretiminde bir düşüş trendine karşın aynı kurumun resmi verileri hayvan varlığında ciddi bir artış olduğuna işaret ediyor.

Örneğin 2016 yılında toplam büyükbaş hayvan varlığı 14,1 milyon iken 2018’de 17,2 milyon gösteriliyor. Yani artış yüzde 22 seviyesinde.

Küçükbaş tarafında da tablo farklı değil. 2016’daki toplam küçükbaş hayvan varlığı 41,3 milyon iken 2018’de bu sayı 46,1 milyon. Artış yüzde 11,6.

Hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvan varlığı artarken, 2016'dan bu yana kırmızı et üretimi artmak bir yana yüzde 5 oranında nasıl azalıyor, anlaşılmaz bir nokta.

2018, tavuk eti üretimi ve yumurta üretimi açısından da pek başarılı geçmedi. Yumurta üretimi ancak yüzde 2 dolayında, et üretimi de yüzde 1 dolayında artabildi.

Çizelge 3. Tavuk ve Yumurta Üretimi 2017-2018

Tavuk yumurtası (Bin adet) -	2017	19 281 196
	2018	19 643 711
	Değ.%	2
Kesilen tavuk (Bin adet) -	2017	1 228 444
	2018	1 228 533
	Değ.%	
Tavuk eti (Ton)-	2017	2 136 734
	2018	2 156 671
	Değ.%	1

Kaynak: TÜİK veri tabanı

Son dönemde fiyatı en çok artan ürünlerden birisi de tavuk eti oldu. Fiyat artışının temel nedeni yem başta olmak üzere girdi fiyatlarındaki artış. İkincisi kırmızı et yerine tavuk etine olan talebin yükselmesi ile fiyatlar arttı. Marketlerin denetlenmeyen, önlenemeyen yüksek kâr hırsı da fiyat artışında etkili oldu.

Tavuk yetiştiriciliğinde maliyetin yaklaşık yüzde 70'ini oluşturan yem hammaddeleri ithal ediliyor. Özellikle tavuk yeminde en çok kullanılan girdilerden biri olan soyada yüzde 96 dışa bağımlı olan Türkiye, fiyat artışını kontrol edemiyor. Döviz arttıkça soyanın, yemin fiyatı artıyor.

Son yıllarda fiyatı düşürme bahanesiyle yapılan yoğun ithalata rağmen, kırmızı et fiyatının beyaz ete göre yüksek olması nedeniyle, tüketici beyaz ete yöneldi. Bir ara görülen şarbon hastalığı sonucu, kırmızı et tüketimi azalırken tüketici bunun yerine tavuk eti tercihine yöneldi. Oluşan yüksek talep nedeniyle fiyatlar da yükseldi. Tarımsal üretimde değer kaybı, girdi maliyetleri yükselirken üretilen ürün fiyatlarının aynı oranda artmaması nedeniyle çiftçilerin gelirinde ciddi düşüş oldu. Bu nedenle üretimi azaltanlar veya tamamen çekilenler oldu. Özellikle 2018'in ikinci yarısında yaşanan döviz krizi, birçok sektörde olduğu gibi tarımı da çok olumsuz etkiledi. Çiftçi gübre, mazot, ilaç gibi günlük veya dönemsel ihtiyacı olan girdileri bile almakta zorlanırken traktör alması da zorlaştı. Bu nedenle traktör alımları düştü ve üretimde buna bağlı olarak azaldı. İç piyasada umduğunu bulamayan traktör satıcıları ihracata yoğunlaştı ve kayıplarının bir kısmını ihracatla telafi etmeye çalıştı.

Kısa adı TARMAKBİR olan T. Tarım Alet ve Makineleri İmalatçıları Birliği, traktör üretim ve satışlarında sert düşüşler olduğunu bildirdi. Satılan traktör sayısı 1 yılda yüzde 54 gerilemiş durumda. Bu, çiftçinin çöküşünün resmidir ve "Tanzim çadırları" şovunun arka yüzündeki gerçektir.

Başak, Erkunt, Tümosan, CNH, Hattat (Hattat, Valtra) firmalarının traktör üretimleri, 2019 Ocak ayında, 2018 Ocak'a göre yüzde 74 gerileyerek 1445 adete düştü.

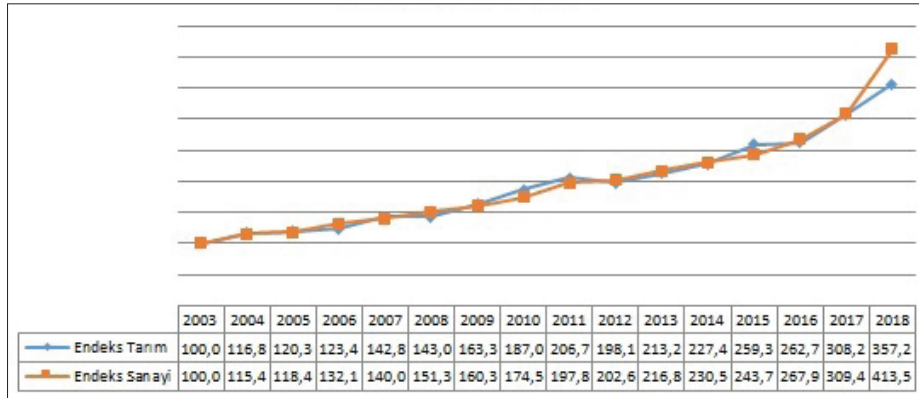
Traktör üretiminde 2017'de 72 bin 32 adetlik üretimle rekor kırılırken 2018'de üretim üçte bir oranında

yüzde 33.8 düşüşle 47 bin 689 adete geriledi. TARMAKBİR'in verilerine göre yıllık bazda traktör üretim sayısı 24 bin 343 adet azaldı. 2017'de toplamda 72 bin 32 adet traktör üretilirken 2018'de üretim 47 bin 689 adede geriledi (Sönmez b 2019).

Yıllık üretim verileri, değerlendirildiğinde 2018 yılı traktör üretimi son 6 yılın en düşük seviyesinde gerçekleşti. Türkiye, 2013 yılında 56 bin 407 traktör üretirken 2014'te 64 bin 342 adet, 2015'te 66 bin 615 adet, 2016 yılında 66 bin 915 adet traktör üretti. Türkiye, 2017'de 72 bin 32 adet üretimle tarihi rekora ulaşıldı. 2017'deki rekorun ardından son 6 yılın en düşük üretimi 2018'de 47 bin 689 adet ile gerçekleşti. TARMAKBİ "in verilerine göre, sadece üretimde değil aynı zamanda trafiğe tescil edilen traktör sayısında da büyük düşüş var. Aralık ayında 3.886 adet traktörün trafik tescili yapılmıştır. Tescil edilen traktör sayısı, bir önceki yılın Aralık ayına göre yüzde 54 azalmıştır.

2018 yılında 48.356 adet trafik tescil işlemi gerçekleşmiş olup, bir önceki yıla göre yüzde 33,6'lık bir azalma olmuştur.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, tarım üreticileri, yani çiftçiler, 2018'de ürün fiyatlarını ancak yüzde 16 artırabildi. Buna karşılık sanayi ürünlerinin fiyatı yüzde 34'e yakın arttı. Bu da tarım ile sanayi fiyatları arasındaki makasın 18 puana çıkması demek. Oysa tarım ve sanayi ürünlerinin fiyatları, 2003'ten 2017'ye kadar birbirine çok yakın seyretmişti. 2018, bir kırılma yılı oldu. Bu kadar sert ayrışma ile birlikte korkulan, tarım üreticisinin küskünlüğünün daha da artması ve çiftçinin üretimden iyice uzaklaşması.

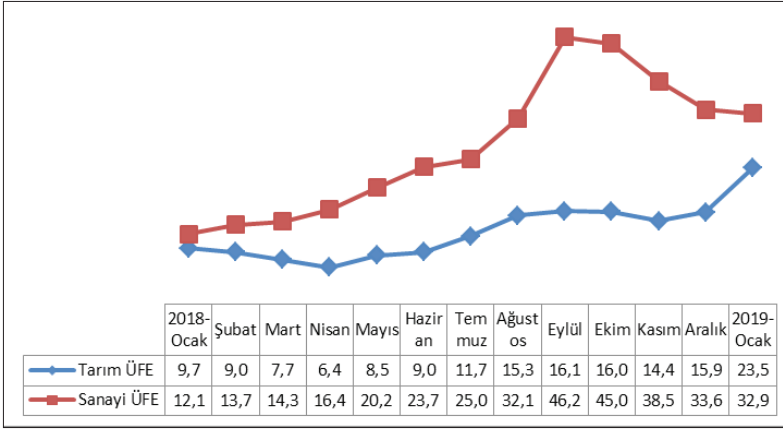

Grafik 6. AKP devrinde tarım-sanayi fiyatları (iç ticaret hadleri)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

2018 boyunca tarım-sanayi fiyat makası, Eylül ve Ekim aylarında 30 puana kadar çıktı, sonra arz eksikliği ile tarım fiyatları artınca görece olarak daraldı.

2019 Ocak ayında özellikle iklimsel sorunlardan yaşanan arz eksikliği, yaş sebze ve meyve fiyatlarında Ocak'ta, sadece 1 ayda yüzde 29'luk artışa yol açtı. Bunun etkisiyle tarımsal üretici fiyat endeksi yükseldi ve Ocak ayı itibarıyla tarım ürünleri üretici fiyat endeksi (Tarım - ÜFE), 2019 yılı Ocak ayında bir önceki yılın Aralık ayına göre yüzde 8,3, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 23,5 artış gösterdi. Böylece aynı dönemde yüzde 33 artış gösteren sanayi fiyatları ile makas 10 puan farka indi. Ancak bu, hala tarımı demotive eden önemli bir makas farkıdır.

Grafik 7. 2018-2019 Ocak tarım ve sanayi fiyat makası (yıllık %)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

SONUÇ YERİNE

Köy mekânının şekillenmesine doğrudan etki eden, köye ait başat üretim faaliyeti olan tarım ve hayvancılık, Türkiye özelinde düzenli bir gerileme içindedir. Batı kapitalizmi ile entegre olmaya başlanan 19. Yüzyıl ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ihracata dönük üretimin özendirildiği tarım ve hayvancılık, kısa sürede köye giren geliri, özellikle Ege, Akdeniz, hatta Karadeniz gibi denize, limanlara yakın yörelerde canlandırdı ve köye giren gelirdeki artışlar, köydeki konut başta olmak üzere köy mekanında değişimi, yer yer kaliteyi getirdi. Bundan uzak kalan, geçimlik tarım ile uğraşan Doğu, Güneydoğu Anadolu ve karasal Anadolu'da ise köyler, kapalı yapılar olarak kalmaya devam etti.

1929 krizi ile tarım ürünlerine talebin azalması, ticari tarıma açılmış köylerde ciddi travmalara yol açarken 1930'lar boyunca uygulanan devletçi sanayileşme politikaları, tarımı kısmen ayağa kaldırdı. İkinci dünya savaşı ertesi benimsenen Batı kapitalizmi ile entergrasyon ve uluslararası işbölümünde tarımı içeren rol ile birlikte tarım, bir kısmı dışarıdan alınan krediler, ulaşım, sulama gibi altyapı yatırımları ile pazar için üretimde daha çok yol aldı ve köy, kent ile daha çok ilişki içinde belli değişimler geçirdi. Bu değişim, geleneksel köy mimarisinde şehirdekinin taklidi mimariye doğru evrilme gibi bir eğilimi içerirken "koruma", ciddi ölçüde ihmal edildi. Bu durumda, geleneksel, tarihi köy mekânı ile ilgili bellek için de geride çok az şey kaldı.

Başta İstanbul olmak üzere kentin çağrısı ile hızlanan göçe, yurt dışı göçler katıldıkça köyün morfoloisi yeni değişimlere uğradı. Köye elektrik, içme suyu, asfalt yol, posta, eğitim gibi altyapının daha çok akması, radyonun ardından televizyon ve nihayet internetin erişimi, kır-kent farkında önemli açıkları daraltırken, özgünlükleri, kimlikleri de öğüttü.

Köylü, tarımcı bir seçmen olarak iç pazara dönük birikim dönemlerinde devletten aldığı desteklerle köyde tutunmaya devam ederken, 1980 sonrasında neoliberal politikalarıyla destekler hızla azalınca, köyde tutunmak da zorlaştı. İç göçler arttıkça, tarımda erozyon da arttı. Tarımın milli gelirdeki payı da hızla aşındı yüzde 6'nın altına kadar geriledi.

Tarım ve hayvancılığa ek olarak ülkede özellikle sahil ve sahile yakın kesimlerde, Kapadokya, Karadeniz gibi bölgelerde turizm sektörünün gelişmesi, köyü bir başka ekonomik faaliyet tarafından da şekillendirmeye başladı. Her tür turizm çeşidinin denendiği kırsal kesimin konutu, mekânı, turizm tarafından bazen yapıcı, çoğu zaman da yıkıcı bir biçimde etkilendi.

2020'li yıllara yaklaşırken Türkiye kırı, köyü tarım ve hayvancılığın mutlak anlamda gerilemesi ile biraz daha tenhalaşmaya maruz kalıyor ve bu, mekâna terk edilmişlik, ihmal ve erozyon biçimlerinde yansıyor. Köyde kalma ya da köye dönüş ise, kenti köye taşımak biçiminde gerçekleşiyor. Kentin binalarının, altyapısının, hayat biçiminin, değerlerinin kırsala taşındığı süreçler daha çok dikkat çekiyor. Gelecekte küçük üreticilik yerine kapitalist çiftliklerin tarım ve hayvancılığa hâkim olması halinde, bunun köy mekânının "kentleşmesi" sürecini daha da hızlandıracağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

Boratav, K. (1974) 100 Soruda Türkiye'de Devletçilik, Gerçek Yayınevi

Eres, Z. (Ocak 2016) Türkiye'de Geleneksel Köy Mimarisinin Koruma Olasılıkları", Ege Mimarlık, Eroğul, Cem (1970) Demokrat Parti AÜ SBF Yayını

Keyder, Ç.(1982) Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye:1923-1929, Yurt Yayınları

Oral, N.(2019) Türkiye'de Tarım nasıl Çökertildi? Redaksiyon yayınları Oyan, Oğuz(2018) "Tarımda Tahribat Büyüyor", Sol Portal

Pamuk, Ş.(1984) Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi:1820-1913, Yurt Yayınları

Pamuk, Ş.(1993) 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, DİE Yayını

Sönmez, M.(1982) Türkiye Ekonomisinde Bunalım, İkinci Kitap, Belge Yayınları

Sönmez, M. (2013) Yerel odaklı Gelişim için, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sorunlar ve Çözüm Önerileri, GABB Yayını

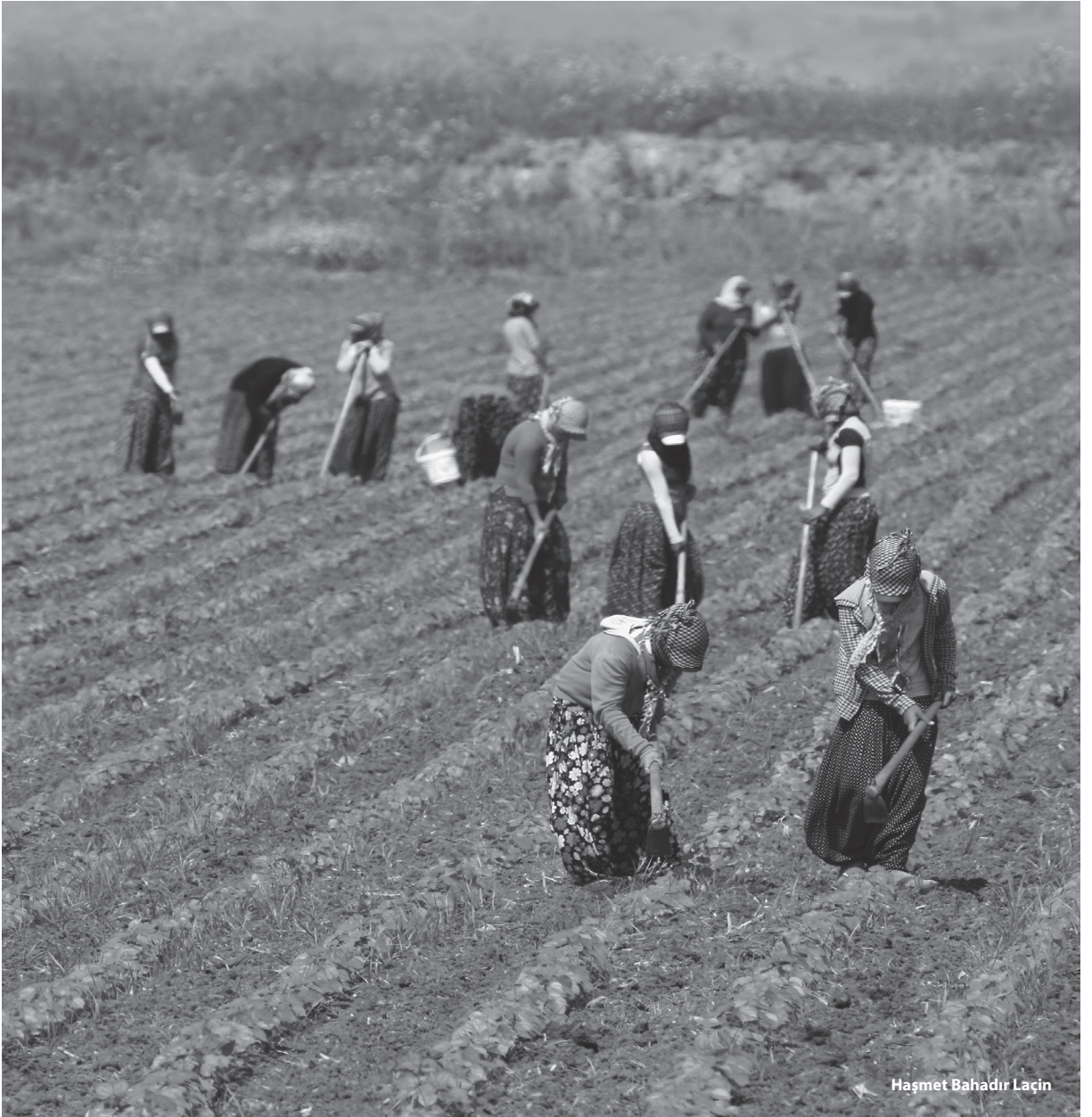
Sönmez, M.(Şubat 2019) "Tarımdaki Çöküntü Sanayiye de sarsıyor", TMMOB, MMO Bülten

TCMB- (2019) 2018 Üçüncü Çeyrek Enflasyon Raporu

Tarih Vakfı (1993)-Tariş Tarihi, Tarih vakfı Yayını

Tarih Vakfı (1993)-Konferans, Türkiye'de İç Göç, Tarih Vakfı Yayını

Tökin. İ (1934) Türkiye Köy İktisadiyatı, Kadro Mecmuası Neşriyatı

Haşmet Bahadır Laçın

“TARIMSAL BURJUVAZİ”

Ergin KAHVECİ¹

Daha önce klasik liberal bir bakış ile ülkemizin “tarımsal burjuvazi” noktasındaki durumunu köşe yazısı olarak yazmıştım.

Sektörün her yerinden çatır çatır kırılması, kırılmalık risklerinin sürekli büyüyerek sürmesi, riskleri tolere edecek mekanizmalara sahip olmaması, risk tür ve çeşitlerinin artması, anileşmesi, kestirilmelerinin zorlaşması, direnç ve direniş noktalarının gittikçe zayıflaması karşısında “tampon mekanizma” olarak gördüğüm ve aslında sadece ekonomik olarak almayıp, ironik bir karakterde de olsa, “sosyal-eğitsel-psikolojik kolonlar” olarak ele aldığım, “tarımsal burjuvazi” olgusunu tartışmaya açmak istemiştim.

Elbette biliyorum ki; “burjuva-burjuvazi” kavram olarak, çoğunlukla ekonomik, biraz da kent sosyolojisi kavramı olarak görülüyor.

Her ne kadar da köylü-işçi ve çalışan sınıfların dışındaki kent soylular olarak kavramsallaştırılsa da, bu sınıfsal konuma getiren birikimlerin, sadece kentli-aristokratik birikimler olmadığını; topraktan gelen bir gücünün olduğunu görmezden gelemeyiz.

Bu nedenle ben, “Tarımsal burjuvazi” kavramına klasik anlamındaki sığlıkta bakmıyorum. Ya da kendimi bu sığ anlama sıkıştırmak istemiyorum. Sadece ekonomik ya da kentsel bir birikim olarak da bakmıyorum. Daha geniş, daha kapsayıcı olarak bakıyorum. Topraktan gelen-getirilen bir gücün yani tarımsal üretimin gücünün, bu sınıfsal kavramda belirleyici olduğunu düşünüyorum. O halde, tarımsal burjuva veya sınıfsal olarak burjuvaziyi, tarımsal üretimin sermaye ve kültürel birikmesinden gelen bir toplumsal sınıf ya da grup olarak görmekte sakınca görmüyorum. Yine de burjuva veya burjuvazi kavramının bilinen haliyle tartışmasını başka bir mecraya bırakmak belki şimdilik daha doğru olacaktır. Bu durum karşısında “tarımsal burjuvazi” kavramsallaştırmalarını kullanmak istiyorum. Kavramın iki ayrı kelime olarak değil de tek bir anlam yaratan kelime olarak değerlendirilmesini uygun buluyorum.

Bizim açımızdan ise ülkemizin tarımsal yapısı içinde hep olagelen ekonomikliğin yanına, üst siyasal organizasyon-toprak-sosyal-eğitsel-psikolojik unsurları da ekleyerek yeni bir kavramsallaştırma olarak bakıyorum: Naçizane!...

Üst siyasal organizasyon olarak ise devleti, yakın imparatorluk tarihini ve ulus devlet sürecini, yani Cumhuriyet dönemini alıyorum.

Yine de siz belki başka bir şekilde anlatabilirsiniz hatta daha farklı bir kavram da getirebilirsiniz. Hatta bu çeşniye teoloji’yi de ekleyebilirsiniz. Çünkü son durumda görünen o ki teoloji, çok yakın bir gelecekte çok tartışacağımız bir olgu gibi duruyor.

Ama ben kapsayıcı olması için ve bugün çok ihtiyaç duyulan tampon araçları ya da mekanizmaları bir bütün olarak anlatmak için “tarımsal burjuvazi” demeyi uygun buluyorum.

Kısaca, “tarımsal burjuvazi” kavramını: Topraktan, üretimden, yetiştirmeden, ıslah ve terbiye etmekten ve bütün bu süreçlerin öğretilerine sahip olmaktan aldığı gücü, sosyal-eğitsel-psikolojik- teolojik öğretilerle besleyip, bu getirdiklerini sermaye olarak kullanıp, finansal bir ağırlık merkezi oluşturan ve bunu toplumsal caydırma-yapma-etme gücü olarak kullanan “kurumsal bir yapı” olarak görüyorum.

Böyle tanımlıyorum.

Bu “yapı’yı” oluşturan çiftçileri, işletmecileri, yetiştiricileri, tarımsal sanayici ve tüccarları, tarımın profesyonellerini ve yapıdaki diğer bütün unsurları kavramın “kurumları” olarak görüyorum.

Peki, buna neden ihtiyaç var?

Tarımsal faaliyetin sürdürülebilirliği eğer insan işlevine bağımlı ise o insana, “kendini gerçekleştirme” fırsatının olduğunu yani insanın gelişme ve refah hakkı olduğunu kabul ettirmek zorundayız. Yani ona bu

¹ Ziraat Mühendisi- Köşe Yazarı

güveni, bu hedeflemeyi sağlamak zorundayız. Aksi takdirde zor koşulları ilk fırsatta yırtıp atacak; daha fazla riski göze alıp, üretimi-kırsalı terk edecektir.

Yani göç kaçınılmaz olacaktır.

Olanda budur zaten.

Ve göç kalıcıdır.

Eski koşullarla tersine döndürülemezdir.

Bu nedenle göçü durduracağız söylemini çok fazla irrasyonel buluyorum ve inandırıcı bulmuyorum. Ve hatta göçün ters yüz edilemezliğini bu şekilde kabul ettiğimizde, tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliğinin daha en başında risk altında olduğunu görmek zorundayız. Bu durumda eğer üretimi ve çiftçiyi sürekli kılmak gibi bir hedeflememiz olacaksa, buradaki ana iki faktör olan toprak ve çiftçi faktörünü, göç ve diğer unsurlardan bağımsız olarak sürdürülebilir kılmak mecburiyetindeyiz. Bu politika için görünen bütün avantaj ya da dezavantajları iyi analiz etmek zorundayız. Analiz ederken de konuya sadece tarım-üretim boyutundan bakmak gibi bir hata içerisinde olmamız gerekir. Çünkü sonuçta üreticiye vereceğimiz hedef, onun bireysel olarak "kendini gerçekleştirme"; aile-grup olarak refah düzeyinin yüksek olması, kurumsal olarak ise kalıcı ve rekabetçi olmasıdır.

Oysa biz daha 15-20 yıl önce köylü denince çiftçi; çiftçi denince köylü olarak anlıyorduk. Ve ne yazık ki, bu kavramları toplumsal tabakalaşmada alt sınıflar olarak görüyorduk. Bugün ise farklı farklı kavramlar olduğunu söylüyoruz, anlıyoruz. Anlamakla kalmıyoruz, toplumsal tabakalaşmadaki yerlerinin de "yerli yerinc/d/e olmadığını" düşünüyoruz.

Çok basit bir anlatımla çiftçiyi; kırsalda yaşayan kendisi ve pazar için üretim yapan, doğal tarımsal üretim araçlarını geçim/gelir/kazanç amacıyla işleyen, biçimlendiren, dönüştüren kişi ve işletme olarak alırsak; köylü için bunlardan sadece kırsal alanı kullanan ve sürekli ya da zaman zaman kırsalda yaşayan, sadece kendisi için üretim yapan kişi ya da kurumları kastetmiş oluruz.

Bu durumda, eğer bunların farklı farklı kavramlar olduğunu kabul ediyor isek; yeni bir kırsal mekân-kırsal alan- kırsal yapı kavramsallaştırmasına ve bu kavramın içindeki bütün kurumsallıkların yeniden anlamlandırılmasına ihtiyaç var demektir. Bu ihtiyaç için ise bizim ne özgün bir tarihsel birikimimiz ne de özgün bir fiziksel mekânlar birikimimiz var. Her ne kadar da köy evi/yapıları, mezra evi/yapıları, yayla evi/yapıları gibi giderek basitleşen ve mekânsal-konformatik nitelik olarak tersine işleyen bir fiziksel yapılar birikiminden söz edilse de, bugün karşımızda duran ikili yapı, bu değildir. Kırsaldan çıkanların gecekonduları ile kırsala kaçan kentlilerin villa, saray, yazlık, kışlık gibi kırsalla duygusal bağı olmayan yapıları, köy topoğrafyası içindeki yapılar ile aynı yapılar ve aynı ikililer değildir. Yani, hem aşağıdan hem yukarıdan gelerek, karşılaşmadan, kesişmeden oluşan yapılardan dışarıdan gelenlerin, kırsalın gelişmesine ya da kırsalın ekonomik doğasına üretim açısından bir katkısı yoktur. Yani bunların, köylü-kırsal alan sakinlerinin, kırsalın güçlüklerini aşmasına yardımcı olacak bir "tampon araç" olması mümkün görünmüyor. Sonuç itibarıyla bu gerçekliğin, "önce çiftçi, sonra işletmeci, sonra tarımsal sanayici, sonra ihracatçı, sonra uluslararası rekabetçi olma" yolundaki çiftçinin, kendini gerçekleştirme umuduna herhangi bir katkısı olmayacağını söylemek mümkündür.

Bu şekildeki ikili karşıt yapılar aslında çelişkili, çelişen, sosyal çatışmaya yol açacak yapılar olarak önümüze çıkıyor. Her ne kadar da birbirine pragmatist bağlarla bağlı gibi görünse de, ilk fırsatta "yerleri işgal edilmiş insanlar" formatına dönüşmesi çok olağan görünüyor ve çatışmanın kaynağı olarak da burası duruyor.

Bu durumda, yukarıda tanımlanan köylü ya da kırsalı kullananlar üzerinden oluşan bir ekonomik burjuvazinin ya da ekonomik sermaye grubunun tarımın geleceğine hizmet edeceğini düşünmemiz olası görünmüyor. Zaten bu grubun genel amacı da, kırsalın ekolojik refahını kullanmak ya da şehirdeki yamsal streslerden kurtulmak olarak karşımıza çıkıyor.

Bu durumda başlangıçta bu olasılığı eleyerek başlamış olalım.

O halde sorulacak soru şu olsa gerek: Bu çatışma da dahil olmak üzere, kırsalı kim koruyacak? Tarımsal üretimin sürekliliğine, hangi yapı, doğrudan veya kendi çıkarları ya da birikimleri açısından sahip çıkacak?

Sahip çıkmak, kendisi için bile elzem olacak?

Veya asıl soru: Kırsal neden sahihsiz?

Kırsala kim sahip çıkacak?

Neden bugüne kadar kendi kendine sahip çıkamadı, çıkmadı, çıkamıyor?

Peki, gelecekte çıkabilir mi?

İşte bence bu soruların yanıtları da kaynağı da, "tarımsal burjuvazide" saklı.

O halde devam edelim ve sebepleri arayalım:

Çiftçiler, tartışmasız sürecin hem başlangıcı hem de ana kaynağıdır. Çiftçi uygulayan ve üretendir. Yetiştiren ve sunandır. Çiftçinin kendi kendini koruyacak ve kollayacak bütün mekanizma ve araçları yaratması, beklenen bir durumdur. Gelişmiş ülkelerde yaşanan ve biriktirilen budur. Onun varlığı diğer bütün kurum ve yapıların varlığını yaratır, yaratmıştır, yaratmalıdır.

O yüzden çiftçi, eğer bütün tampon mekanizmaların ve tarımsal burjuvazinin kaynak-referans noktası ise çiftçilik aşamasından sonraki bütün yapılar onundur; onun eseridir ve onun sayesinde.

Peki, salt çiftçinin yani birincil üretim aşamasındaki halindeki çiftçinin "tarımsal burjuvazisi" kavramından bahsetmek mümkün müdür?

Eğer başlangıçtaki ekonomik bakış sığınağına düşersek mümkündür.

Peki, çiftçinin tek başına yukarıda yazılı bütün aşamaları geçmesi ve tek başına yetmesi mümkün müdür? Bence istisna dışında mümkün değildir.

En azından kamusal bir teknokrat sisteme ihtiyacı olacaktır.

Yani tıkanacaktır.

Başlangıçtaki "salt çiftçi" aşamasını bu şekilde geçtikten sonra:

Yukarıdaki paragrafta, tarımsal gelişmede ilk üretici olan çiftçinin, gelişme sürecinin, "önce çiftçi, sonra işletmeci, sonra tarımsal sanayici, sonra ihracatçı, sonra uluslararası rekabetçi" olması şeklinde bir tarihsellik ve birikimsellik izleyeceğini öngörmek bana her zaman gerçekçi ve politik bir amaç olarak gelmiştir. Elbette ki; sadece ve tek yol, tek çıkış bu değildir. Elbette ki; başka meslek-zanaat mensupları-profesyoneller bu süreçte araya girecek ve etkin olacaktır (ya da süreç bu şekilde kademeli bir seyir izlemeyecektir). Hatta belli bir aşamadan sonra sürecin, çiftçilerin (bireysel) eğitsel birikimleri ile götürüleceği; bu birikimin yeterli olmayacağı söylenebilir. Ancak yine elbette ki; işletmeci-sanayi/ci-ihracatçı boyutundan sonra sürecin profesyonelleşmesi yani profesyonellerce yönetilip, uygulanması sözkonusu olacaktır, olmalıdır. Aksi durumda sürecin kesintiye uğraması muhakkak gibidir. Kurumsallaşma aşamasının temel gücünün, tarımsal profesyonellerden gelen güç olacağı, kolayca kestirilebilir bir durumdur.

Bunun yanında karşımızda duran başka bir gerçek ise sürece ilk aşamasında dahil olmayan, tarım dışı deneyimlerden gelenlerin, sürecin devamında tarımdan gelenler kadar kolaylıkla başarı elde edemeyeceği gerçeğidir. Ülkemizde bu durum son 15-20 yılda çok fazla deneyimlenmiştir. Ve sonuçların çoğu negatiftir. Bu durumda ise ticaret yani tüccar yani pazarlama aşamasında ve daha önemlisi kurumsallaşma aşamasında (işletme- kurumsal işletme- şirket ya da vb.) "aracı-tampon mekanizma" olarak "profesyonellerin" rolü son derece önemlidir. Profesyonellerden kasıt, "tarım meslek mensuplarıdır". Ve ne yazık ki bugün gelinen noktada mevcut eğitim sistemi, istinasız her profesyonel grup için "acımasız bir öğütücü" gibi çalışmaktadır. Sistemin hem nicel ve hem de nitel acımasızlığı doğa-çiftçi-eğitici/öğretici/sorun çözücü/yol gösterici üçlüsünde ileri geri güvensizlik ve saygısızlıklar üretmektedir. Bu tutum ve davranış ortamı ise "aracı-araç" mekanizmasının kırılmasına yol açmaktadır. Bu halkanın zayıflığı bir sonraki aşama olan "tarımsal sanayi/ci" aşamasına geçişler açısından da olumsuzluklar oluşturmaktadır. Bu halka, çiftçinin katederek sanayici aşamasına geçmesini sağlayıcı rol oynayamadığı gibi dışarıdan katılacak sanayicinin de katederek, doğrudan çiftçiye ulaşmasını verimli kılmakta yetersiz kalmaktadır. Özellikle ara mekanizma rolünde profesyonellerin yerinde, kolektif yapıların (da) olmadığı durumlarda, verimlilik ya da sürdürülebilirlik daha fazla riske girmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan bağlantıyı, gözden

kaçırmamak gerekir. Demek ki; çiftçi ve tarım meslek profesyonellerinin varlık nedeni birbirine sıkı sıkıya bağlıdır ve kariyerleri ya da amiyane tabirle itibarları karşılıklı bağımlıdır. Bugün görünen durum, bu bağıllık ve bağımlılığın hiç de sağlıklı bir yolda olmadığıdır. Bunda kamusal teknokratik yapının daha büyük payı olduğunu düşünüyorum. Bu noktada, “tarımsal-profesyoneller burjuvazisinin”, yani, yetkin ve etkin bir meslekler güç merkezlerinin olmamasının, sistemi ve süreci, ne kadar etkilediğini, ayrıca belirtmeme gerek yoktur diye düşünüyorum. Güç merkezlerinden kastım STK’lardan daha çok bireysel ve kurumsal profesyonel güç merkezleridir. Güçlü, pratisyen, klinis/k/ye, danışma, yapım, üretim, araştırma-geliştirme, kontrol, onay ve proje merkezlerinden bahsediyorum. Hazırlık yapan, analiz eden, çözüm üreten, yatırımları üreten, yöneten, uygulayan, organize ve koordine eden; dikey ve yatay bağlantıları oluşturan; pazara ve piyasaya güven telkin eden; ürün ve pazar güvenliğini mesleki kavrayış ve misyonları üzerinden garanti eden, profesyonel tarımsal burjuvaziden bahsediyorum. Nosyon ve amaç aşamalarında okulların ve meslek kuruluşlarının rolünü özellikle vurgulamak istiyorum. Gelinek noktada demokratik, yasal ve çoğulcu katılımcılık açısından ciddi sıkıntıları olan üst sivil toplum kuruluşlarının ya da kamu niteliğine haiz kurumların sektördeki belirleyiciliğinin sektöre uğramış olmasını sektör açısından büyük bir zafiyet olarak görüyorum. Bunun neden ve niçin’lerine girmeden, aslında, bu konunun doğrudan mesleklerin kendilerini değil çiftçileri ilgilendirdiğini, özellikle belirtmek istiyorum. Aksi ya da şimdiki durumlarda, nasıl bir zayıf halka rolünde olduğunu ve bunun her iki (çiftçi-tarımsal sanayi/ci) yöndeki hareketliliği nasıl tıkadığını yeniden vurgulama gereği duymuyorum.

Burada tıkanan sürecin profesyoneller olmadan, daha üst düzeye yani ihracatçı boyuta geçmesinin konjonktürel olması, /artık/ doğal karşılanmalıdır. Başka türlü olma olasılığı olsa bile konjonktürel olması daha mantıklı duruyor. Ben de, bugüne kadar bu aracı mekanizmadan beslenmeyen geçişlerin –varsasans, tesadüf, kamusal kaynak, üst düzey çiftçi birikimleri, entasif işletme birikimlerinden (ki; bu işletme şeklini kurumsal olarak görsem de) kaynaklanmış olacağını düşünüyorum. Üretim ayağındaki sıkıntılar kadar önemli gördüğüm akış şemasının bu noktasındaki kırılma ve kırılmanın çok ama çok önemli olduğunu düşünüyorum.

“İhracatçı” aşamasına geçilmesi demek bana göre aynı zamanda “tam katma değer” aşamasına geçmek demektir. Burada “tam katma değer” tanımlamasını kullanmayı tercih etmemdeki sebep, önceki aşamalarda katma değer yaratılamayacağı gibi bir yanlış anlaşılmaya yol açmamak içindir. Doğal olan, birincil üretim düzeylerini kısmen dışarıda tutarak, sanayi aşamasında yaratılan katma değeri gözardı etmemektir. Katma değer aşaması ise ülkemizin uluslararası tarımsal pazar arenasındaki en, en zayıf noktasıdır. Bu nedenle temel hedef uluslararası pazar olmalıdır. Bundan dolayı geldiğimiz noktadaki tam katma değer aşamasını, ihracatçı aşamasından başlatmak istiyorum.

Aslında gözden kaçan bu sorunun ne kadar tarihsel birikimin sonucu olduğunu göz önüne sermek; bunun farkındalığını oluşturmak; niye ve neden satamıyoruz; niye ve neden kârlılığımız düşük soruları karşısında dikkatleri bu yöne toplamak, belki de bu çalışmanın en önemli amacıdır. Hatta sürecin bundan sonraki aşamalarını anlatmaya, açmaya bile gerek kalmayacaktır. Katma değeri yüksek üretim ve dış ticaretin, toprak-çiftçi-üretim-kurumsallık-profesyonellik birikiminden gelen tarımsal sanayi/ci, ihracatçı portföyünden gelmesinin ne kadar faydalı olacağını anlatmaya çalışıyorum. Hatta burada bir kırılmanın olduğunu ve buradan ciddi bir akışkanlık sorununun oluştuğunu özellikle –tekrar- vurgulamak istiyorum.

Pazardaki rekabetin ana unsurlarından birinin ürünün değişim değeri olduğunu; ürünün değişim değerini ise ürüne ait nicel ve nitel değerlerin yanısıra ürün sahibinin ve üreticisinin özgün değerlerinin oluşturduğunu söylersem, uluslararası rekabetteki en önemli faktörleri de söylemiş olacağım. Bu tespiti yaptıktan sonra ise toprak ve çiftçiden başlayıp “uluslararası rekabetçiliğe” kadar uzanan yolculuğun sonucunu, başlangıcının yarattığını belirtmeme gerek kalmaz diye düşünüyorum.

Şimdi bu noktada; “önce çiftçi, sonra işletmeci, sonra tarımsal sanayici, sonra ihracatçı, sonra uluslararası rekabetçi” olma politika amacının yolculuğundaki “tarımsal burjuvazinin” ve bu “yapının” yaratacağı “aracı-tampon mekanizmaların” tarım sektörü üzerinde ne kadar belirleyici olduğunu ve bu belirleyiciliğinin ne kadar geniş, tarihsel, birikimsel ve neden-sonuç etkileşimli olduğunu ortaya koymaya çalışırken, buna dair bazı bilgi ve dayanaklarımız nedir ona bakalım.

Öncelikle kavramın bende ki çağrışım kaynağı, Sosyoloji bilim literatürüne “tampon mekanizmalar” ku-

ramını kabul ettiren ve bunu da Ereğli’de (Karadeniz) yapmış olduğu saha çalışmaları ile ortaya koyan, Türk Sosyolojisinin büyük hocalarından Prof. Dr. Mübeccel Belik KIRAY’ı anmadan geçmeyelim. KIRAY, Ereğli çalışmasının ilkinde, kasaba olan Ereğli’de, köy- kasaba bağlantılarını sağlayan eşraf, tüccar kesiminin rolünü “tampon mekanizma” şeklinde kavramsallaştırarak, bu kavramı, dünya literatürüne kazandırmıştır. Ancak 11 yıl sonraki çalışmada, durumun flulaştığını, köy-kent bağlantısının ya köylülere atlanarak kurulmaya çalışıldığını, ya da önceki tüccar-eşraf ekâbirlerinin siyasal alana, ya da daha büyük kentsel alana kaydığını fark etmiştir.

Biraz daha geriye giderek tarihsel birikime bakacak olursak:

Türk köylüsünün/çiftçisinin; Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki “reaya” yapısı yani mülkiyetsiz toprak işleme yapısı, yani toprağın sultan-hükümdar-padişaha ve ailesine ait olması ve işleyenlerin sadece “çalışmakla” mükellef olması;

Avrupa’daki feodalizmin, aristokrasinin, topraksız “serf” yapısının çözülmesine ve serf’lerin bir şekilde, geçiş aşamasını, hatta döneminin tam ifadesiyle, serseri dolaşım aşamasını geçip, tüccar-ticaret aşamasına ulaşması birikimini;

Serf’lerin topraktan getirdikleri işleme-toplama-işçileştirme süreçlerini ticarete uyumlandırması birikimini; Üstüne üstlük, köylü sınıfının Fransız devriminin aktif rol oynayıcısı olmak suretiyle evrensel değerleri içselleştirmesi süreçlerini yaşadığını, oysa bizim tarihsel birikimimizin sadece karın tokluğuna çalışma şeklinde olduğu gerçeğini özellikle dikkate almamız gerekir.

Bu süreçlerin deneyimlenmemiş olmasının büyük kayıp olduğunu ve aslında konumuz olan tarımsal burjuvazinin oluşumunu da engellediğini söylemek durumundayız.

Haydi, biraz iyimser olalım: Engelledi yerine destek olamadı diyelim.

Bilindiği üzere, bu süreçler, 18. Yüzyılda, Avrupa’da başlayan sanayileşme-endüstrileşme ve yeni ticaret ve tüccar burjuvazisinin türeme süreçleri ile atbaşı giden süreçlerdir. Ve sanayileşmeyi tetikleyen hatta belirleyen süreçlerdir. Biriken sermaye ile kapitalist ekonominin oluştuğu, oluşturulduğu süreçlerdir. Yine özellikle din-siyaset, din-ekonomi, din-tahakküm/hegemonya olgusunun ulus devletler üzerinden çözümlendiği, ortadan kalktığı süreçlerdir.

Ya, bizde nasıl idi durum?

Ya da süreç nasıl işledi, işliyordu?

Osmanlı’da Tanzimat’la başlayan, reaya’nın ve mülksüzlüğün kısmen çözülme sürecinin, toprağı işle-

yenleri değil, daha önce toprağı sultan adına işleyen tımar sahiplerinin öncülük ettiği bir ağa/bey/büyük memur sınıfının eline geçmesi; bu güruhun avantajlarını ve sermayelerini devlet lord bürokrasisine girmek üzere kullanması; az sayıdaki bu yarı aristokrat kitlenin, alelacele, kırsaldan kopup, devlete yakın mecra ve kentlerde konuşlanması; kültürel olarak toprak mülksüzlüğünün çözülmesi bir yana toprağı işleyenlerin köylerinden çıkmasının bile yasak/ya da izne tabi olması;

Prof. Dr. Halil İNALCIK'ın Osmanlı Tahrir defterlerinden kavramsallaştırdığı ("hane ba çift") herkesin bir "çift öküz işgücü" kadar (çift-hane birimi= hane halkı ve bir çift öküzün işleyebildiğı toprak birimi; ekonomik birim) iş üretmesi ve bunun zorunluluk arz etmesi; bırakın ticareti öğrenmeyi ticaretin ne demek olduğunu bile kavramsal olarak bilmiyor olması, Cumhuriyetin miras aldığı bir insan-toprak-ekonomi birikimi idi.

I. Meşrutiyet ile şeklen, II. Meşrutiyet kısmen oluşan mülk ve zanaat kültürü serbestisi ile Cumhuriyet ile tanışan köylü ve kırsal nüfusun (ki: başlangıçta % 80'lerde) Avrupa'da yaşanan süreçten, salt sayısal tarih olarak 150 yıl geride olması acı bir gerçek olarak karşımızda duruyor. Salt sayısal diyorum çünkü kültürel birikimini, bilimsel birikimini (rönesansı) 150 yıllla geçmek mümkün değil.

Cumhuriyet sonrası 1950'ye geldiğinde dahi köy nüfusunun 1927 sayımlarına göre % 1 civarında değişim göstermesi ve altmışlı yılların sonunda Prof. Dr. İbrahim YASA'nın "efendilik kompleksi (Osmanlı Müslüman-Türk köylüsünün memur-çiftçi-asker olmayı "efendilik" yani haysiyetli-onurlu-üst düzey iş; toplumsal olarak üstünlük arzusu; gayri Müslimlerin yaptığı işleri yapmanın "aşağı bir iş" olarak algılanması) diye tanımladığı olgunun, halen toplumsal ve sınıfsal bir gerçeklik olarak sürdüğü; bu yüzden zanaat işlerinin ve küçük el işleri üretimlerinin, demircilik vs. gibi köy dışından gelenlerce yapılacak işler olarak görüldüğü; bu işlerin ise zanaat öğretilerine bağlı olarak usta-çırak-aile-akraba ilişkileri ile öğrenilmesi, 20. yy'ın ortalarında bile tarımsal ve sınai anlayışlarımızın ne durumda olduğunu bize anlatmaya yetiyor.

Yine aynı dönemde, Prof. Dr. Cahit TANYOL'un köyleri sınıflandırmada kullandığı ve en fazla işlevsel olarak gördüğü iki köy tipi olan, "ağa ve efendi köyleri"nin hâkim köyler olduğu bilgisini de buraya düşmek lazım. Özellikle büyük toprakların işlendiğı bu köylerde, 1950'li yıllardaki kırsal çözülmenin tarımsal üretim açısından görünen yanının olduğu kadar, nasıl bir görünmez ve olumsuz yanının olduğunu da vurgulamak istiyorum. Şehirlilerce ve şehirdekilerce satın alınan ve işgal edilen "efendi köylerinin" aslında, köyde kalanların, reaya-maraba-kiracı-yarıcılığa devam etmesini ve bu sermayesiz amele sisteminin sürdürülürülüğünü sağladığını belirtmeliyim. Ağa köylerinden ise bahsetmenin gereğı yok diye düşünüyorum. Zaten tanımlama anlamı yeterince üretiyor.

Yine, Prof. Dr. Hilmi Ziya ÜLKEN ile öğrencileri tarafından yapılan ve öğrencisi Nedim GÖKNİL tarafından kaleme alınan, Bilecik ve Edremit köylerinde 1940'lı yılların sonlarında yapılan çalışmalarda, bu bölgelerin zanaatkârlığı ve ticareti yeterince bilmediğı ifade edilmektedir.

1950'lili yıllara gelmişken, meşhur Amerikan raporlarından bahsetmemek olmaz. Büyük önder ATA-TÜRK'ün bir kenara attığı 1.800 sayfalık Door raporunu saymazsak, kırklı yılların sonlarında peş peşe gelen Barker raporu ve özellikle Thornburg raporunu saymadan geçemeyiz. Özellikle Thornburg diyorum çünkü, Amerikan Standart Oil şirketinin danışmanı olan Max Weston Thornburg'un ülkemize önce ayaküstü uğrayıp, İsrail'deki işlerini tamamladıktan sonra geçtiğı petrol bölgesinden tekrar geri çağırılması ya da gelmesi ile hazırladığı rapor çok önemlidir. Raporun ayrıntılarına girmeyeceğim. Zaten mesaj netti: Siz tarım ülkesisiniz, sanayileşme sevdasından vazgeçin; tarım yapın ve "küçük Amerika" olun, böylelikle "her mahallede bir milyoner yaratın". Sloganları elbette Thornburg motomot söylememişti ama siz o sözleri hatırladınız. O halde kimlerin bu sözleri, ne zaman ne için söylediklerini biraz araştırın bakalım.

İşte burada beni huzursuz eden bir şey var: Aslında bizim daha düne kadar alay-ı vala ile övündüğümüz ellili, altmışlı yıllardaki tarımsal mekanizasyon destekleri ve gelişmeler bize uzatılan havuç muydu?

Borca boğmuşlar, köyleri boşaltmışlar, sanayiye tasfiye etmişler, demiryollarını tasfiye etmişler, parayı karayollarına yatırtarak, bol miktarda petrol (Standart Oil'i hatırlayın) ve otomobil satmışlar, şehirleri yaşanmaz hale getirmişler, kırsal sefaleti kent sefaletine çevirmişler, kayıtsız bedava işgücü bulmuşlar, yetmişli yıllardaki anarşi ortamının alt yapısını hazırlamışlar, böyle uzayıp gider bu çetele.

Peki, yaşanan bu süreç, bu çetelenin havucu muydu yoksa?

Hani bir de, bu adamların en yakın planlarının 30 yıllık olduğunu falan düşünüp paranoyaya bağlarsam sizce yanlış mı yapmış olurum?

Yani bir şekliyle bir taş ile birkaç kuş vurma planı mıydı acaba?

Kırsal boşaltarak ülkenin demografik yapısını ve kültürel geçişkenlikleri arasındaki uyumlaşma sürecini kırmak mı amaçlanmıştı?

Demografi demişken durun hele karıştırmayın şimdi Suriye'li işini falan...

Neyse, konumuza dönelim.

Bu ara notlardan sonra ortaya çıkan gerçeklik şu ki; Türkiye tarımsal yapısı, ne katma değer anlayışı olarak, ne sermaye birikiminin sürdürülürlüğü olarak, ne sosyal hareketlilik olarak rekabetçi-ilerlemeci bir anlayıştan gelmemektedir. Var olan kültür, "salt çalışma" kültürüdür. Ailenin, yakınların ihtiyaçlarına yöneliktir. Sosyal refah köyde değil şehirde aranmaktadır. Uzak ara, ticaret ve zanaatı ya bilmemekte ya da bu işe eğilimli değildir. Buna karşın toprağı, iklimi, coğrafyayı, topografyayı, otlak ve yaylakları takip etmeyi iyi bilmektedir. Kanaatkârdır ve sabırlıdır. Bütün tarihsel ve toplumsal birikimi kanaatkârlık ve sabır üzerine kurulmuştur. Fazlasına gerek yoktur, ihtiyaç da yoktur.

İşte bu koşullar altında 1950'lerden sonra bir el değmiş ve köylü tam bir bombardıman altında şehirli olmak için ya metropollere doğru ya da bir süre sonra Almanya'ya doğru yola çıkmıştır. Çıkınında götürdüğü şey yine aynıdır: Ucuz emeği, biraz toprak parası ve yine kanaatkârlığı.

Altmışlı, yetmişli yıllar gidenler için de kalanlar için de kayıp yıllar gibi duruyor. Bu konu başka bir derin ve nedameli tartışma konusu. Bunu burada bırakarak geldiğim yeri size söyleyeyim: Seksenlere kadar, gidenlerin desteği, toprağa bağlılığı ve siyasi popülerite ile ayakta duran köylü-çiftçi için sermaye biriktirme ve rekabetçi olma gibi bir dert hiç olmadı. Ya da yeterince olmadı. Siyasi gelişmeler ve yaratılan algılar üzerinden bu ihtiyaç ciddi bir şekilde sekteye uğratıldı. Çiftçi nasıl olsa bir şekilde direniyordu. Göç hızla sürüyordu zaten. Kalanlar için boş arazilerin işlenmesinden (ekstra) kazanılanlar ve göç gidenlerin katkıları, kalanlar açısından büyümeyi zorlamıyordu. Yani çiftçi büyümek, sermaye yapmak zorunda hissetmiyordu kendini.

Zaten geçmişten getirilen bir burjuva geleneği de algısı da yoktu.

Para neydi ki; elinin kırı değil miydi?

Seksenli yıllardan sonrası malum.

Neoliberalizm ve küresel kıskaç.

Çok defa yazdım.

Süreklili kaybeden bir tarım sektörü var karşımızda.

Sermayesiz, güçsüz, topraksız, susuz, tohumuz, hayvansız, ahırsız, açılız, fabrikasız, soğuk depoz, lojistiksiz, pazarsız, katma değersiz vs. vs.

Bilinen konular.

Uzatmak mümkün ama bu zaman dilimini de başka bir çalışmada yazarız.

Çünkü sonucu etkileyecek derecede ne somut, ne de düşüncemizi kökten yanlışlayacak bir soyut-anlayış görmüyorum.

Kaldı ki, bu arada, ekonomik ve kültürel sebeplerin dışında güvenlik sebepleri ile zorunlu göçler sözkonusu oldu. Kırsal ve özellikle kırsalın mezra-yaylak ve otlak yapıları iyice çöktü; kullanılamaz/kullanılmaz oldu. Buradan oluşan çözümler de öncekiler gibi metropollere doğru aktı. Metropoller ise onları da yuttu. Yine hemşehri, akraba, eş dost, tanıdık, dernekler, cemaatler için sermaye oldular. Onların insafına kaldılar. Çünkü onları orada bekleyen bir "tarımsal burjuvazi" yoktu. En azından deneyim sahibi oldukları bir çalışma-uğraşı için alternatif oluşturacak bir hazır ortam yoktu.

Hazır bir ortam yerine güçlü aday ortam da diyebiliriz.

Yine de bu zaman dilimindeki bazı gelişmelerin umut verici olduğunu ve iyi şeylerin de olduğunu yadsımam mümkün değil.

Hatta makro düzeyde iyi şeyler oldu. Ama bizim kendi dünyamıza göre iyi şeyler. Kendi tarihselliğimize, kendi getirdiklerimize, kendi koşullarımıza göre.

Rekabetçi, gelişmeci ve rakiplere göre değil.

Oralarda hala mesafe açık ara fazla.

Asıl mesafe ise, ne yazık ki, zihniyet olarak karşımızda duruyor.

Yine de ben görünen bir gerçekliği kendimce anlatmaya çalıştım. Bu konuları bir kere daha gözden geçirmek ve buna göre adımlarımızı hızlandırmamız gerektiğini vurgulamaya çalışıyorum.

Önceki yazımda yazdığım gibi ortada duran gerçeklik şu:

Ne yazık ki, çiftçimizin ne profesyonel bir burjuvazisi;

Ne, şehirde bir tüccar burjuvazisi;

Ne, kasabada bir eşraf burjuvazisi;

Ne köy'de, kolektif bir burjuvazisi;

Ne de, yeterli makinesi, mekanizasyonu, teknolojisi var.

Ne tarihten getirilen bir sermayeye, ne de, tarihten gelen bir aristokrat yapıya sahip.

Ne, profesyonellerden gelen bir bilimsel teknokrat birikime; ne de kamusal bürokratik teknokrat birikime sahip.

Ne bir doğru dürüst oyun yazarı, ne doğru dürüst bir yönetmeni, ne bir sinema salonu ne de bir konser salonu olmuş.

Eline verilen valiz ile ne en yakın kasabaya, ne en yakın şehre, ne en yakın fabrikaya gidebilmiş.

Yani en yakın şehre değil, metropole gitmiş.

Kaybolmuş.

Kısaca, hem şehirde, hem köyde kaybolmuş.

Ve bu ahval şerait içinde görünen köyü tespit edelim artık: Türkiye tarım sektörünün yapısal sorunlarından biri de, tarihsel-birikimsel-kültürel deneyimlerden kaynaklanan "tarımsal burjuvazi" ve "tarımsal aracı-tampon mekanizmaların" oluşturduğu bir "yapının" olmayışı sorunudur.

Bu yapı sorunu, bütün yapısal sorunların hem açmazı, hem de kırılğanlığının kaynağıdır.

Bu kırılğanlık, kendi içindeki tarımsal iş, uğraş şirket, kooperatif, birlik ne varsa hepsini etkilemektedir. Kurumların da kırılğan olmasına yol açmaktadır. Kurumlar ve yapılar pasif, kararsız, edilgen birimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Gücün ekonomik, siyasal, kültürel kaynakları aşağıdan yeterince beslenemekte; yukarıdan ise sürekli manipülasyona açık halde durmaktadır.

Peki, çözüm nedir dersiniz?

Bir sorunu çözebilmenin yolu önce o sorunu fark etmektir.

Ben fark ettim ve yazdım.

Ya da yeni fark ettim diyelim; daha önce fark edenlere haksızlık etmemek adına.

Umarım doğru bir şey yapmışımdır.

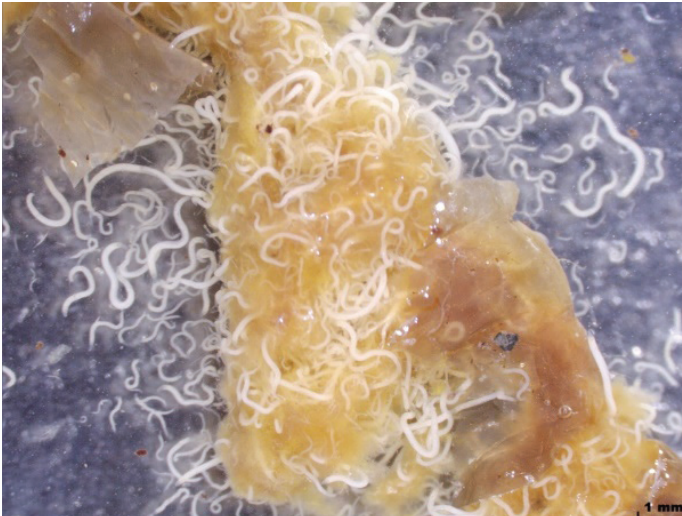
BİYOLOJİK MÜCADELEDE ENTOMOPATOJEN NEMATOTLARINLARIN KULLANIMINDA YENİ BİR SİSTEM

Hilal ERDOĞAN¹, Tufan Can ULU²

BULUŞ FİKRİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Günümüzde, tarımsal üretimde kültür bitkileri üzerindeki hastalık ve zararlı etmenler tarafından meydana gelen kayıplar dünya genelinde milyarlarca doları bulmaktadır. Bu kayıpları önlemek veya azaltmak için yoğun miktarda pestisit kullanılmaktadır. Pestisitler uzun yıllardan bu yana tarımsal ürünlerdeki hastalık ve zararlıların meydana getirdiği kayıpları önlemede etkili olmasına karşın bilinçsiz kullanımları nedeni ile çevreye ve insana kalıcı zararlar bırakmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren toplumların bilinçlenmesi ile birlikte pestisitlerin zararları konusunda farkındalık oluşmuş ve tarımda kullanılan kimyasallara karşı tepkiler oluşmaya başlamıştır. Sürdürülebilir tarım fikrinin doğması ile birlikte kimyasal mücadeleye alternatif yöntem arayışı hız kazanmıştır. Tarımda hastalık ve zararlılara karşı aktif biçimde kullanılan biyolojik mücadele, kimyasal mücadeleye alternatif yöntemler arasında zaman içerisinde önemli bir paya sahip olmuştur.

Biyolojik mücadelenin çeşitli tanımları olmasına karşın kısaca doğada var olan canlı organizmaların insan faktörünün yardımı ile tarımdaki hastalık ve zararlılarla mücadelede kullanılması olarak özetlenebilir. Biyolojik mücadelede birçok farklı canlı kullanılmakta ve bu canlılara biyolojik mücadele ajanı, biyolojik mücadele etmeni vb. isimler verilmektedir. Biyolojik mücadelede kullanılan etmenlerden biri de entomopatojen nematod (EPN) adı verilen organizmalardır. EPN'ler toprak altında yaşayan, mikroskopik ölçülere sahip (<1 mm), yaşamlarına devam edebilmek için bir böceğe ihtiyaç duyan ve iplik solucanı olarak bilinen canlılardır (Şekil 1). Yaşamlarının devamı için ihtiyaç duydukları konukçu böceği öldürmeleri nedeniyle biyolojik mücadelede kullanılabilirleri keşfedilmiştir. Tarımda nematod ifadesi anıldığında genellikle olumsuz bir izlenim oluşmaktadır. Bunun nedeni, tarımsal ürünlerde önemli kayıplara neden olan bitki paraziti nematodlardır. Ancak bitki paraziti nematodların tam aksine EPN'ler, yani böcek paraziti nematodlar, tarımda zararlı böcekleri öldürdükleri için faydalı organizmalar olarak bilinmektedirler.

Şekil 1. Böcek paraziti nematodların mikroskop görüntüsü

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Biyosistem Mühendisliği Bölümü

² Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi Bitki Koruma Bölümü

Günümüzde EPN'ler ticari ürün olarak ABD ve Avrupa'da yaygın bir şekilde kullanılmakta ve ilgili kamu kurumları tarafından kullanım için teşvikler verilmektedir. Seralar, hobi bahçeleri ve mantar üretim tesisleri gibi nispeten daha ufak ve daha kontrollü ortamlarda yaygın biçimde kullanılan EPN'lerin pazar payı gün geçtikçe artmaktadır. Ancak EPN'lerin kullanımının yaygınlaşmasının önünde bazı engeller bulunmaktadır. Bu engellerin en önemlilerinden birisi, EPN'lerin üretim ve depolama maliyetlerinden dolayı ticari ürünlerin fiyatlarının fazla olmasıdır. Örnek vermek gerekirse 2020 yılı için bir dönümlük bir araziye EPN uygulanmak istediğinde sadece ürün fiyatı yaklaşık 1500 TL'yi bulmaktadır. Bu fiyata işçilik, yakıt vd. masraflar da eklendiğinde EPN maliyetinin kimyasal ilaçların çok üzerinde olduğu açıktır. EPN'lerin ticari ürün fiyatının fazla olması nedeniyle pestisitler ile olan yarışta geride kalmaktadır. Biyolojik mücadele etmenlerinin kimyasal ilaçlara tercih edilebilmesi için etkinliğinin ve birim maliyetinin mevcut ilaçlar ile rekabet edebilmesi gerekmektedir. Bu nedenle EPN'lerin doğa şartlarında verimli ve etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu bilgiler çerçevesinde "EPN'leri daha verimli ve etkin bir şekilde nasıl uyguluyoruz?" sorusu ile bu yazıya konu olan buluşun ilk adımı atılmıştır.

EPN UYGULAMASI İLE İLGİLİ SORUNLAR

Mevcut durumda EPN'ler arazi şartlarında standart ilaçlama donanımları ve damla sulama sistemleri ile uygulanmaktadır. EPN'lerin uygulamaları ile ilgili karşılaşılan en önemli sorunların başında homojen bir uygulamanın yapılamaması, uygulama dozunun belirlenememesi ve ürünün sulama sistemlerinden toprağa geçememesi gelmektedir.

Toprak üzerine yapılan uygulamalarda genellikle çeşitli sulama kapları, suluklar veya damla sulama yöntemi kullanılmaktadır. Fakat damla sulama ile uygulanan EPN'lerin %30-35'i toprağa geçebilmekte, sulama kapları ile yapılan uygulamalarda ise doz tespiti yapılamamaktadır. EPN'ler çoğunlukla toprak üzerine uygulanmasına karşın bazı çalışmalarda yaprak ve ağaç gövdesi gibi toprak üstü aksamalarına da uygulama yapıldığı görülmektedir ancak arazi şartlarında ekonomik olarak başarılı sonuçlar henüz elde edilememiştir.

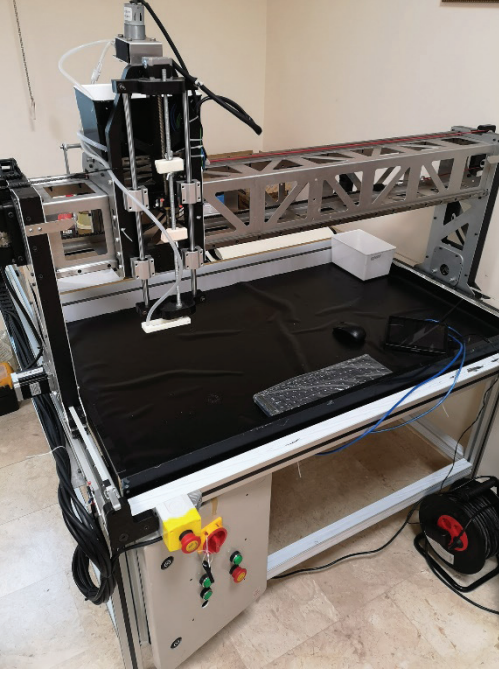
GENEL HATLARI İLE BULUŞUN İÇERİĞİ

Toprak altında yaşayan yüzlerce böceğe karşı etkili olduğu bilinen, biyolojik mücadele kapsamında en önemli canlı organizma gruplarından olan EPN'lerin istenen noktaya, istenen miktarda bırakılmasında kullanılan bir sistem henüz bulunmamaktadır. Bu nedenle yukarıda anlatılan olumsuzluklardan dolayı ilgili alanda bir geliştirme yapılması fikri ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Biyosistem Mühendisliği Bölümü Araştırma Görevlisi Hilal Erdoğan ile danışman öğretim üyesi Prof. Dr. Halil Ünal ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi Bitki Koruma Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Tufan Can ULU'nun yaptığı araştırmalar ve denemeler sonunda arazi şartlarında EPN uygulaması yapabilmek için robotik bir sistem tasarımı düşünülmüştür. Robotik sistem X, Y, Z koordinatlarında hareket eden, deposu, uygulama başlığı, dozajlama pompası, elektronik devreleri ve çeşitli makine elemanlarından oluşan özel tasarıma sahip bir sistemdir (Şekil 2).

Robotik sistemin ana amacı, EPN'lerin homojen olarak istenilen yere, istenilen miktarda uygulanmasını sağlamaktır. EPN'ler su içerisinde yoğunlukları nedeniyle dibe çökmektedir. Bu nedenle homojen olarak uygulanması için uygulama esnasında sürekli olarak karıştırılması gerekmektedir. Robotik sistemin deposuna entegre edilen iki farklı mekanizma ile karıştırma yapılmaktadır.

Robotik sistemin diğer bir amacı; etkin EPN kullanımı sayesinde ekonomik kazanç sağlamasıdır. EPN'lerin uygulama dozunun belirlenmesi konusunda dozajlama pompası kullanılmaktadır. Pompa programlanarak depo içerisinden istenen miktardaki süspansiyonun çekilmesini sağlamaktadır. Bu sayede istenilen miktar kadar EPN uygulanmaktadır. Böylece gereksiz ve fazla EPN kullanımının önüne geçilerek ekonomi sağlanmaktadır.

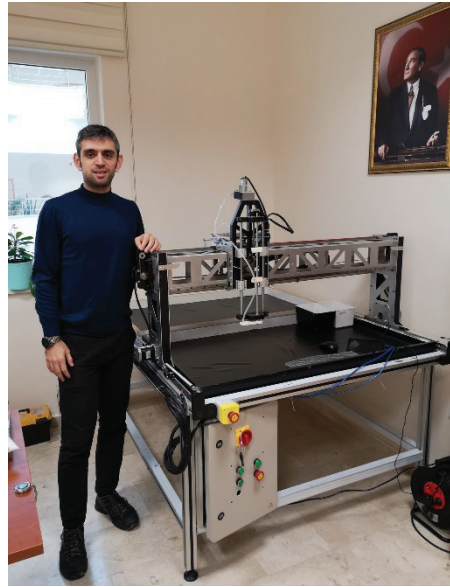
Robotik sistemin bir diğer amacı; zaman tasarrufu sağlamaktır. EPN'lerin istenilen yere uygulanması konusunda ise kontrolör kullanılmaktadır. Sistem, X, Y, Z koordinatlarında hareket ederek istenilen konuma programlanan kodlar sayesinde otomatik olarak gelmektedir. İstenilen yere, istenilen miktarda EPN dozajlanması sağlanmaktadır. Böylece zamandan tasarruf edilirken, EPN'lerin homojen ve efektif şekilde dağılmasından dolayı yüksek mücadele başarısı sağlanmaktadır.

Şekil 2. Robotik sistem

GELECEKTE YAPILMASI PLANLANANLAR

Tarımda teknolojinin kullanımı her geçen gün artmaktadır. Dünyanın birçok farklı ülkesinde farklı hassas tarım girişimlerinde bitki üretimi, sulaması, gübrelemesi, ilaçlaması, hasadı vb. birçok işlem sensörler ve robotik sistemler ile yapılmaktadır. Ülkemizde de son yıllarda bazı öncü çiftlikler tarımsal üretimlerini hassas tarım sistemleri kullanarak gerçekleştirmeye başlamıştır. Gelecekte teknolojinin tarıma çok daha fazla yardımcı olacağı açık bir şekilde görülmektedir. Bu nedenle ilk aşamada laboratuvar ölçekli EPN uygulaması için tasarlanan bu buluşun sadece temel bir çalışma olarak kalmaması ve özellikle örtü altı üretiminde daha fazla katkı sağlaması için çalışmalar devam etmektedir. Robotik sisteme eklenmesi planlanan yeni sensör ve eklentiler ile birlikte öncelikle EPN uygulamasında optimizasyon, sonrasında ise diğer bazı ek tarımsal uygulamalarda kullanılması hedeflenmektedir.

Fotoğraflar: Baki Remzi SUİÇMEZ

